

T.C.

Bingöl Üniversitesi

Yaşayan Diller Enstitüsü

Zaza Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**Bingöl Yöresindeki Zazaca Masallarda Batıl
İnançlar**

(Vıstunıkuni Zazakiye Çewlig dı Bawerî Bêbını

Danyal APUHAN

121301114

Tez Danışmanı

Yard.Doç.Dr.Ahmet KAYINTU

Bingöl 2015

TEDEYİ

Kılmvate.....	V
Özet	VII
Abstrack.....	.IX
Vateyo Verên.....	X
Kılmnuşteyi	XI
Dekotiş.....	1
A- Bawero Bêbni.....	4
1.1 Bêbni Çıto?.....	4
1.2 Baweri Çıto?.....	5
1.3 Bawero Bêbni Çıto?.....	5
1.4 Bidat.....	7
1.4.a Bidato Hol.....	7
1.4.b Bidato Xırab.....	8
1.5 İsrailiyat.....	8
1.6 Esatir.....	8
1.7 Xurafe.....	8
1.8. Xurafeti.....	10
B-Tewiri Bawero Bêbni.....	10
2.1 Vendişi Ruh.....	10
2.2 Faldari.....	11
2.3 Sehr	11
C-Sebebi Biyayişi Bawero Bêbni	14

1.Beşe Yewin

1.1 Mit.....	23
1.1.a. Biyayişi Mitun.....	25
1.1.b. Uslube Mit.....	26
1.2 Efsane.....	27
1.2.a. Biyayişi Efsane.....	29
1.2.b. Uslube Efsane.....	31
1.3 Hikaye ye Xelq.....	33
1.3.a. Biyayişi Hikaye ye Xelq.....	34

2. Beşe Dıyin

2.Baweri Bêbını.....	35
2.1.Eleqeyi Baweri Bêbını û Merdım/Xelq	35
2.1.a Seri Merdım û Xelq dı Tesiri Bawero Bêbını.....	35
2.1.b Merdım Bawero Bêbınıyun ra Seni Xelisiyen.....	38
2.2. Eleqeyi Baweri Bêbını û Din.....	39
2.2.a Bawero Bêbını û Din.....	39
2.3. Eleqeyi Baweri Bêbını û Kultur	40
2.3.a. Dınya dı Misali Bawero Bêbını	40
2.3.b. Anadoli dı Misali Bawero Bêbını.....	50
2.3.c.Çewlig dı Misali Bawero Bêbını.....	64

3.Beş Hirm

3.Vıstunik û Tehlilî Vıstunikun.....	70
3.1 Vıstunike Dik Silêmun û Pir.....	70
3.1.a. Tehlilî Vıstunike Dik Silêmun û Pir	73
3.2 Vıstunike Pir û Pısing.....	74
3.2.a. Tehlilî Vıstunike Pir û Pısing	78
3.3 Vıstunike Zewaj Gulaxatun.....	81
3.3.a. Tehlilî Vıstunike Zewaji Gulaxatun	85
3.4 Vıstunike Waye û Hewt Bıraye.....	88
3.4.a. Tehlilî Vıstunike Waye û Hewt Bıraye	97
Netice.....	100
Çımeke.....	101

KILMVATE

Çekuye yew zıwan dı çende kı zafibi, mana enawa kê, ay zıwan guni tepıştı dı yew dewlemendiya. Vıstunikun dı zafeye çekuye, pe fekra fek gerayış ena dewlemendi rojaye tepışnen. Cawo kı ma he te dı cuyen, eg Zazaki çekuye verên hema ra zi he şuxulniyen in dı ce vıstunikun yew raşnayıya kê, inkâr nêbena. İmruej cawo kı Zaze he tedı cuyen, hemeye ca dı edeti edebiyatı feki vıstunik umiye hetuni ewro. Turkiya dı veriniyer Dersim, Çewlig, Diyarbekır, Rıha (Urfa), Erzingan, Erzirom, Xarpêt û Aksaray, Qayseri, Anqara zafeye şehristunun dı kulturi vıstunikun ho dewum ken.

Ena xebat dı ma waşt kê, gerek kitabun ra ay vıstunik ki ma guret, gerek ay vıstunik ki ma pilun xû ra de ari, zereye in vıstunikun dı misali baweri bêbini, mit, efsane usi. vinder û bımuej wendekarun ri.

Vıstunik, edeti feki yew leteye kulturi mayi, hetun ewro derheqi vıstunikun dı çımeye nuşteyi kêmi bi; encaq wext kı ma he tedı cuyen, vıstunik binena umiye nuştayış. Vıstunik ki ma çime ra guret ver in un dı ay vıstunik ki ma pilun xû ra muse, ma ay ardi yew ca. Penaseye bawero bêbini, sebebi biyayışı baweri bêbini, misali baweri bêbini usi. Mewzuyun dı ma kitabun ra istifadı kerd û ma in zanıst Zazaki nişt.

Ena xebat dekotıyan û 3 beşon ra yena meydun:

Dekotış dı bawero bêbini çito, Qewram ki eleqedari bawero bêbiniwe, Tewırı baweri bêbini û Sebebi biyayışı baweri bêbini çito? Usi. mewzuyun dı ma vıner.

Beşe yewın dı, Mit Çıto, Efsane Çıto û Hikayeyi Xelq çito? Ma seri in mewzuyun dı vıner.

Beşe dıyın dı, Eleqeyi Bawero Bêbini û Merdim/Xelq, Eleqeyi Bawero Bêbini û Din, Eleqeyi Bawero Bêbini û Kultur ser dı ma vınderto û ma misali bawero bêbini ma de.

Beşe hirin di ma çahar hew vîstunik nişto û in vîstunik ma tehlil kerd. În vîstunikun dî seni baweri bêbîni, mit, efsane est çiko kî vîstunikun dî nîsiyo hemeye yî baweri bêbîni niyu, ma in nişt.

Peyni ye ena xebat dî ma ena ferq kerd kê, standarti yew zîwan hema çineb, o zîwan dî xebat zaf zehmeta. Encaq en zehmet, ay wendekar ki ena xebat ra istifadî ken, ay umiye vir o wext herinde hemeye zehmet şabiyayiş guret.

Ez umîr kena kê, ena xebate ya ma ra wendekar istifadî ken...

Çekuyî Mîfte; Baweri bêbîni, Zîwan, Vîstunik, Kultur

ÖZET

Bir dili canlı tutan unsurlardan biri o dilin zenginliği anlamına gelen kelime dağarcığıdır. Kelimelerin bolca olduğu masallar dilden dile dolaşarak bu zenginliği güncel tutan etmenlerdendir. Yaşadığımız coğrafyada Zazaca eski kelimeler kullanılıyorsa hala, bunda masalların etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Günümüzde Zazaların yaşadığı hemen hemen bütün yerlerde sözlü edebiyat geleneğinden de olsa masallar yaşatılmaktadır. Başıta Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusundaki Tunceli, Bingöl, Diyarbakır, Urfa, Erzincan, Erzurum, Elazığ gibi iller olmak üzere Aksaray, Kayseri, Ankara gibi birçok ilde devam etmektedir.

Bu çalışmadaki amacımız Bingöl yöresindeki Zazaca masalları gerek kaynaklardan bulduğumuz masalları gerekse derlediğimiz masalların içindeki batıl inançları bulup dikkatlere sunmaktır. Böylelikle yok olmaya yüz tutmuş dilimize bir nebze de olsa katkımız olacaktır.

Sözlü gelenek ürünü kültürümüzün bir parçası olan masallar üzerine yazılmış kaynak yetersizdi; ancak günümüzde masallar daha çok yazılı hale getirildi. Kaynaklardan aldığımız masalların yanında büyüklerimizle yaptığımız bire bir görüşmelerden elde ettiğimiz verileri toplayarak bir araya getirdik. Batıl inanç tanımı, çıkış nedenleri, batıl inanç örnekleri gibi konularda kitaplardan istifade ederek, bu bilgileri Zazaca olarak yazmaya çalıştık.

Bu çalışma Giriş+üç bölümden oluşmaktadır.

Girişte Batıl İnanç nedir, Batıl İnançla Alakalı Kavramlar, Batıl İnanç Çeşitleri ve Batıl İnançların Çıkış Nedenleri nelerdir? Gibi konular üzerinde durduk.

Birinci bölümde Mit nedir, Efsane nedir ve Halk Hikayeleri nedir? Konuları üzerinde durduk.

İkinci bölümde, Batıl İnanç Birey/Toplum İlişkisi, Batıl İnanç Din İlişkisi, Batıl İnanç Kültür İlişkisi üzerinde durduk ve Batıl İnanç örneklerini verdik.

Üçüncü bölümde derlediğimiz dört masalı tahlil ettik. Masalarda mit, efsane, batıl inanç örneklerini bulmaya çalıştık.

Bu çalışmanın neticesinde şunu fark ettik ki, henüz standart yazı dili olmayan bir dilde çalışma yapmak oldukça güçtür. Ancak bu güçlüğüün ürün ortaya konulduktan sonra istifade edecek okuyucular düşünülünce her anı mutluluğa dönüştü.

Umarız okuyucular bu çalışmamızdan istifade eder...

Anahtar Kelimeler; Batıl İnanç, Kültür, Dil, Masal

ABSTRACT

One of the constituents that keeps a language alive is the vocabulary found in its richness. Fairy tales,-in which the vocabulary is used commonly, are the factors that keep this richness actual. The wide usage of many archaic Zazaki words in the spoken language reflects the reason why the language is still alive. This tradition continues primarily in the east and southeast cities of Turkey such as Tunceli, Bingöl, Diyarbakır, Urfa, Erzincan, Erzurum and Elazığ.

This study aims to find out and analyse the superstitious beliefs in the tales told and collected by me in Bingöl and its neighborhood.

The study has introduction+three parts.

The introduction contains what is superstitious, Superstitious Beliefs Relevant Concepts, superstition and superstition type out what are the reasons? We stand on such issues.

The first part contains What is the Myth, Legends and Folktales? We stand on issues.

The second part contains, Superstition Individual / Community Relations, Superstition Religion Relation, we stand on Superstition Cultural Relations and gave examples.

The third part contains we say we have analyzed four tale. Tables in myths, legends, superstitions have tried to find examples.

We've noticed that as a result of this study, not to work in a non-standard font language is quite difficult. However, this will benefit the difficulties put forward after the product has become readers, considering every moment of happiness.

We hope, readers will benefit from our study ...

Key Words; Superstitious beliefs, Culture, Language, Fairy tales.

VATEYO VERÊN

Derheq “*Vıstunikun Zazakiye Çewlig dı Baweri Bêbini*” teziye ma dı, bawero bêbini ma izahat kerd û ay bawero bêbini kî he zereye (min) vıstunikun dı, ma ay eşt wertı.

Ser misalun vıstunikun dı, bawero bêbini seni veciye wertı, ser merdım û xelq dı tesiri bawero bêbini çendekı est, tor misalun ra ma nişt. İta ra bı hereket, derheq qıjun dı, derheq turbeyun û ziyaretun dı, derheqi cınaza û merg dı, eleqe bawero bêbini û din çı beno ser in dı ma vındert. Anadolu û Dinya dı tewiri bawero bêbini tor misalun a ma de.

Qe hedırkerdışi ena xebat, Sayime û Veysi APUHAN, Kıymet û Niyazi KOÇ ri semedi arıdayışı vıstunikun, ma zaf teşekur ken. Semed raştnuştışı, ardımı ciniye mi(Ayşe APUHAN) zaf bı, ay ra ma, ye ri zaf teşekur keni. Qe yi ruteri ma Yard. Doç Dr. Ahmet KAYINTU ri zaf teşekur keni.

İnşallah ena xebat zafın tenun ri bena faydeyin....

Danyal APUHAN

Temmuz 2015

KILMNUŞTEYİ

- b. : bone
- b.d. : bone diyar
- e.e. : eyni eser
- e.n.v : esero k1 nume y1 viyert
- i.v : ise ra ver
- r. : rıpel
- usi. : u sêy inun

Dekotiş

Meraqini Zazaki û merdim ki zıwani dadiye yın Zazakiya eseri ki Zazaki nısiye, vinayişi aynun zaf zehmeto, ay eser ki, diye; wunayış aynun da zı zaf zehmet uncen. Wunayış dı in zehmet rere merdim ki nısen, cawo kı tedı biyu pil fek uja ra, rere zı merdim kı wunen çekuye yı kême o semed en hal ben. Mewzuye vıstunikun dı hal bınena ferqıno. Çunke vıstunik, pe kewneperestiye feki destpekerdiye, nesil ra nesil umiyewo û kışt serı zi ca ra ca tor ferqınti muejnayış ir, pe şert miyan yı aynı mendış cayuno ferqın da zi yen fehmkerdiş. Zaze, mewzuye vıstunikun dı dewlemend yen qebulkerdiş, serreyan zıwan ra zıwan, nesil ra nesil in vıstunik pe feki umiye hetun ewro. La; eg çiko kı zıwani nuştayi mekor, seni kê qediyen, vıstunik Zazaki zi tay mend hin vira şiyer o qedı yew temrın dı pıra pıra nısiye.

Vıstunik tewırın ra yew tewire kê, yew zıwan çende kı verên yew zıwano, ifadekerdiş xû dı wehar çende kı çekuyane muejnen merdımınun. Tor in un ra ma ene hol zun kê, çende kı verên ben wa bı bı, hetun menısiy ifadekerdiş yı wet efsane nışın û o zıwan qediyeno şın. Ma ene zi gereka hol bızun kê, milet kı zıwan yı vini bı yew wext cuwa pê kultur yın ben vin, eg kultur kumayo milet vini bı milet bine zehmet cuyena.

Ma ena xebat dı gerek vıstunik Çewlig kı vere cû weşaniyaye in vıstunikun dı bawero bêbını ma eşt wertı, gereki zi tîkê vıstunik ki ma pilun xu ra goşdari kerd ma ay vıstunik qeyd kerd, ın qedı ma bi qayıl zıwan xû ri yew xızmet bıç û vıstunikuni Çewlig bine şinasiker û min vıstunikun dı misali bawero bêbını ma eşt wertı û ma ena xebate xû kerd hedır.

Vıstunik tewırın ra yew tewire kê, bawero bêbını tedı tewr zafe. Derheq proses kı merdımın tiyera viyert û derheq kulturuni komelun zunayişo teferuat dun. Ma vinen kê, kumayo komel kı kultur yın verêno, mewzuye vıstunikun û efsaneyun dı dewlemende. Ziyêd vinayiş, vıstunikun dı ziyêdo; la komel kumyo proses ra viyerta in un muejnen merdımın ay ra, baweri bêbını ki he min vıstunikun dı diqeti komelun nêunt. Semedi hişmendiye merdımın, gereka vıstunik zaf hol tehliil bi bi mit, efsane û baweri bêbını ki he min vıstunikun dı aynun ver çımın ra raker.

Ma nêşken in qedî biker:

Vıstunik, pe bêbını he dekerde; en semed gerek çinu ma vıstunikun bıwun. Yewi zi derheq awaniye kultur zunayış dun, en semed çiko kı ho min vıstunikun dı heme yi biyu, hemeyı raşte. En semed ra, vıstunik hemeye tehlili bi û ma raşt yew şekil dı zunayış bı dı komel. İna niyob him ma vıstunikun ra istifade nêken, himi zi xelet zunayış ginen merdımın ma, ma zi en hal ir çim xû qefilnen.

Esıl xû baweri yo heqi zi, baweri yo bêbını zi beli we. La baweri bêbını umiye o qedî yew hal kê, bawero heq ra ciye ra nêben. Heta tikêye baweri bêbını herinde baweriye heq guret o, o semed bawero heq, bêbını; bawero bêbını baweri heq umiye zunayış. Baweri bêbını neqış biy dumarun merdımın.¹ Ma zun û vinen kê, kum kı bawero bêbını hol mezun xû min wertêye bawero bêbını dı vinên. Ay ra eştışi wetiş dı şerta ewil; gereka bawero bêbını û nêzuni ra mucadele biyer kerdış. Elbet en çikoyo rehet niyu. Teşbih dı xeleti nêbena: Min rız di kereye siye cadê ferq ben, o semed zırar merdim nêdun. La min rız dı kereye sıpi ferqkerdış rehet niyu, merdim ir dum vırazen. Baweri bêbını zi, kereye sıpi ki he min rız dı munen aynun. Vatışe in kereye sıpi rız niyi, rehet yew çi niyu.

Teziye ma dı, baweri bêbını ki ver çımın dı ma kerd ra, vere cû bêbını çito, baweri çito, bawero bêbını çito, mit çito, efsane çito, Anadolu û dınya dı misali baweri bêbını ma de. Elbet yew caardış heme baweri bêbını zaf zehmeto, heta mumkin niyu. Ay ra, baweri bêbını ki zaf bi vıla ma ay ard yew ca; bin in zunayış dı çehar hew vıstunikun ma tehlil kerd.

Ser vıstunikuni Çewlig dı hetun ewro xebata heraye nuştox Okan ALAY kerda. Numeye Xebate yi ‘ ‘ *Bingöl Masalları* ’ ’ wa. Ena xebat dı nuştox, penase vıstunikê dun, hera hera. Xususiyet vıstunikun dun, bade cû ser vıstunikun Çewlig dı hetun ewro kumyo xebat kı biya derheq ay xebatun(Kıtıabun, Xebateye Akademîk, Pêserok û rojnameyun dı vilaweke û meqale) zunayışo hera dun. Derheq vıstunikun Çewlig dı ay xebat ki biy Okan ALAY in un tay vinen û in hal ra weş niyu.

¹ Abdulcelil, Candan, *Bid'at ve Batıl İnançlar Ansiklopedisi*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2014, r. 15.

Nuştox, tasnife mewzuye vıstunikun Çewlig û kılmvate yı, tor tasnife mewzuye Turkiye û dınya piya dun û awaniye motife vıstunikun Çewlig cigerayış ken. Motifun mitolojiki zi dun. Puncas Punç vıstunikun Çewlig de ari wo nişt. Hım vıstunik vinbiyayış ra xelisiye, hımı zi qe edebiyati bi yew xebata rınd. In vıstunik, Zazaki umiye vatış, nuştox açerne Tırki ser, o qedi nişt.

Derheq baweri bêbini, Sedat Veyis ÖRNEK “*Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*” teziye xû dı goreye komelnasun Fransijun û Levy Bruhl fikre zey veri (İlkel) penase ken, bade cû ca dun ling ro dayiše (kritik, rexne) Levy Bruhl. Nuştox, goreye nijadnasun (etnolog) xususiyet fikre zey veri dun û bawero bêbini çito, etimolojiye bawero bêbini, sebebi baweri bêbini bin punç madde dı dun. (Psikolojik, nêzunayışi qanuni tebiet û miyane teftal, waştışı zunayışi ameyox, ters, weşan kı eleqedar baweri bêbiniye beston bawerîye cin û dêwa. Tez dı S.V.ÖRNEK sehr penase ken û vinayışi dınya kı sehr hadıreker û sebebi yın dun. Eleqe sehr û din ra behs ken, terimun sehrınun bin new maddeyun dı destpeken. Derheq tewrı sehruna zunayış dun û baweri bêbini û pratikun sehrun dı bin kılawe biyayış, qıj, zewaj, merg, hedisê asmên, hekimtiyê xelq, baweri ki eleqedar keye ye, wasilê leşe û baweri bêbini ki eleqedar heywunê misal dun aynun ir.

Burcu MEYDAN “*Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*” teziye xû dı penaseye bawero bêbini vırazena, bade cû baweri bêbini seni biy, heyat merdıman dı çı bên, tor sebeibun yı ra behs kena. Dınya dı caye bawero bêbini nısenä, bade cû ser sınıfun dı tesire baweri bêbini nısenä. İta ra in qedi yew netice vejena: Het derezın ra (meyilli) ciniye, cumêrdun ra; extiyar, cıwanun ra; nêwendekar, wendekarun ra tewr zaf derezine.

Turkiye û dınya dı misali baweri bêbini bin yew kılawe dı duna, bade cû ser heyati komel Çin dı tesire bawero bêbini ser misalun ra duna. Ser sebebi baweri bêbiniyun a vınena û baweri bêbiniyun yew izahat mantıqın est, in muejnena wendekarun.

Waştış ma eno kê, ena xebat wa cehdı bımuejn xebatkarune Zazaki û wa ameyox ri yew çıla bı.

Ma ena teziye xû dı; qedok ma lewı dı wa, ser sebebi baweri bêbını, ser merdım û xelq dı tesiri baweri bêbını, Çevlig-Anadoli-Dınya dı misali baweri bêbını destpekerd. Ena teziye ma dı qewram ki semed tezi esile, ma eşken cer dı in qedı yın ra behs bıker:

A-Bawero Bêbını

1.1.Bebını Çıto?

Bilasebeb şayış, fâsit biyayış, kotişıye hukm, bêkar mendış, xerıpnıyaye yew çi, çekuya bêbını; çiko kı raşıtiye yı çiniya, çiko kı çiniw. Verapey qevram heqo.

Ferhengê Tırki dı derheq bêbını in qedı umıyo nuştış: *1.Çiko kı goreyê bawero raşt niyu. 2. Çiko kı raşıtiye yı çiniya.3.Çiko kı zerê yı vengo. 4. Çiko kı hukm yı çiniw.*

Lugati Osmanlıki dı derheq bêbını in qedı umıyo nuştış: Çiko kı deyanax yı çiniw, raşıtiye yı çiniw, çikoyo veng.²

Zıwan Din dı derheq bêbını, çiko kı tıvun est; la belê raşıtiye dı çinuw, bêbin, bêawan, bêesl çiyun ir yên vatış. Çekuya bêbını, Quran dı vist şeş cayun dı viyerên. Zur (Âl-i İmrân, 3/71), pût (Lokmân, 31/30), şirk (Bakara, 2/42), heram, neheqi, zılm (Bakara, 2/188) bêbını, bêfaydı (Âl-i İmrân, 3/191) bilasebeb şayış (Hûd, 11/16) in manayun dı yên şuxulnayış. Goreyê Qurân; kumyo bawer ki verapey baweriye tewhid a, bé Allah yonê ten ra çik biyer waştış (Hac, 22/62; Lokmân, 31/30); qumar, dızdi, rışwet, zur, hile, zê pê cehde in un heme karo (Nisâ, 4/29) bêbını.³

Bêdelil hemeye ibadet bêbınıwo. O semed ibadet kı yen kerdış pe zunayış, tor (piya, bi deliluna) delilun a gereka biyerkerdış.

² Ali, Nazima- Faik, Reşat, *Mükemmel Osmanlı Lügati*, TDK Yayınları, Ankara 2002.

³ [www.mumsema.com/İslami Kavramlar/111913-bébinî çinewa?](http://www.mumsema.com/İslami_Kavramlar/111913-bébinî_çinewa?) 14 Kasım 2014.

1.2. Baweri Çıto?

Ferhengê Tırki dı derheq baweri in qedı umiyo nuştış: 1. *Yew fikr ir Zerrı ra besnayış.*

2. *Çıko kı pê imun ardış biyu.* 3. *baweri ardış yew fikr ir, yew Allah ir.*

1. Name: Yew fikr ir zerı ra pabesti mendış.

2. *din b.* : Allah ir, ye zı yew din ir baweri ardış.

Ferhenge Zazaki dı derheq baweri dı in qedı umiyo nuştış. Çıko kı baweri umiyawa pê. Ma mana yı wo Tırki vaj; *iman, inanç, inal.*⁴ Orhan Hançerlioğlu semed baweri vun, çıko kı niyen zunayış baweri ay ra yena.⁵

1.3. Bawero Bêbini Çıto?

Merdım verê cû xû rê totem vıraşt, bi seserran; dar, mungê, wasıl xû usi. zaf sembol bimbarek di. Êwro, zafeye teolog vera biveji zi badê cû din, tersi merdım tewr zaf bawero bêbini fêtnen.⁶ Qe heme merdımın yew penaseye yı bawero bêbini çiniw. Tıke çi est qe yew a bêbini yên qebulkerdış, qe yewnê tên çıkoyo normal yên qebulkerdış. Bêlâ ewro yew çen ten semed yew çiya vun bawero bêbini, yew çen ser cuwa pe binena zaf merdım ay ir vun bawero bêbini. Bêlâ, verapey (tinapey, ters) ini ben.

Çıne ra yen vatış bawero bêbini, goreye wext û ca bediliyen. Mesela; Çewlig dı yew baweri, bawero bêbini yen qebulkerdış eyni çi yewne ca dı normal yen qebulkerdış.

Wext ver ra hetun ewro, heme komel ra merdımın çıkoyo raşt tedı çiniyu; pe tersê, bêçareti, goreyê adetûn vênu zaf hew çıko kı aqıl nigen, baweriyê xû arda cı. Nume in baweriyun niyo pa: Bawero bêbini.

⁴ Gruba Xebate ya Vateyî, *Ferhengê Zazakî*, İstanbul 2009, r. 52.

⁵ Orhan, Hançerlioğlu, *Dünya İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2013, r. 216.

⁶ İnci, Ayhan- Ferhat, Yarar, *Batıl İnançların Psikolojisi*, Pivolka 4(17) r. 15.

Goreyê Alfred Lehmann bawero bêbini “goreye yêw din niyu, esıl yı çiniw ye zı goreyê zunayış komel verapey yew çiyoy.” Wuttke, bawero bêbini “eşya rı, sêr tebiet; merdım ir xususiyet sêr merdım eştiş” in qedı pênase ken.⁷ Orhan Hançerlioğlu bawero bêbini in qedı penasê ken: Çiko kı tıver zunayış dı munen, çiko kı eleqe yı wo raştı piya çiniyu ay ir bawerkerdış.⁸ Ph. Schmidt vun, pênasekerdıř bawero bêbini zaf zehmeto. Hewne zi ma eşken in qedi yew penase bıvıraz. Bawero bêbini, yew xelet baweri ya kê, deyanax yê çiniw. Skinner bawero bêbini wextuna kı penase ken in qedi yew misal dun: Wextuna kı aweya giraye dı gışte yew qij bıveş, ujara pe çıma hal yew tenceri kı awe ha tedı giriylene, ay tenceri vinder tı ra tersen.⁹

Abdulcelil Candan Ansiklopedi Bawero Bêbini u Bidat dı bawero bêbini in qedi penase ken: Bawero bêbini, qanun ki Allah’u Teala kâinat dı kerd hâkım, verapey aqıl u wahiyo, mantıq u çıme din dı caye yı çiniw, eleqe yı wo ilm u rastiye pe çiniw tor inun ra name din ir vejiyo wertı, in ir vun bawero bêbini.¹⁰ Eg cayeyo vengi u problemun pe heq u raştı de niyob herinde yın bawero bêbini ken de.

Bawero bêbini, çikoyo sefekiya(aptalca), ilkel u tıveri (ğeyr) rařtıyêwa. Mantıqi yew awan bawero bêbini çiniw. Eg ma yone qedı vaj; baweriya betal, veng. Rere tıke hereketun ma ken, sebebi yın ma zi nizun, ye zı tıke qalun ma ken; ma zi nizun ma he vun se. Mesela; merdım kı kuen rar, yı dıma awe eştiş, bin mergun ra şayış, şew nengu nêtırakerdıř, izahat in un çiniw. Tıke cayun dı; wextuna kı yew şın tıver awe yı dıma erziyena semed lez têpiya umayış merdım. La bêlê tı vaj hetun ewro kes in qedı lez umiyo, ni niymiyo heme merdıman gerên a vun tı bi gêj, çıre in qedı tayê ben. La bêlê min mılet dı in qedı yew bawero bêbini biya vıla. Merdıman; rengun, umarun u eşyâ rı tewır in mana dê cı. La bêlê zafe hew haye yın pe çiniya. Tıke merdıman umar yıno oxirin, tıke merdıman izi, reng yıno oxirin est. Min bısilmanun dı, ğeyr-i bısilmanun dı, devlet awerdin ye zı tay awerdin dı, welhasıl her cadı bawero bêbini yen vinayış. Misal yena vatış, Fransa dı pıncas henzar falci û medyum he cuyen. Almanya dı çehar tenun ra yew ten baweri an kê, hêz cadiyun

⁷ Sedat Veyis, Örneğ, “Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki” Ankara Üniv. Basımevi, Ankara 1966, r. 19.

⁸ Hançerlioğlu, e.n.v.,r. 88

⁹ Örneğ, e.n.v.,r. 19

¹⁰ Candan, e.n.v., r. 36

est.¹¹ Rûs, bade cû ruej şiyor kû, dêyna perun kes nidun. Baweri an kê dêyna perun bidi hewne kêyi dı pere nêvinen.

Zanyar, wehar bawero bêbini ze çoparekerdox vinen, bawero bêbini zi ze çop vinen. Çoparekerdox guroyo zehmet ken; la bêlê kar yı kêmo.

Semedi ardışi zelali in hal baweri bêbini, unsur kı baje kot min din ay çeku, qevremun ra zı gerek ma behs bıker kê wa biyer fumkerdiş. Ay qevram ki eleqederi bawero bêbiniye ma eşken cer dı in qedı rezik:

1.4. Bidat

Bidat, Erepi yew çekuya wa. Manaye yi ferhengun dı in qedı yena şuxulnayış: Çikoyo newı, verê cû sey yı çi çiniw; la baje kota wertı. Manaye yı wo dini; çiko kı wexti Hz. Pêxamber dı çineb la badêye Hz. Pêxamber umiyo meydun, din ra kêmkerdış ye zı ziyedkerdişo. Yone qedı ma vaj; çiko kı goreye Quran û Sunet munasip niyeb tı ra bidat yeno vatış. Wunayışi Mewlid, Quran, "mehlûk"o ni mehlûk niyu. Tikêye zanıstun vat, çine kı badê Hz. Pêxamber ra kot wertı wı bidato, o semed goreye yı hareket kerdış raşt niyu. Qe desteki fikri xû ena hadise Hz. Pêxamber mueta ra: “Hemeye bidatun delaleta.”¹²

Zafeye zanıstuni zi bidat, goreye ibadet guret. Bêibadet vat eg çikoyo faydı dun insun ma eşken biyer û pe hareket bıker. Goreye in zanıstun dı tewiri bidat est:

1.4.a. Bidato hol

Çiko kı badê Hz. Pêxamber vejıyo; la bele zırar baweriye din nıdo in ra vat, bidato hol. Semed in ma nêşken vaj din dı çiko kı wext Hz. Pêxamber çiniw, raşt niyu. Mesela; yew caardışi Quran, vıraştışı minareyun, sey çiyun in qedı zırar nêdun baweriye İslamiyet, o semed ma nêşken vaj xırabo.

¹¹ E.e., r. 21.

¹² Müslim, Cuma, 43.

1.4.b. Bidato Xırab

Çiko k1 badê Hz. Pêxamber vejıyo, zırar dun baweriye din, in ra vat, bidato xırab. Turbeyun û mezelen zaf gırd vıraştış, xemıliyayışi(suskerdış) yın...

Goreye ma, eg çiko k1 badêye Hz. Pêxamber umiyo meydun, zırar ruhi din nêdun ma eşken tı ra vaj bidato hol.

1.5. İsrailiyat

Quran dı şıroweye qısayun û sey in halun derheq teferuat nıme dayış zunati Kitabı Mukades, xaseten Tevrat û şıroweye Tevrat ra zunayiti diyena.

1.6. Esâtir

Baweri û şıroweye dın un verinun ra, benateye xelq dı wextuna k1 he dewum ken, pe bısılmuni kerdış hikâye û efsaneye mitolojik. Hikâye k1 zur ra vıraziyawa û eşnawıtıyawa. Ena hikâye û eşnawıtış pe neqlkerdışi musayış. İn exlebi yew leteye dın ye zı sey farzi dın muejniye, asık dın ra bi; la bele eleqe y1 wo dın piya iniw, hikâye û eşnawıtı baje kot mini dın.

1.7. Xurafe

Çiko k1 baweri pe niyena, esılı y1 çiniyu, çiko k1 pe eşnawutış umiyo meydun. Xurafe, Erepi yew çekuwa kê, manaye y1 veng, baweri bêbını; rivayet û efsanewa bêesıl, çiko k1 dın dı çiniw; la baje kot min dın, bidat, baweriyo bêesıl, şırowe û baweri k1 derheqi bêoxırtıye.¹³ Quran dı çekuye xurafe nêvêrena. La bele derheqi xurafe dı, çekuye esatir û xulukul ewelin(Xuy vernun) vêren. İbranice dı derheqi

¹³(<http://www.forumalev.net/soru-lar-ve-cevap-lar/545305-batil-inanc-ve-hurafenin-tanimi.html>)
12 Kasım 2014.

xurafeyun û baweri bêbını çekuye“cehdeye pûtperestun” yen şuxulnayış.¹⁴ Max Muller, xurafeyun sey nêweşiye fikr vinen.¹⁵

Sehr kı semed bedıliyayışi qanuni tebiet vıraziyen, nuşte, mezelen ra waştışi ardim û pe nazerun bedılınayışi çik. Zafeye xurafeyun derheqi din ri umiye vajayış.

Zafeye xurafe baweri sewırtiye. Hurafeti verapeyi awani din bi merdim hetuni kufr bena. Min edetun dı zafeye xurafe est. Tikêye xurafe wo edet kot têmun.

Çiko kı esılı islamiyet dı çineb; la baje vıraziyo, biyu vıla min insun di tı vun qe esılı din a wo o qedı umiyo muejnayış, her qedı baweriyo bêbını û edet.

İsrailiyat û esâtir ra niye, hikâye kê, exleb yı verapeyi heqiqeti İslamiyet û baweri bêbını telqin ken.

Xulasa, rıstımı çekuye xurafe û en nume guretiş eleqederi yewbinune. Xurafe, esil xû nume yew merdimo kê, qebile Erebus ra Uzle ra wo. Çiko kı yı vatin baweri ardiş mumkin nêben, o semed ra çiko kı yı vatin tı ra 'hadis-i Xurafe' vajiyen.¹⁶

Manaye "hadis-i Xurafe" çiko kı Xurafe vot, eştı wertı, çiko kı vat hemeye bêawan hikâyewa. Lewı dı çiko kı baje kot min din bi rez in tewırın ra hikâyeye İsrailiyat dı yew beşe Tevrat dı esta. Yew beşe zı tefsiri Tevrat dı est bi, in ye esatir ra umiye guretiş ye zı hemeye zur ra umiye nıştış. İn ki Tevrat dı est in un ra yew beşe zi Tevrat wextuna kı newı ra nısiyo mumkino kê, o wext kot mini yı. Esılı Tevrat û israiliyat eleqederi yew binun ni; o semed ra ma eşken israiliyat ra vaj xurafe.

¹⁴ Mustafa, Varlı, *Bid'at, Hurafe ve Batıl İnançlar*, Ensar Yayınları, İstanbul 2014, r. 29.

¹⁵ Emile, Durkheim, *Dini Hayatın İlk Şekilleri*, TDV Yayınları, Çev. İzzet, Er, Ankara 2009, r. 96.

¹⁶ Ferit, Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1997.

1.8. Xurafeti

En deym, vındertişi verin dı sey qebul kerdışı xurafeyun esen, la rehend(boyut) yı eh nekı niyu. Tabiin(x) -tewr deme eshabun peyinun ra nat, tikêye merdımun wextuna kı cumi dı wez den, semedi vinayişi bine na zaf goşdaridar û semedi menfeeti xû, pe hikâyun başle xemiliyayiş kerdin, en arı hım israiliyat şuxulno hımı zi yın hikâye xûser vet wı. Gerek hadis gerek tarix, tefsir dı nume xû ra vun "qırsadar" in merdım, eslı din xû virakerdiş dı bi sebeb, o semed zıraro pil do din. Xurafeti o ruej ra hetun ewro ha dewum kena.

B-Tewiri Baweri Bêbını

Min xelq dı wexti ver ra hetun ewro tikêye baweri bêbını çımeye yın belı niyu; la bele umiye meydun. İn baweri bêbını nume yın niyo pa: Baweri bêbını. Goreye Dini İslamiyet baweri ardış, goreye baweriyun bêbınıyun hereketkerdiş gunawo. Baweriyun bêbını ma eşken hırı grub dı bıgerı dest.

2.1. Vendişi Ruh

İnsun dı unsurun ra yen meydun: Çiko kı cuyayiş dın yı, ruh, û ruh ri beno mekan, ceset. Ruh, yew raştino; la pe çımun nêsen. Quran dı derheq ruh dı tay zunayiş diyo insun. Goreye baweriye İslamiyet, ruh baje diyen qıj kı ho zereye dadiye dı. En semed insun wextuna kı merd, ruh û ceset yewbinun ra ben ciye ra; la ruh hewne est. Ruh şın yone alem, bon berz û şın aleme ruhu. Hz.Muhammed vat; melek ruhuno holun sılum ken, in ruh yen xuzuri Allahu Teala, ay ki baweriye yın çınawa ruh yın he zereye yew ezab dı.

Merdım kı bımır badê cû mergi yı yi ri holi û xeyr bı bı xebere ruh yı bena. La benate ruh û insun kı he cuyayiş dı yew munasebeti ni ayet dı ni zı hadis dı çınawa. Ay ki merd ma encaq yın hun dı vinen.

Derheq ruh dı zafe zunayış çınıwa. En semed ra insun bınena zaf mereq ken, kum derheqi ruh dı çine kı bı eşnaw goş ken berz, goş dun cı. Tikêye merdim niyetxırabin hal insunun ra istifadı ken, insun erzen dum.

Dini İslamiyet; vendişi ruh, ruhun ra zunayı guretış qebul nêken.

2.2. Faldari

Faldari yena ena mana kê, pe tikêye teknikuni ameyox û ğeyb ra xeber dayiş. Faldari dı in qedı yew iddia esta kê; gureko ameyox dı ben, faldar vun ma ameyox zun, yani vun ma kewuniye. İnsun termine ewil ra hetun ewro baweri arda kê, tikêye işaretun ra ameyox yen zunayış. İ.V. serrayan 4000 dı Mısır,,Babil, Kalde, Çin usi. Cayun dı faldari biya.¹⁷ Quran dı derheq fal dı Allah vun: Ey şıma baweri arda! içki, qumar, kereye runaye(pût) û tire faluno pis, kari yi şeytune. İn gurûn ra dur vinerin kê wa şıma bixelise.(Maide 90)

Hemeye tarix dı insun, gerek derheq xû dı gerek derheq civar xû çiko kı zunayış yı pe çiniyo semed fehmkerdışi xebat kerda. Çiko kı nêumiyo zunayışi insun ri biyu mereq. Zamun ra tikêye insun vejiye vat çiko kı şıma nêzun ma ay zun, ay biyaye kı nêsen ma aynun di û te qıse kerd.

Goreye İslamiyet, derheq ğeyb û ameyox xeber dayiş bê Allah ra kes nêřken bı dı. Fal yena mana ameyox ra xeber dayiş, ay ra baweri ardışi fal raşt niyu. Fal unayış verapey ruhe İslamiyeto.

2.3. Sehr

Tewiri baweriyun bêbını dı giruniyer sehro. Sehr, çiyı kı verapey qanuni tabiet gurı vetiş û xapnayışi insuno. Sehr, sanato kê, ser ruhun dı tesir ken.¹⁸ Sehr, baweriyun ra umiyo meydun. Sehri zı seyi din, efsaneyun û baweriye yı est; la bele

¹⁷ Hañçerliođlu, *e.n.v.*, r. 152.

¹⁸ Sigmund, Freud, *Totem ve Tabu*, r. 118.

hema tamam nê bi. Merasim, qırbun, pe awa bimbarek şıtış, dua, şarqiye sehrbazun esta. Sehrbaz şeytun izi tımotım şuxulnen.¹⁹

Robert L. Park kitabı xu dı vun; arkeolog, une resimi dêsuni miğara in qedi yew netice tı ra vet: İnsun tor verini zı sehr kerdo.²⁰ Mekke dı muşrik gere Pêxamber ir sehr bıker, la muvafaq nı bi. Quran dı sehrı kı sehrbazuni Firavn vıraşt pe çuwe Hz.Musa seni umiye vinkerdiş nısiyawa, derg derg. Sehr kati yew şekıl dı din ra ciye ra nıben, min din dı sehr; min sehr dı din est.²¹La goreye zunayeyi İslam, bêwaştışi Allahu Teala sehr zırar çoy nêdun. Zafeye zamuni zi insun hereketun sehrbazun bine gırt vun, in qedi zi kerdin. Yew zamun cuwa pe in qedi yew çi vejiyen meydun, ben vıla. C.L. Strausse kitabı “*Yapısal Antropoloji*” dı derheqi in dı in qedi yew mesla vun: Yew şew yew sehrbaz sey ver eyne seet dı nê umiyo ce xû. Şew bena tari zurmat adır ken wı, ayı ki he ujadı hemeyın yew telaş gen. Cınawurun ra tepiş, hetun laseru zaf teluke bawe yını bi. Ca dı yone teluke umen aqılı muqım uje. Yın vatin eceba yew heywun bêzırar la dı ye zı gem dı sey yew ruho xırab vera ma bıger. Yew geli ğerib semed yın yew teluke bı. Badê vındertj dı seet hemeyın dı yew fıkr umiyo. Yın va, herheldı sehrbaz iri yew dum vıraziyawa. Ciniya sehrbaz û qiji sehrbaz semed sehrbaz qeren. Mukim uje zı vatin eg çik biyu sehrbaz yew qiyum semed ma vıraziyena. Aya şew nızdiye seet des qerayışi ciniyun û baweyişi cumêrdun o qedi yew hal guret kê, peyni dı ma şı gere sehrbaz piyore piya. Ma hema dıse metre şı bı ki, yew çikoyo bêhereket dûsiya lingun ma ra. En sehrbaz ma bı. Çik ser yı wa çine bı, zıtı bı. Axir ma yew zehmet nıde, ca dı kot rar ma dı umı. La bele kard fek yı nêkerdin a. Hemeyın rica dexelet kerd hema yı başleye qalun kerd. Yı vat: Badê cû nimroj yew tafırdumu umiyo, wı yew çen kilometrı nata eş. Ser yı dı çine kı biyu hemeye kot. Baje zı uja kı ma wı di tepiya eş uja. Wextuna kı yı ena mesla şırowe kerdin hemeye koti bı huna. Rueja bin hemeye çi semed yın bı bi normal. Yew çen ruej cuwa pe mukimun yew meslawa vıraştın eş meydun. Eleqeye vatış û ena mesla pe çine bı.²²

¹⁹ Durkheim, *e.n.v.*, r. 59.

²⁰ Robert, L. Park, *Batıl İnanç*, İKÜ Yayınevi, İstanbul 2010, r. 26

²¹ *E.e.*, r. 60.

²² C.L.Strauss, *Yapısal Antropoloji*, r. 238-239.

Sehrbazi merdimo bısılmuni rı heram a goreye din İslamiyet û goreye heq dinun binun.

Yew cigerayış (M.C.Stevenson) pe vinayışi xû çine kı diyu o qedı nışt. Wı kitabi xû dı in qedı nısen:

Yew laj desti yew keynawa dûyes serin nata tepışnen, yew qırizi sındır keyna gen. Semed laji yena vatış kê, vun laj sehrbazı. La bele nızdiye yew seet lajek wun elm mı ğeyb nêşın. O zamun dı sehr, sebebi kıştış bı. En laj cad çi xû bedılınen, yew meslawa derg an pêser. Sehrbazi kum yew şert dı başlıkerda, westun xû ra dı hew çi muso; in un ra yew pe keyneyun ken geş, o bin keyneyun ken weş. Wextuna kı vıraştışi in merhemun yen waştış, tor çen tenun şın keyi, dı hew kokun gen û tepiya yen û yew çikoyo temundayi vırazen. Wextuna kı in merhemun ra yewin wen xû ra şın, wextuna kı ay bin wen hewne yen xû. Baje en ilac dun nêweş, vun mı nêweş kerdı weş. En muejnayış hetunı rueja bin dewum ken. Şew diyena sehrbaz vun firset en firseto remen şın. La zaf nışın sehrbaz tepışiyen keyeyi keyna yew mehkema nuna ro. Sehrbaz uneyn in nêmunén ehli qebulkerdışi meslawa verin. Sehrbaz vun ez yew meslawa neweyin biyar pêser. Sehrbaz vun merdim mı, sulale mı hemeye yı sehrbaz bi, sehrbaziye mı yın ra yena. Ez bıwazi ez bena pısing, ez bıwazi ez feki xû pe teli kena de, in teli erzena gınen qırbunun mı yın pe in teli miren. In hemeye saye muyun sehrunun ra ben. Wextuna kı wı qalaye muyun ken hakım tı ra muyun wazen. Sehrbaz nata qeldon wata qeldon la faydı niken, hakım muyun wazen. Sehrbaz uneyn çareye çiniyu vun mı muy keyi dı zereye dês dı nımit, ez seni dês bışun wı. Hakım hewne ısrar ken. Sehrbaz başleye wışayışi dês ken. Dês şun wı uneyn nêuneyn muyun nıvınen. Ena wi vun mı dı ser verê cû ay muyun nımit mı vi rı niyen mı ça dı nımit. Hakım hewne zor dun cı. Sehrbaz yewneye dês şun wı, zereye xerc dı yew muya kuhun vinen vun muya sehrın enawa. Hakım vun ena muy seni şuxulniyena bımuej ma. Sehrbaz uneyn çare çiniyu mesla bına tadon yone qedı vun. En peyni dı bermon vun mı sehr xû kerd vin. Ay ki he goşdariye yı ken beno rehet û sehrbaz azad ken.²³

²³ Strauss, *e.e.*, r. 243-244.

Yew merdım bızun sehr dormale yı guret kum yew cemat kı wı ho pabestı, goreye edeti ayi cemat wı zereye xû ra baweri an cı kê, fermuni merg yı ri umiyo. Ena baweri o qedı yew baweriya kê, ay ki he nızdiye yı dı û umbaz yı zi o qedı bawer ken.²⁴

Eg bıwaze sehr tesiriye xû bımuej, lazım kê hırıy çiyun biyar ca:

Verê cû gereka sehrbaz baweriye xû biyar goreye tesiriye xû, baje o nêweş kı sehrbaz ho uneyn cı ye zı o qırbun kı wı ho zulm pe cı ken awe zı gereka baweri biyar cı. En peyni dı baweriye xelq û wazuneye xelq yen.²⁵

C-Sebebi Biyayişi Baweri Bêbını

Wextuna kı ma uniyen sebebi biyayişi baweri bêbını, biyayiş û vılabiyayiş in baweriyuno seqetun qe komeluna şirik yew problema û rıstım eştış yı dı zaf sebab est. Cehalet, adet, propagandawa negatif, hesabi menfaat usi. tikêye sebebi baweriyun bêbını ri ben sebab û baweri bêbınıyun ken vıla. Baweri bêbını heme komelun dı yone qedı kuwen wertı. Mesela; Turkiye dı kum kı yew tengasiye yı bı bı, semed bertarafıye ena tengasi merdım şın ser turbeyun û ser mezelnun şehidun. Ameriqa dı baweri yena kê, semed nêumayiş tengasi û bêla, diyun text ir û en oxırı an, bin mergun ra şayiş bêoxırı an. Ma in misalun ra ena netice vejen kê, merdım semed rehetiş zere xû tikêye baweriyun ra umir xû an.

Baweri bêbını û eleqeyi awaniye komelki est. Yone qedı ma vajı; baweri bêbını rıstım yı ginen awaniye komel. Mesela, ca wo kı tedı mar çiniw derheq mari dı yew baweri nıvejiyena. Rojawan dı benate Xıristiyunun dı beoxırtıye umarte

²⁴ E.e., r. 235.

²⁵ E.e., r. 237.

hiresino eleqe kulturi Xıristiyunu, bêoxırtıye umarte çeharino eleqeyi kulturi Japonun piya esto.²⁶

Wext ver ra hetun ike merdım, eleqi mot çıkoyo sıreyin û çiko kı ser merdim esen. Bade yew wext merdımın ewniye, benate çiko kı tesadufi ben, yew munasebeti vıraşt. İn hal tor xû ra yew çen hew baweri bêbını zi te ard.

Kitabi dino adeti kulturi xelq wextuna kı bi temum yew çiko newı vejıya meydun. Baweriyun bêbını çende kı rıstım yı zaf royin ıb îzi hunce zı şuxulnayışi medeniyet dıma pe bedıliyayış baweriyun yen meydun. Wextuna kı yew xelq din xû temum niker uja dı baweriyun bêbını ra behs nêben.²⁷

Qewram baweri bêbını pe yew manawa negatif umiyawa zunayış. Qewram bawero bêbını kumyo din kı tû baweri arda cı bêay çine kı ben wa bı bı bawero bêbınıwo. En semed tû en hete ra bun cı yew radiqali tedi esta. Goreye Xıristiyunu çine kı Xıristiyuntı dı esto raştı, çine kı çiniwo bawero bêbınıwo. Ay ra ma eşken vaj kê, yew objektiviti tedi çiniya.

Tıke muhitun pozitivistunun dı hemeye bawero dini eyne sey baweri bêbını yen fumkerdiş. Îtâ dı qıstas pozitif zanıst yen guretiş. Çiko kı goreye aqıl raşt nı bı, bawero bêbını yen qebul kerdiş. La en goreye hemeye muhitun zanıst niyu; ay pozitivistı kı pe mantıq hereket ken en fıkr aye yıno.

Bawero bêbını komelun dı cuyen û merdım ra merdım ben vılawo devam ken. La in bawero bêbını him goreye din him izi goreye zanıstun raşt niyu. Ma bın in ir u ma vaj merdım pe aqıl hereket nêken, ma xeletiyen. In qedı yew fıkrıyayış raşt niyu. Bawero bêbını zere xû dı yew ahengi vıraşt, xu re yew mantıq diyu. Vere cû tikeye çepi esta; la baje ena çepiyi pe aqıl bedeliyena û yena piya. Merdımın in proses dı kumyo misal kı xû re munasip di, uja dı in misal gûret.

²⁶ Burcu, Meydan, *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, r. 10.

²⁷ Ali Murat, Yel, "Hurafe", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.18, İstanbul 1998, r. 381.

Ay umarnume kî deyanağ ken tîke baweriyun, semed teminiye in misalun hacetiye merdîman, merdim zunayer esta. Eg yew zunaye, ye zî yone ewiliyer wextuna kî çineb mecburiyetiye deyanağ bî bî, merdim xû wor yew çikoyo newî vejen meydun. En semed ra vejîyayiş baweriyun bêbîni itibar deyanağ yî çende kî zaf bî ehne kî baweriyi yena in baweriyun.

En mana dî vejîyîş baweriyun bêbîni dî aşikâr kê, rôle psikolojik û komelnasik ser esto. Verê cû eg ma komelnasik hete ser ra bûn tîra; benate bawero bêbîni û awani komel dî yew munasebeti esta. Eg ma yone qedî vajî, bawero bêbîni awane komel ra vejîyen. Mesela, eg ceko kî ga tedî çiniyu uja dî derheq gay dî yew baweri nêvîraziyena. Çiko kî komel dî esto eleqe ay û bawero bêbîni piya est. Hina eyne in qedî yew ca, yew keyî, siyaset, exlaq, sey din ser vîraştîşi bawero bêbîni dî tesir yî zafo. Bêoxîrtiye umarnume hiresîn, Rojawani Xîristiyunun dî vîlabiyayiş ir eleqe yî pe kulturi Xîristiyunu, bêoxîrtiye umarnume çarin eleqe yî wo kulturi Japonu, pe çim xîrab ewnîtiş eleqe yî wo kulturi rojhelat wertî, bêbîsmilê ser wella şayiş ben sebebi vurîntî u benate dî roşanu veywîkerdiş bêoxîrtî an, ena baweri, eleqe yî wo kulturi bîsîlmunu yew rastiya. Tikêye baweri kumca dî vejîye uja dî dewam ken; tikêye baweri zî cawo kî vejîye hîm uja dî dewam ken hîm izî cayun binun dî zî ben vîla û dewam ken. Mesela, bin mergun ra şayiş, verniye pîsinga siye ra nêşîyayiş, tîke umarnumu xerli tîke umarnumu bêxeyr vînayîş yew ca dî vejîye; la dînya dî bî vîla. Ma eşken enê vaj kê; tikêye baweri bêbîni heme dînya dî est, tikêye baweri bêbîni zî yew kultur dî est, tikêye baweri bêbîni zerêyê yew kultur dî têna yew xelq dî esto. Ma bûn in zunayun, ma eşken ene zî vaj; tu bûn bawero bêbîniye yew komel tu eşken derheq qareqter ay kultur dî wehar zunayiş bî.

Eg baweri bêbîni yew komel dî he dewam ken, en yen ena mana kê; ay baweri bêbîni aya komel dî hemara zî yew gure yîn est. Zerêyê sisteme komel dî gerek çikoyo eşkera, gerek çikoyo nihan hemeye çiyu gure yîn est. Min komel dî çine kî fikri yî est, kumyo baweri kî esta, tamam yî ra ma nêşken vajî bêbîni. Mûheqeq yew erje(qîymet) yî est.

Vejîyayişi baweri bêbîni û vîlabiyayişi baweri bêbîniyun dî rôli psikolojik izî est. Merdim min tersî nîweşi, derd-keder û merg dî cuyen. Cigerayiş mojnên kê,

wextuna kî hol niyu, nîweşo, wext tengasi dî, wext koğî dî bîna ziyed baweri an, baweriyun bêbîni ra. Merdîm, rere çine kî qayil wa bî bî, semed biyayîş in çiyu xû heteye bawero bêbîni ra gen.

Sebebi vatîş name bawero bêbîni, wext kî ma he tedî en wext dî zanîstî û yew pênasêye mantîqin yî çiniw, ye zî zanîstî yew awaniye yî çiniw. Ma bûn itara wo ma vaj hemeye baweri bêbîni bêmantîqe raşt yew çî nêben. Ma zun kê, yew izahat baweri bêbîniyun est. In wext dî baweri bêbîni est, in un ra rîstîm zafeyîm rasen din û kultur.²⁸ Bîne bedîliye u rase hetun ewro.

Hereketi bêbîni zafeye hew baweri bêbîni ye zî bade cû qebulkerdîş yî yen meydun. Mesela; pîrdayîş texti, merdîm fikriyen yew zîrar ra xelisiyen, o semed dun pîrî, pabeste in fikriyayîş dun text ır. Hereketi bêbîni, baweri bêbîni dîma yen.²⁹

Tikêye baweriyun bêbîni zi verê cû baweri bêbîni nêhesabiyen; la bêlê bade cû sey baweriyun bêbîni rast ma vejîyên. Werteye ber dî vîndertîş bêoxîri an goreye baweriye xelq, esil xû kulturi tasawuf dî bîmbarek umiyo qebulkerdîş. Werteye ber dî, tîver u zerî yen yew ca. Manaye zerî ita dî ca wo kî merdîm rasnen murşîd ujawo. O semed wextuna kî şîn dergâh dî wado kî murşîd ho tedî, lew niyen ver ber ır hema şîn zereye wadî. En ewniyayîş tasawûf min xelq dî biyu vîla û yew zamun cuwa pe in baweri çarâ umiyo xelq en kerd xû vira û in baweri bedîliye in qedî yew baweri bêbîni vejîye. Werteye ber dî runîştîş bêoxîri an.³⁰

Sey kulturi, ekonomik, komelnasik, psikolojik zaf sebebi baweri bêbîni esti. Hemeye tewiri baweri bêbîni pe çiya yew sebeb ra kuwen wertî. İzahat yew baweri bêbîni semed yewne baweri bêbîni nihesabiyena. Yew baweri bêbîni yew ra zaf izi sebebi yî ben.³¹ Goreye Skinner baweri bêbîni bade cû eleqeye sebeb û peynî dî

²⁸ Meydan, *e.n.v.*, r. 7.

²⁹ *E.e.*, 7-8.

³⁰ Abdûlbakî, Gölpinarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, Aka Kitapevi, İstanbul 1977.

³¹ Ali, Köse-Ali, Ayten, *Batıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Analiz*, r. 54.

kuwen wertı.³² Baweri bêbını, baweri ki şırıke komele, ayi baweri bedılıye o hal guret. İn pe telqin u teqlit nesil ra nesil viyert.

Sebebi biyayışı baweri bêbını zafe. Ma in un ra yew çen hewnu in qedı eşken rezık:

1. Pe ters insun ir çik musnayış. Mesela Xıristiyunun dı sey pısinga siye, sey gezi, ze Cumeye hiresın, semed vinkerdiş putperesti umiye vıraştış. Anadolı dı baweri bêbını kı ziyede aynun dı zı çiko musnayış tedı ziyedo. Wextuna kı cereyan çine bı şew nengû tırakerdiş zaf zehmet ıbı, o semed pilun vat; şew kum kı nenguye xû terabiker çikoyo xırab yen yı ser. O qedı vat kê, wa kes şew nengun xû terameker û zehmet kesi niyed. Ye zı semed baweri bêbını in qedı yew izahat mantıqın est. Mesela, şew nengu tırakerdiş yew baweri bêbını wo kê, bêoxiri an. Wext ver dı cereyan çine bı. Merdıman ocağı kı sera nun potin, werdı vıraştın raşnaye uja ra guretın. Merdıman o wext pe kard nenguye xû tırakerdin, şew ver ocağı dı nenguye xû tırabikerdên nenguye yın kotin min werdê yın. Yın izi wa nengu min werdê mekuer, ay ra vat şew tırakerdişi nengu, bêoxiri an. Taynun izi vat gûnawo.

2. Tikêye merdiman wextuna kı newı ben bısılmunı esile İslamiyet xelet fumken, ye zı pe tesire kulturi verin xelet şırowe ken in qedı baweri bêbını kuwen min din. Baweri bêbınıyun ra zafe yı qiji dı yen musayış hetun peyniye heyat o qedı dewam ken.³³ Eg merdım qiji dı çı qedı bımuse, o qedı dewam ken, veradiyayış yı zehmeto.

3. Eg merdım baweriyun bêbını qe xû çikoyo faydeyin vinder, in baweri bêbını verapey aqıl ıb izi hewne in baweriyun bêbını dewam ken.

4. Merdıman dı waştışı zunayışı demo ameyox est, o semed xû heteye bawero bêbını qaşken. En waştış yew wext cuwa pê yı heteye faldaruna ben. Tıke merdim wextuna kı verniye xû nıvinen, çiko kı qayıl bı bı la beli niyu seben derheq inun dı xû heteye baweriyun bêbını ra gen. Mesela; derheq yew çi dı semed qerardayış kuweni istiharı. Eg hun dı rengi aşıl bıvin xeyrino, eg rengi aşıl meviniyer xeyrın

³² B.F., Skinner, "Supersitition in the Pigeon", *Journal of Experimental Psychology*, 1948, r. 123.

³³ Ayhan-Yarar, "Batıl İnançların Psikolojisi" Pivolka, 2005, r. 19.

niyu, o semed gereka çoy goreye in hereket biker. Kotişiyê istihari tabi kê, İslamiyet dı est; la bêlê merdımın o qedı kerd kê çine kı bı bı yın vun vınder ezı hew istıarı kuwer, eg xeyrino ez o qedı kena. Heteye Konya dı yew lulık (*böcek*) nume yı deveye Pêxambera, wextuna kı pij hete ye wa ben derg, eg pe lingun xû bıtıpışın baweri yena kê persnıkun ay merdim pozitif cewab duna cı. Heteye Tekirdağ dı, semed zunayışi cinsiyeti qij şıt erziyen min şuşeye awe; baweri yena kê, eg şıt ser awe dı bımun keyna, eg bin awe dı bımunı laj ben. Hewne eyne in hete dı ciniya kı nıweşe qija bêxıbere ye, bin yewi sandeli meqes, bin yewne sandeli zi kard niyena ru; eg cini ser sandele kard dı runiş qıjo lajin; eg ser sandele meqes dı runiş keyna cir bena. Jehri keirg erziyen adır ir, eg jehr biteqê baweri yena kê, laj ben, meteqê keyna bena.³⁴ Çewlıg dı qıjı kı hema pay nikot, dest yı tepişiyen semed lingêye ewil eştış. In arı yew waştış tepişiyen. Qij, ewil lingaya raşt bierzêkôr baweri yena kê, waştış kı tepişiyê, ben; eg ewil lingaya çep bierzêkôr waştış kı tepişiyê nêben.

5. Zereye asayış dı mendış waştış izi merdim heteye baweri bêbını ben. Merdim kı xû asayış dı mevınder, o wext qe asayış ir çine kı bıyer vatış qebul ken. Merdim hecetiye asayış ra xû heteye baweri bêbını gen. Rusya dı min wendekarun unıversite dı yew cigerâyış vıraziya wa, goreye ena cigerâyış; wendekari ki baweri bêbını yın est, in 100 wendekarun ra 86 hewiyin, sebebi in baweri bêbını hecetiye asayış ra kot wertı. Eyni cigerâyış dı 100 wendekarun ra 42 hewiyin bêserkewtış ra remayış u 100 wendekarun ra 43 hewi zi dınya ra qe kar serkewtışi dewamın baweri bêbını ken.³⁵

6. Ters, merdımınun heteye baweri bêbını ben. Goreye Spinoza baweri bêbını ters vera ben vıla, pawiyen û cuyen. Spinoza, “Merdım wextuna kı çık bıyer yı ser, qurali kı yen zunayış, goreye ay quralun hereket biker ye zı taleh tımotım heteye yı wa bı bı, o wext heteye baweri bêbını nışın”.³⁶ Vun. Zafeye merdim, nıweşi ra, merg ra zaf tersen. En ters yın heteye baweri bêbını ben. Semed pawıtışi qezun belun çıkoyê bıyayış yı mumkin niyu ayi zi ken. Mesela; semed çiyoko xırab niyeb, nazer

³⁴ Erman, Artun, “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9-10, İstanbul 1998, r. 86.

³⁵ Köse- Ayten, *e.n.v.*, r. 58.

³⁶ *E.e.*, r. 56.

ra bıpawiy dun text ır. En baweri bêbini Ameriqa dı vejıyo, hemeye dınya dı biyu vıla.

7. Bêçareti, merdıman heteye bawero bêbini qaşkena. Merdım bêçarı bımun qe derman, baweriye xû an çiyoko bêbini ra. Bêçareti û ters hetun zereye merdım dı bı bı bawero bêbini zi dewam ken.³⁷ Bêçareti, merdım bena bawero bêbini dima. Tikêye merdıman ır qij nıben, yını zi şın doxtor, hewne qij cir nıben, bêçarı munen. Yını zi şın ser ziyaretun, uja dı bez besten daruna. Yew çen tenun ır bade in-emir Allah ra- qij bıb, heme şınasiyun xû ra vun: Ma şı doxtor ma ri qij nêbı; la ma şı ser ziyaretun qij ma ri bı. In qedı min hemeye merdıman dı eşnaviyen û ben vıla. Yew wext cuwa pê en bawero bêbini vıraziyen.

8. Qe rasayış serkewtış û xû ra emin biyayış merdım heteye bawero bêbini ra şın. Mesela; merdımo wendekar qe imtihun xebat ken, wextuna kı kuwen imtihun eman yı kemayew xu ra, o wext şın ser turbeyun û yew caye turbeyun dı kumyo mektebı kı qayıl qezenc biker name ay mekteb nısen. Ye zı tikêye wendekar qe imtihun ehne kı nêxebitiyen; la bêlê ruej imtihun şeker dun wunayış, pıf ken qelem semed serkewtışı imtihun.

9. Hun, merdım heteye bawero bêbini ra ben. Merdım rere hun dı çine kı vinder bin tesir yı dı munen, çine kı hun dı bıvind goreye ay şekil dun heyat xû. Geren pe hun amel biker. Çiko kı hun dı diyu yew wext cuwa pe in xu viraken û wı vun de raşta o qedı yew çik est heyat yı dı û o qedı hereket ken.

10. Merdım çiko kı xesır ber cı û nêras cı, pe xeyal geren bıras cı. En ızı merdım heteye bawero bêbini ben. Mesela; cini kı cumêrd xû ra biyâ ciya, meqara bestena, helimi mirçık virazena û helim erzena min dengiz, semed agerayışı mêrdeye xû.³⁸

11. Merdım bawero bêbini biyar ca, bawer ken kê, hereketun xu plan ken, bedılınen û kontrol ken. Mesela; merdım kı nuşte yı est, ay nuştı biker xû wa, wı vun de o nuştı yı pawen, in qedı heme çi dı wı xû kontrol ken.

³⁷ E.e.,r. 53.

³⁸ Kübra, Ünal, “Popüler Dinin Düşünüş Biçimi Üzerindeki Etkisi”, Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi, 2007, r. 4.

12.Merdım kı bawer ken bawero bêbini bexti xırab û bêserkewtiş fumken û inun ir yew sebeb vinen. Merdım vun de saye in bawero bêbini wextı kı hema nıbiyu derheq ay dı texmin ken kê çine ben o wext dı.

13.Bawero bêbini merdim negatif his ra xelısnen.

14.Bêperwerdeyi, sebebi baweriyun bêbini dı zaf tesir ken. Baweriye kum kı kemib û hışmende yı çinêb baweri bêbini yı dı bêna zaf. Xaseten Ameriqa dı aşm dı ruejê hirêsin Cuma bı bı baweri yena kê, bêoxırti an. ameriqa dı zafeyi otêlun dı qate hiresın çiniw. Tıvun çıra? Hz. İsa werdişo peyin dı tor hirê tenun bı. Goreye rivayetun Hz. Adem û Hewa ruejêye cuma cenet ra erziyê, tufan Hz. Nuh ruejê cuma biyu, Hz İsa ruejê cuma dalıqniyo. Gelek şıkır kê qe bısilmunun ruejê cuma bımbareko. İstanbulij ruejê dıřemê bêoxır hesabnên, eceba İstanbul ruejê dıřemê umawo guretiş, ena bêoxırti heteye Bizans ra vejıyawa. şıkıtişı eyne bêoxırti an goreye bawero bêbini. Rıstımı in rasen wextuna kı merdımı verin ver awe dı ewniyen xû ra baweri an kê ruh xû vinen. O semed şıkıtişı eyne bêoxırti umiyo qebulkerdiş. Baweri umiyo kê; desto çep heto şeytun ra gero bin dest, ay ra gereka desto xû wo raşt bıřuxulê. Peyniye nêzuni dı holiti bena xırab, sunet ben bidat, bidat ben sunet, bêbini bena heq, heq ben bêbini.³⁹

15.Tikêye baweri bêbini est kê, musayış yın pe cehdeye şertun ben. Mesela; pe yew qelem yew merdım kot imtihun û imtihun qezenc kerd. Ujara pe imtihun yı bı bı pe aya qelem kuwen imtihunu, semed oxırtiyê qelem. Yone ten wextuna kı kuwen imtihun aya qelem ki pe imtihun qezenç biyu aya qelem wazen semed oxırti. Mesala; hacetiye mezulun, darun ra esta. Mezulun dı dar bı bi erd mezul bına ben pit, herre yı cêra cor nişına, herre dı azot vıraziyen, dar ay azot şıxulnen, dar hewayo pak tepışnen. Tı insun ra inun vaj goşdariye tû nêken, hewna şin daruni mezulun bınen; la eg tı vaj kum kı daruni mezulun bıbırn vurınti ginena yı ri, o wext çoy qariřê daruni mezulun nêben. In qedı ye zı o qedı bexti ye zı bêbexti gureyo şerib dı diyu baweri arda cı, qedero hol ye zı qedero xırab an meydun.

³⁹ Candan, *e.n.v.*, r. 85.

16. Komel bin tesiri yewbinun dı munen, o qedı baweri bêbını ben vıla. Nuşte û nazer ra pawıtış Mısır dı vejiyo, uja ra biyu vıla heme dınya ra. Estarenasi Keldani yun ra biyi vıla. Faldari û kewuni Ereb un ra, mezulun ir çaput bestış Fenike yun ra, dik adakkerdiş Çin un ra, sehr Mısır-Babil û Asur un ra, heywunun bimbarek vinayış Suryani yun ra, bêoxır qebulkerdişi bûm Roma yun ra biy vıla hemeye dınya ra.⁴⁰

17. Merdım kı şınasiyayene kitabun xû dı ca dun baweri bêbını, en ızı ben sebebi vılabiyayışı baweriyun bêbını.

18. Sebebi biyayışı baweri bêbını ra yew ızı çapemeniye wa. Wehari otorite, semed dewumkerdiş otorite xû nêzunayışı xelq nêvinen; tewr destek dun cı. Tıkeye rojnameyun dı sey estarenasiye û fal semedi ina misalê.⁴¹

19. Hedraviyertiye, bena sebebi baweri bêbını.

⁴⁰ *E.e.*, r. 55.

⁴¹ *E.e.*, r. 99.

Beşê Yewin

1.1. Mit

1.1.a. Mit Çıto

Mit, goreye manaye çekuye yi qal, qala kî vajiyawa û umiyawa eşnavutiş, vıstunîk, hikâye yena in manayun. Yone qedî ma vaj; tanriyun, qehramanun, çiko kî yen vatış semedî wexto verin, edeti verinun, cuyayişi insuniyeti tor verin dî û fikri yın dî hikâye kî umiyawa zun, in qedî yen penasi. Mitos (mythos), Yunanki dî yena manaye qal, hikâye. Mitos, gele merdîmi wexti ver, kâinat, dinya û hali tebiet seyî merdim bışuxulno şırowekerdış, sıri heyati kî hema aşikar nî bi semedî bestayişi yew mana ra in hikâye umiye meydun. In qedî yew mesla yena vatış: Vun yew dereye dew dî yew buestun vejıyena, dewij hesiyen pet ıra tersen. Pil yen pêser vun in çikoyo bimbareko, wa çoy kaşı meb. Ey yew kaşı bî bî, muheqek yew felaket yen ama ser. Piyore dewij qebul ken, kaşe buestun nêben. En arı yew dewij şın şehristun. Dewij uneyn buestun şehristun di zi esta, xelq ha buestun wena. Dewij pers ken û buestun musen yen dew, hemeye dewijun ra vun û uja rap e buestun ra nêtersen û wen. Eg o dewij meşiyen şehristun buestun nêdiyen ena buestun semedî ay dewijun bin yew mit. Sesere hotiyesın dî zunayış kî koti wertı ra hetun ewro, mitoloji baweri bêbını zeyni verino. O semed ma wı inkar kerd. Tarixi insaniyet dî tesire mitu ma hema newı başle fumkerdış biy.⁴² ita dî ma gerek ene vaj kê, mit û zanıst qet eyne çî niyi. La bele hım mit hımı zi zanıst yew qedî şuxulniyen.

Derheqi mit dî zafeye çî umiye vatış. Vatışı Hançerlioğlu dî çekuye mit Yunanki dî yena manaye qala xeyali. Mit, verniye zanıst û ho tıver zanısti dî. Pe şuxulnayış nêpawiyen. Mesela; asmên dî riye he guren. Asmên tanriwo, yers biyu û ho ceza dun insunu. En qedî xeyal, henzar ser semedî insuneti beso.⁴³

C.L.Strauss semedî mitun vat; benate dî gelun dî qısekerdışo.⁴⁴ Çekuye mit "myth" goreye tikêye cigerayışu semedî komeli verênu: Olay, verapey"fable", "fiction" umiyo şuxulnayış. Esıl manaye mit: "Hikâyewo raştın" û wet in dî "Wehari

⁴² C.L.Strauss, *Mit ve Anlam*, Çev. G.Y. Demir, İthaki Yayınları, İstanbul 2013, r. 33.

⁴³ Hançerlioğlu, *e.n.v.*, r. 334

⁴⁴ Strauss, *e.n.v.*, r. 26.

biyayişi çikoyo zaf qiymetın, bimbarek, çikoyo erjayi û manayın”. Ewro ena çeku yena ena mana: fiction-xeyal, tasavvur, illusion, xerapnayişi raştıye wa. Penaseye çoy sey aye Malinowski niya. Malinowski derheq mit dı vun: “ Mit, bawerî ifade ken.”⁴⁵

Mit, zaf zor û temundayewo: Qebulkerdişi hemeye zunayunu eyne wext dı ay ki pıspore (uzman) niy semedi yın ri yew penasi wo şirik vinayiş zaf zehmet yew çıyo.

Penasi mito heraye eno: Mit yew hikayewa bimbarek vun; olaye wexti verên ma ra vun. Mit, saye qezenci biyayişun ser tebiet wazuna wa kêmaye hemeye raştını, kâinat, wazuna zı wa tena yew leteye yı bı (mavaj yew dar, yew vıl, yew hereketi insun) yew raştını çine qedı kuwena min cuyayiş, in an zun. Yani mit tımotım çiyun ri hikâye vıraştışa: Yew çiy çine qedı umiyo vıraştış, vıraştışi yı kumyo merhelun ra viyert in un vun. Mit, çiko kı rašta biyu qedıyo ay ra behs ken. Mitun dı şexıs sey normal insunun niy. Xaseten ewıl dı çikoyo kerd pe aynun yen şınasnayiş. Mit, çikoyo bimbareko, in an veri çımun. Xulasa mit, çikoyo bimbarek, tikêye wext çiko kı heyecan dun, ay an ver çımun. Atilla Özkırmılı, kitabı xû dı derheq mit dı ca dın şıroweye Platon û Heredot, o in çiyu vun: Yunanki dı mythos (mit ya da mitos), çiko kı umiyo vatış ye zı qala kı umiyawa eşnawıtı.⁴⁶ La baweri zaf nêbena mitos ri, çünke insun çiko kı diyu, çiko kı eşnawıt wextuna kı ho vun bine ziyed ra pe zurun xemılnen. En semed ra sey Heredot yew westeyi tarix derheqi mitos vun; qala vete û qıymeti tarix tedı çin. Platon zi semed mitos vun; eleqe yı wo raştını çiniyu, bêbınıyo, vetayew, yew vıstunıka kê, pe yı, wıyayişi çoy yen. Goreye tikêye şexsu, mitologye Yunan û Roma, seser cuwa ver insun çine hezıryo, çine şınawıt muejnen ma. En hal, benate insun û tebiet dı munasebet kerd tay, insun ki verare tebiet dı cuyen, ma eşkeni biras yı. Bela en semed ma eleqe muejnen mitologya: dınya cına; insun ho werteye tebiet dı. He erd beste; ruejun xû, min darun, dengizun, gazun û vılun dı viyarnen. Heqıqet û verapeyi heqıqet hema yewbinun ra cera nêbi.

⁴⁵ Ian, Watt, *Modern Bireyciliğin Mitleri*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Çev. Mehmet Doğan, İstanbul 2014.

⁴⁶ Atilla, özkırmılı, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1991, r. 122.

Rıstımı çekuye mit, Yunanki dı hikâye, ye zı vateyi kê, manaye mythos dı umawa şuxulnayış.

La bele sey vate û hikâye kategoriye edebiyati feki, zaf ho wet şınaskerdış yew tewır û o semed şınaskerdışı yı zaf zehmeto. Ay ki ser kulturi feki di xebat ken tewır kı destpekerd bêxususi yı wo hemeye yı ra yone manaye yı çiniwa. Cawo bin dı miti zı sey vıstunıkun, destan û hikâyeyi xelq, zaf lez bediliyen û sey tewırın vateyi penasi yı zaf rehetto, ay ra ay ki munen yı, tı eşken reheti ser yın ra cemun biker. En bağlem dı, yew penasiye mit zaf zora. Qebulkerdışı hemeye zunayın û eyne wext ay ki pıspore niy şınasi yew penasi dı vinayış rašta zehmeto.

Richard Chase qedok vun Frazer, mito raştın, çimeye dınya û insun, bediliyayışı nebatun, hali hewa, tepışnayışı tij û aşm, hewa, vinayışı adir, diyayışı sanat faydayın û derheqi sıri mergo.⁴⁷

Goreye Malinowski mit , “medeniyeti insun di esıl yew unsuro, veng yew olay niya, yew raştıniya.”⁴⁸ Tor in ra, penasiye mit; yew hikayewo bimbareko û wexti ver dı olay ki biya û qediyawa aye ri vun.

1.1.b Biyayışı Mitun

Mitoloji çıma hal umiyo meydun zunayışı yı mumkin niyu. La bele ena yew raştıya wa kê, edebiyati feki pe mitoloji destpe kerd. Ewro hikâye kı he ma dest dı ewile yın çıma hal umiyawa vatış belı niyu. Yew çiy yen zunayış: Ay hikâye wextuna kı feki ra feki bi vıla, Yunanu wexto ilkeli zaf rona war verda bı. Mitoloji, gerayewo verinun, misyonerun û etnografun cuyayışı feki di vin bi, rere pe tesiri kulturi pil umiye nusayış. Xebate mitun dı qehramanun mitoloji tarix dı çıqas yew rolo muhim key kerd semedi fumkerdışı in gereka komeli ilkel ra destpeker. Yew zi en wext ki ma he tedı komeli ilkelun dı mit hemara zı he cehdı muejnın insunu.

⁴⁷ Strauss, *e.n.v.*, r. 6.

⁴⁸ *E.e.*, r. 6.

În komelun dı roli mitun timotım heteye etnoloğun ra pawiyen. Hemeye komelun nızdiyun xû ra mit deyna guret û pe inun newe yew mit vıraşt.⁴⁹ Ay ki mana dun mitun – sehrbaz, mar, arguweşo ğerip, lewi arguweşin keynawa qıj, hewaye Rojawan, mase vatoz, usi –xû ri tena yew mana nêyena. Mitoloji en kı xû ri tena manaye yın çiniya in un û verapeyi yın an yew ca, yew mana dun cı.⁵⁰

Mit, hikayuni vernun musnen insun ri. Modern insun seni vun ez heteye tarix ra umiyawa meydun, insun, komeli ilkeli zi xû olaye mitun dıma vinen. La bele; sey vıraştışı erebi qati yew qedı vejıyayışı meydun wırdi zi qebug nêken. Modern insun in qedı aqıl xû şuxulnen. Ez er en hal kı ha tedı dı, sebebi yı mı sar ra zafeye olay viyert; in olay encaq heşt-new henzar ser cuwa ver ziraet diyo hema in çi biy û hewne wexti ver dı rojxelat nızdi dı awır diyayışı medeniyet; İskender Asya feth kerd, Augustus zi Roma dı imparatorı na ro; Galile û Newton, pe vinayışı çikoyo newe fumkerde kainat rıstım ra bedılna; en, in qedı devam ken û beno derg. Eyni sey in insuno ilkeli zı xû ri eşken in qedı vaj: Mı ra ver zafeye olay biy, o sey hikayewo bımbarek, in olayun dı şexsi insun niyi, ser insuni.

1.1.c Uslube Mit

Mit, wexti merasimun bımbarekun yen vatış. Wextuna kı in merasim vıraziyen şerqi yen vatış, dans bena û eyni wext dı sey yew key kerdışı tiyatro mit yeno key kerdış. En semed ra vejıyayış tiyatro, dans û şerqi dı rôli mitun zafo. Pe penasiye mitun; fumkerdışı hereketi yew komel, waştışun yın, zewk yın mumkino.

Min mitoloji dı hikayewo bımbarek, merasim esto. Badê yew wext, zereye in hikayun dı tikêye bımbarek şiyi vira, in qedı vıstunik û efsane koti wertı.

⁴⁹ E.e., r. 3.

⁵⁰ E.e., r. 28

1.2. Efsane

1.2.a Penaseye Efsane

Çekuye “Efsane” Farisi ra umiyawa kota min zıwani ma. Zıwani Rojawan Latinki dı rıstimi “Legendus” ra tikêye çekuye umiye meydun, sey çekuye ”legenda, legend, leggenda, leyenda.” İn herinde qevram efsani yen şuxulnayış. Tor in ra Almanki dı “sage”, Yunanki dı “mithe / mithos” , Ereпки dı terimi “usture, esatir” zi yen şuxulnayış. Benate Tırkun Anadolu dı terimi efsane, menqıbe, esatir, mitoloji biyi vıla.

Veşınaye Türk Dil Kurumu “*Türkçe Sözlük* ”dı efsane: 1.Wexti vernun ra hetun ewro çiko kı umiyo vatiş, vateyi, hikayewo xeyali. 2. Qala bêawan û raştuni niya.⁵¹

Şemseddin Sami, “*Kamus- i Türkü*” dı efsane, “1. Masal, hikâyewa bêawan, sey xurafat penase kerd. 2.Hal kı bı bı menşur û bıku ser zıwan.⁵²

Orhan Hançerlioğlu, “*Dünya İnançları Sözlüğü*” dı efsane in qedı penase ken: Efsane Farisi yew çekuya(Fransızki û Almanki dı mythe, İngilizki dı myth) raştı dı manaye vıstunik ana zun. Çekuya mythos ra vejiya wa.⁵³

Derheq in dı goreye Atilla Özkırmılı efsane, Olay kı ser tebiye, mewzuye aynun nısen ye zı yew olaya tarixi raştı niyi, la raştı ra dur yew şekl dı hikaye ken.⁵⁴ Raştını ye zı xeyali şexs, olay ye zı derheq caye dı hikaye kı yena vatiş.

Ser efsane dı, olay kı rašta umiye meydun ay olay yen vatiş. Encaq wı, heqiqet ra dı tewir kot dûri. Hım wextuna kı fek ra fek biyi vıla bediliyayişi yı heteye dı yew zı heteye şairun ra semedi weş vatişi zi biyu sebebi bediliyayişi. Esile hikayewo xelq, çikoyo nêmusaye, tuxaf û exlebi çikoyo bêxuzurti an meydun, şekl û olayun ra behs ken.

⁵¹ TDK Sözlüğü, 1988, r. 433.

⁵² Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, ideal Yayıncılık, İstanbul 2012.,r. 113

⁵³ Hançerlioğlu, *e.n.v.*,r. 128.

⁵⁴ Özkırmılı, *e.n.v.*,r. 58

“*Türkçe Ansiklopedi*” dı penaseyi efsane in qedıwo : “Ewil dı seri tebiet dı heyati pilun ki yen muejnayış, baje zı, xeyali xelq ye zı pe tesiri vıraştışı şairun, hikaye kı şekli bedıliyayışı olayı tarix.”⁵⁵

Edeti fek dı fek ra fek hikaye kı yena vatiş aynun ra vun efsane. İn olayı tebiet û merdimi menşur ki cuye, olay ki yın ser ra viyert, in olayı ser biyayışı yew şekl dı vatiş. İnun dı wext û unsuri şexs est. Heteye baweri bine ziyedo, musnayışti, nesihet tedı esto.

Mini xelq dı, xaseten dewe dı, hemeye kerra û quba yew efsane yın esta.

“*Türk Dili Edebîyatı Ansiklopedi*” dı derheq efsane in qedı nısıyo: “Edebiyat dı, ay merdim ki xusisiyeti ser tebiet muejnen heyat aynun, xeyali xelq ye zı olaye tarix ki şairun ard meydun, pe çiko kı biyayışı yı mumkin niyu pe in olayun hikayewo xemılınaye.”⁵⁶

“*Yeni Türkçe Ansiklopedi*” dı efsane: “Heyati verên yew komela, tıver wexti hali hikaye kı biyayış, temumi xatire yı vatişo.”⁵⁷

Efsane, insun tarix dı çine kı diyu, o wext ra hetun ewro, eyne ca, muhit ye zı çiko kı benate xelqun dı awır do xû, baweri, edet û biyayışı merasimun dı, yew tewır vıstunika kê, tey-zaf rôl yı est. Otır yew vatişo kê biyayışı yın mumkin niyu, la yew olay, ca, ye zı derheqi yew cek dı baweri an zıwan, ye zı sebebi yı vun. Baweri yena kê, olay ki efsane dı viyerti ay raştıne. Şexs ki efsane dı viyeren û derheqi wext dı zunayış esta. Efsaneyun dı vaştışı xelq, hezıryayışı yıno dınya û şekli insuni ideal erziyen wertı. Efsane vejıyaye xeyali xelqe.

Wextuna kı efsane ra behs ben, faydı est kê, qevrami menqıbe ra zı behs bı bı. Menqıbe, Zafe yın umiye penaseye merdım ki koti tarix, pili din, derheqi heyati weliyun ra yew olay şekl ser biyayış dı hikaye kı vajiyen name in hikayuno. Tarix tasavuf dı aynu kı dostatiye Allah qezenc kerda û numeye yın niyo pa "weli" in pili din muejnawa ra in kerametun ra pe hikaye qıjun behskerdış ra vun, menqıbe.

⁵⁵ Türk Ansiklopedisi, 1966, r. 394.

⁵⁶ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1979, r. 7–8.

⁵⁷ Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985, r. 757.

Texmini sesere 19' ra destpe şuxulnayış kerd. Baweriye İslâmiyet dı muejnayışi tikêye kerametun, insun ki Allah yın ra hesken qe yın ra yew lutif yen qebulkerdiş, ay ra qevrami kerameti tarixi tasavuf di tor fumkerdişi weli koti wertı û yew wext cuwa pe biyu leteye in fumkerdiş.

Menqıbeye Ahmed Yesevi mini Tırkun dı qebul diyo û lez biyi vıla. Ver tikêye çimeye İslâmi menqıbeyun dı, zaf menqıbe Şamanist û Budist zi erziye bin qılıfe İslâmi, baje menqıbe umiye meydun.

1.2.b. Biyayışi Efsaneyun

İnsunti, biyayış xû ra destpe nasnayışi tıveri dınya û civari yı kerd, qe istifadi dınya ra mucadelı kerdiş, vazon nêvazon, zereye ena mucadelı dı çiko kı ver ari umiyo; la bele olay ki ecizi mend goreye ay olay xû ra şırowe kerd; awani yı derheq biyayış dı goreye xû ra haceti unta semedi awırdayişi tikêye varsayımun. Civari tewır û wext dı fıkrı insun ki awırıyen, vera tıver, zereye zaf vaştış qezenc şekl do tikêye qevramun, tewiri vatiş ki kevnepereş feki dı cuyen, ay ard meydun. Zereye in tewırın dı, goreye tewiri efsane xû ra pe tikêye xusisıyetun umiye meydun.

Efsaneyun seni şekl guret semedi vatişi yı verê cû gerek rıstımı yı cigerayış bi bi. Çünke efsane wextuna kı şekl gen goreye rıstımı tewır tewıre. Yani, hemeye in efsaneyun eyne biyayışi wext ra nêviyert.

Şekl guretişi efsaneyun binuni zi eyne şekl dı tewıreko.

Guretişi şekli efsaneyun in qedı tewır tewır motış rıstımı yı ri eleqedero. Efsane rasen yew çen hew rıstımun. Ma eşken in qedı rezık:

1. Rıstımı Mitolojik
2. Rıstımı Tarixi
3. Rıstımı Dini
4. Rıstımı Xeyali

Yew efsane in rıstımun ra tena dayanmış yewi zi ben, tikêye wexti zi eyini efsane dı yew ra ziyed rıstımı zi beno. La bele in un ra yew ay bin un ra bine na kuwen verni.

Rıstımı mitolojik temundaye ye. Zereye yın dı emareye baweri dini zi est, unsuri xeyali zi est. Derheqi mitoloji dı hemeye çımeyun dı efsanewo mitoloji yew binun ra zaf nızdi umiye behskerdış. Efsaneyun dı zafeye leteye rıstımı mitolojik, sisteme baweriyun vernun in in rı beno sebab. İn tewiri efsane derheqi vıraştışı kâinat, dınya, erd, asmên, estarun û zaf cismi asmên ra ye, hemeye dınya dı yen vinayış û muneyn yewbinun.

Rıstımı efsaneyun ra yew zi tarixo. Yew qısmi efsane ser rıstımı tarix dı şekl gen. In qedı efsane, efsane kı rıstımı yın he mitoloji dı ay efsaneyun ra bınena nızdiye. Qe xelq tikêye muhim tarixi olay û macereye şexsun badê yew wexti xeyali xelq tor unsurun yı, biyi efsane. Olay tarixi ki seri xelq dı muhim tesiri yın est yew wext cuwa pe ben efsane.

Rıstımı efsaneyun ra yew zi dini wo. Macere qehremanun dini tor unsuruno xeyali yew wext cuwa pe ben efsane.

Kitabun dini dı macere kı umiye vatış min xelq dı hali efsane guret. Piluni din ki xelq yın ra hesken dormale yın dı zaf efsaneyun şekl guret; la heqiqet dı in qedı çi nêbiyu. Hemeye efsaneyun dı tey-zaf xeyali yew hete esto. Xelq, çikoyo verê cû biyu, fek ra fek wextuna kı vajiyawa tikêye çiyi zi uja ra biyi min yı. Tarixi yew olay kê efsaneyun dı umiyawa vatış, sayê in xeyali rıstımun rezıneye tarix ra vejiyawa û biya efsane.

Yew olay bediliyayışi efsane ye zı dormale yew qehreman dı semedi biyayışi efsane, ye aya olay ye zı o qehreman semedi xelq dı gerek muhim yew şexsiyet; qederi tarix, qederi xelq gerek bıbedılın.⁵⁸

Biyayışi efsane, zaf verêno. İnsun verên, olaye tarix sey hikaye yewbinun ra vatin. İn hikaye, efsane kı bediliye, insun ra insun, yew devlet ra şiyi yewne devlet û in qedı biyi vıla.

⁵⁸ Ergun, *e.n.v.*, r. 46.

Esılı xû efsane yew qevramo newewo, olay kî raştâ biyi aynun ken hikaye; la bele heqîqet ra dî qedî ben duri. Wextuna kî fek ra fek şin, bedîliyen, yew zi wextuna kî şair qe yi edebiyat yin şuxulnen o wexti zi beni sebebi bedîliyayiş.

Hemeye mîlet kê, wehari eyne bari aqîle xeyal in qedî mîlet û eyne qedî kuwenî wertî. En semed efsane kî munen yewbinun o qedî efsane yen meydun.

Xatire yew qehreman bine kî zeyif bî efsane kî qe yî vîraziyawa ena efsane in qehremanun warverdena yewne menşur qehreman ri bena mal.

Efsane, civar bedîlnen û museni civarî newe.

1.2.c. Uslube Efsane

Efsane, wehari yew uslube kê, şekli yî wo quralın çiniw, yew tewiro kê pe zıwan qalkerdiş yena vatiş. Efsane sey tewiri edebiyat feki vatiş yî manzum û nim manzum niyu, olay ki efsaneyun dî ca gen pe nesir yen vatiş. İta dî zıwan kî yen şuxulnayiş qalibi yî çiniw. Ay qalib ki destan û hikaye dî esiyen, efsaneyun dî çiniw, o semed zıwan, goreye vatişi vatekar bedîliyen.

Efsane; yew, ye zî yew çen hew motif he zereye yî dî û yew tewiri vatişo kılmeko.

Efsane, hemeye heyat nêpêşen. Tikêye olayun destpeken. Zereye in olayun dî sınıfi komel û yew wexto belî est. İn olay biyayişî yî mumkin niyu pe motifun ay yenî vatiş. Efsane; çikoyo biyayişî yî mumkin niyu, tuxaf û çiko kî nêben ay ken mewzu. Benate in un dî eleqe vîrazen, pers kî persen; la bele peynî dî cevapdayiş in persnikun nêdiyen, hal nêben. İn olay hım dınya dî hım zi tıveri ena dınya dî zi vıyeren. Heceti çiniya, ena dınya û axret yewbinun ra cera bıbırn. Efsaneyun dî, dî teviri rehend (boyut) yew ca dî eşken vıner. Olay ki merdim şun tiyera, acayibe eleqedari axrete. Proje ki derheqî qedere insunune ena dınyawa gizemin dî ben; la bele yew izahat nêvîraziyena û fumkerdişî in olayun nêumiyen.

Rere xorayiyeye efsaneyun şayiş mumkino. Efsane bin erd dı zereye yew miğara dı yew merdım seser cuye, baje o merdım gero a umiyo min insun, çikoyo in qedı vun. Çikoyo in qedı yew dinya wa kê, ha tıveri ena dinya dı zunayışi ena dinya mumkin niyu, pe gizemun ha dekerde û bimbareka. Bimbarekti awani efsaneyun an wertı.

Sey hemeye tewırı anonim, goreye efsaneyun xû ra qayde vıraştış û vatışı yın est.

Hewne zı cerabiyayişi efsaneyun tewırın binun ra enawo kê, goreye efsaneyun xû ra yew fumkerdeye heyat yen cuyayış. En fumkerdeye heyati zi goreye hemeye efsane wexti sisteme baweriyun ra pe tikêye muhim faktor yı qıymet qezenc ken; ma nêşken yew efsane zı tıver ena baweri ra cera bıbırn û bıfıkr. Qehremani efsaneyun fumkerdiş in qedı yew dinya dı cuyen; zereye in cuyayış dı tikêye qevram, şekl dun efsaneyun qayde ki nêbedıliyen o hal dı, şekli vatış dun tewır. En vatış û vıraştış, qayde yın, muhiti in awan dı ma xebateye cigerayış ken:

1.Qaydeye nizame İlahi

2.Qaydeye Bedıliyayişi Şekl

3. Qaydeye vejıyayişi tıveri wext û ca

4. Qaydeye Quweti Manevi yew biyaye dı Sembolkerdiş

Motif ki tewırı efsane dı esiye inı zi eleqederı yı wo qaydeyun pe est, in sebeb ra zı efsane in qaydeyun ra ser diheyna û seri yew motif dı vıraziyen. Eg Zereye efsaneyun bıcerin, benateye in qaydeyun, akerde ye zı qefılınaye yew bestayış esiye, in un yewbinun ra cerabiyayişi yı mumkin niyu, yewi sebebı ay bıno.

1.3. Hikaye ye Xelq

1.3.a Penaseye Hikaye ye Xelq

Hikâye, Ereпки, rıstımı “hakeve” ra umiyawa meydun. Ena çeku; vatiş, munayış, tarix, destan, qısa, vıstunık, manaye eşnavutışı zi yena vatiş. Hikâye manaye yı ra ma eşken vağı olay; pe olayun, pe cehdeye vatişi hikâye, tewiri vatişi veriniyer ra yewa, ğaye yı ay ki yı goşdari ken û yı wunen, fikriyayış ra ziyed heyecan dun cı.

Yew olaye feki ye zı nuşteyi biyer vatiş; olay kı raştı ye zı tasawur biya in olay pe tewiri nuşteyi nesir yen vatiş, dorüver yew olaya tena dı yew tewiro edebiyo kê, munasebeti merdimun vun." Tırkiye Azerbaycan dı "hekâya", Tırkiye Başkurt dı "hikâya", Tırkiye Kazaq dı "hikaya", Kırgızca dı "angeme, ikaya", Ozbekçe dı "hikâya", Tırkiye Tatar dı "hikaya", Tırkiye Tırkmen dı "hekaya", Tırkiye Uygur dı "hikâya" yena vatiş. Qedok ma diyu çekuye hemeye şiveyun Tırki dı şirik yew şuxulnayış esên. La bele hikayuni xelqi Tırki goreye wext û ca yone qedı nume niya pa: Dede Korkut dı "boy", seserê 16-18 dı "hikâye", Tırkiye Azerbaycan dı "hekât", imrueji ma dı rojxelat Anadolu dı û Azerbaycan dı "nağıl" in un ra tikêye. Zewna hikayuni xelq kılmekun ri "qısa", "serkûşte" (sergüzeşt), hikâyun bêtırki ra zı yena vatiş "hikâyewo sîyé"

Mini edebiyatı Tırk dı seserê 16'ra destpeye vinitiş biyu, eğleb yı heteye aşiqun ra umiyo vatiş, nazım û nesir têmundayışi yew şekl dı nesil ra nesil umiyo, ca ca xesleti vıstunık û destanu muejnên ma, in un ra hikaye yi xelq yena vatiş. Eğlebi yı sey Eba Müslim, Hamzaname, Battalname usi. hikayewi dinî, destanîye.⁵⁹ Hikaye yi xelq:

1. Cıvari yew olay dı awer diyen, hikaye ki qıjkek,

⁵⁹ Nihat Sami, BANARLI, *Resimli Türk Edebiyatı Cilt I.*, Meb. Basımevi, İstanbul, 1998, r. 633.

2.Umarname yi şexs yew ra ziyed, temundaye hikaye dı tewır e. İn un ra aye yewin ri, hikaye yi eşq(Arzu û Kanber), aye dıyin ri hikaye yi qehremanti(Köroğlu) ma eşken misal bı dı.⁶⁰

1.3.b. Biyayişi Hikaye yi Xelq

Biyayişi hikayewe xelq destane ana viri çoy. Zereye destane dı heskerdışı ki muhim û zaf verên niyu, qehremanti ye zı olaye sarvetiş bine bena gird o qedı yena vatiş, destpeye gerayış kena fekun dı. Aya olay ri kılamun yeni vatiş. Ay ki eşnawen, xeyali yın dı çikoyo newe ken a, baje bine na beni ziyed.

İn olay kılamani kı xelq kerd ziyed, pe hisiyat kerdi xorin, çiko kı aşiqun vat, koti min aynun. Qedok ita dı esen yew olay esta. Badê in şiir, kılamun ilave bi. Tikêye hikaye we xelq seyî in un niyi, yone qedı umiye meydun. Goreye in ra qe heskerdışı yew waştî ye zı şiir est qe rındunu eşq zun. İn mini xelq dı seyî kılamun umiyen wunayış, baje qısımi nesir niyo in un ra.

Hikâye, mewzu ki heyati aşiqun ra, yew olay ra ye zı yewne tewır ra guret, yew hikaye kı şekil guret, yew menqıbe kı min xelq ra guret, pe hisiyat û fikri xû dı vıraşt pe detayun tēmunker, esil hisiyati awan qebul kerd, dormale ay olay dı hikaye an zıwan, wextuna kı in ken, kılame aşiqun bin un ra istifadı ken, goreye hisiyat û olayun ri. Eg gerek bı bı xûer xû ra kılamun an zıwan. İn detay ki koti mini esil olayun seni hikayevatox ra hikayevatox ri bedıliyen nesil ra nesili ri zi bedıliyen. En semed ra wo kê, hikaye nēmunen seyî hikayevatox ewil seni ki vat; hemeye vatox, goreye fumkerdışı xû newe çiyu nun hikâye wa ye zı waştışı goşdarikerdox û fumkerde yın zi şekil dun hikâyeyun.

Hikâye pe feki geren a û nuştışı yı zi çineb, o semed zafeye bedılkiye. Goreye hemeye wextun û cayun newe uslub guret. Wextuna kı koti aşiquno westun dest bine na awır do xû û biyi dewlemend.

⁶⁰ Özkırımlı, *e.n.v.,r.* 79.

2.Beşe Dıym

2. Baweri Bêbını û Eleqe yi Merdim/Xelq

2.1.a.Ser Merdim u Xelq dı Tesiri Bawero Bêbını

En wext dı merdim rere xû heteye baweri bêbını gen, baweri bêbını ra umır xû an. Tikêye merdim rere muraceati baweri bêbını ken, tikêye merdimi zi tımotım muraceat baweri bêbını ken. Rere merdim bêşûûr hareketi bêbını ken, esılı xû yı dı baweri bêbını çını.

William James derheqi baweri bêbını dı baweri semed raşti, yew kari ri nêben, yew kar yi rı ben ay ra rašto, in qedı vun. Goreye James, qe ma baweri û fikr ma muhim niyu; xaseten tesiri yın muhimo.⁶¹ Eg ma bûn zırrari baweri bêbını lewı di zi qedok mava baweri bêbını çiko kı zunayışi yı lazım ben, pe ters in çiyu bımusn merdimanu. Mesela zereye keyi dı akerdışı şemsiya teluko, şemsiya cawo teng dı ab bêwaştış zırrar duna ayı ki he uja dı.

Baweri bêbını xelet yew edeto kê zaf cayun dı xelq baweriye xû ana cı. O semed min wendekarun dı baweri bêbını bine na kême goreye min nêzunayun ra. İn baweriyun bêbını sey hareketi din vinayış û muejnayış xelet yew çiyu. Baweriyun bêbını yew hecetiye xelq an ca, ay ra zamun ver ra hetun ike her ca dı xû ri yew ca diyu. Wehari baweri bêbını ziyede qedok esiyen. Çunkê tikêye merdim baweri bêbını xû eşkıra nêken, heneke viyertış ra (geljı, dalga geçme) tersen.

Ewro zafeye baweri bêbını kot min heyati bısılmunu. En semed ra kum kı qayil fermun din xû biyar ca gereka diqet biker. Din dı kêmayi, ye zı zeduneye qal, hareket bızun kê men biyi, in un heyat xû ra bıvijno bierz. İta dı caye muraceati Quran û sunete.

Ewil ma eneye vaj kê, Çıne kı edet dı est mecbur ni hemeye yı biyar ca. Tikêye edet est vera din niyi, zafı zi faydı dun. Mesela; ver veywi sôzdayış û nişun zaf edeto hole. Allahu Teâlâ semed waştışi insun cehdewo munasip, zaf zılal yo qedi

⁶¹ Köse-Ayten, *e.n.v.*, r. 48.

zereye Quran dı vat. Hz.Pêxamberi zi heyat xû dı çı qedı kı Allah, Quran dı nişt, o qedı ard ca.

Semedi waştışı cehdewo munasip duawa.”Duaye şıma çineb çı ehemiyete şıma est?” [Furkan-77] pe in ayet, zılal yo qedı ifadı ken. Dua; bimbarek ruejun û şewun dı cayun bimbarekun dı re ka bena meqbul. Quran dı, sunet dı qedok vajiyawa kâbe dı, şewe qadir dı, şefeş dı û şewe cumi duakerdış goreye wextun binu bine na meqbula. Ver in un dı umawa vatiş kê, fikıryayışı zi yew duawa. Numaj kerdış, Quran wunayış, nameyi Allah û sıfetuni Allah vatiş, duakerdış cehdewo faydeyino. Xelqe ma rere goreye icaw baweri xû, semed dua şın turbeyun; waştışun xû dare waştışun dı keni dard.

Heteye xelq ra umiyo qebulkerdış û kot min edetun ma; dini İslamiyet dı vera baweriye tewhid tikêye musaye est. Waştışun yew peli kağıd a binusi dard ker darun waştışu, şiyer turbeyun mumu biveşo merdun ra çik waştış İslamiyet niyu. Allah ri şirik vinayışo. Mezelun ziyaretkerdış suneto; la niyeti ziyaretkerdış merdi ra yo ardım waştış bı, vaj turbe dı duakerdış binena meqbuliyera baweri biyar cı goreye baweriye tewhid yew hereketa raşt niya. Ziyareti turbeyun, virbiyayışı merg bı, merdım kı merd wextuna kı ena dınya dı bı zaf pil yew merdımı zi bı la bele wi zi merdo, gereka yi ri zı dua biker, xû heteye Allahu Teâlâ qaş biker.

Baweri, goreye tesir kumca kı feqiri bızıyed, kulturi yın bıxerip uja dı baweri bêbını zi ziyediyen. Baweri bêbını min ciniyun dı zafeye goreye cumêrdun ra. Baweri bêbını min extiyarun dı zafe goreye min cıwanun ra.⁶² Dewun dı ziyede goreye bajar un ra.

Baweri bêbınıyun ra en zaf ciniyun Anadolu zırar diyu. Eg ma yew misal bı dı; cumêrdi keyi, qıjo lajin wextuna kı waştın, la bele qıjo lajin ci ri nêben; cini rı ceza birnen, dumri ardin seri cini. En hal hema ra zı ho dewum ken.

Derheqi bawero bêbını Hz.Pêxamber çine vat, ma eşken yew çen hew hedis un Pêxamber cer dı binuse:

⁶² Emin, Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat: İzmir Örneği*, İşaret Yayıncılık, İstanbul 1993, r. 106.

“Kum k1, çiko k1 dini ma dı çiniyu ay bierz wertı, o çik y1 ra qebug nêben”.Hz.Eyşa rivayet kerd.

“Çiko k1 dini ma dı çiniyu kum k1 ay biker, w1 beno merdut (din ra agerayış, din ra vejayış) meqbul niyu.”Muslim

"Allah; rueje wehari bidat (çiko k1 baje kot mini İslamiyet) , numaji y1, sedeqe y1, haci y1, umre y1, cihadi y1, şehadet y1, ardımı y1 qebug nêken. En merdımı inayin çiqe dı run ra muy vejiyena o qedi İslamiyet ra vejiyen.” Huzeyfe b. el-Yaman

“Emeli wehar bidat hetun w1 bidati xû ca nêverd, Allah amel y1 qebug nêken.” (Ibn Mace, Mukaddime, 7/50)

Merdi pe xeyr biyar vir û yın ri duakerdiş sunet dı est. La Semed merdi unayışı mewlid, rueje çorasın, şewe puncas diyin İslamiyet dı yew hukme y1 çiniyu.

Qe Allah sedeqe, zıka û fıtır dayiş goreye emir Allah o. La semed kêmkerdişi deyni ibadeti merdi mal, pere, sawun, la û derzin dayiş emir Allah niyu. Quran û Sunet dı çine k1 est goreye y1 ra hereket beno; çiko k1 Quran û sunet dı çiniyu, pe ay hereketkerdiş raşt niyu.

2.1.b Merdım Baweri Bêbınıyun ra Seni Xêlisiyen

Hetun ewro semed weradayışı baweri bêbını bawe heyati moderen umiyo vındertış; la bele en umır veng şiyu. Bela baweri bêbını şekli xû bedılna. Mesela, vêrê cû insun nameye şeytun ye zı cındun nêden. Çunkê yın baweri ardin kê, name yın vaj, ben musalat yın. İmruej in baweri bêbını bınek he dewum ken, ver in dı tikêye merdımı zi sey çekuyan “qanser û aids” nêşuxulnen eyne sebeb ra.⁶³

Çiko kı esılı din dı çiniyu, yo qedı umiyo kot min din baje sey baweriye din umiyo fumkerdiş hemeye sôz û fiil min baweri bêbını dı yen zunayış.

Xeleti û baweri kı zeyn dı yena meydun, insun erzena zereye yew mantiqo xerıpnayi. En mantiqo xerıpnayi tena zırar nêdun insun; zırar dun hemeye komel. Şırıki qareqteri baweri bêbını kevnepereştiya. Ay komel ki ena nêweşi yın gureta, vera hemeye bedıl naye û awerti vınen. Kevneperest merdımı û komel, en zaf yın dûseyın baweri bêbını dıma.

Wextuna kı tarixi dinun biyor etudkerdiş en çi yen vinayış kê; her dewır dı baweri bêbını semed komeluna biyu problem, timotım herinde xû şedıdnawa. En hal vizer seni kı biyu ewro zı o qedı estu. Çiko kı dini İslamiyet, aqıl, mantıq ri niyen pe, hedi hedi insun dini Allah ra beno dur en qedı baweri bêbını zafeye komelun dı est. Pe baweri bêbını mucadelıkerdiş yew ibadeto komelki wo, fayde yı qe hemeye bısilmununo; tewr hemeye insununo. Merdım kı vaj ez baweri bêbını pe mucadelı defı kena ası kı wı maşa bıger xû dest, eh nekı zehmet yew gurıwo pe baweri bêbını mucadelıkerdiş. Tarix dı İbn-i Teymiyye derheq ziyaretkerdişi qebr vat; goreye sunet ho niyen ca. Semed in vate yı alımun koşkeye Mısır wı xelfi rı şikâyet kerd; Xelifi zi wı eşt zındun.

⁶³ Meydan, *e.n.v.* r. 23.

2.2. Bawero Bêbini û Eleqe yi Din

2.2.a. Bawero Bêbini û Din

Zafiye merdim nameye din ra baweri bêbiniyun o qedı ciger ra pawıtene kê, en hereketi xû dindartiya heqiqi zun, vera vındertişi in baweriyun din ra vejıyayış, bêbawerti qebul ken. Halbukê çiko kı din qebul nêken pe ay dindarti nêbena.

Dindartiya heqiqi baweriya kı esile çımeye din ma dı esta aya baweriyo, ibadet û awani exlak qebulkerdış; goreye heyat xû in tertibkerdış beno mumkin. Quran, bêbaweriye tewhid hemeye sistemun baweriyun, baweri bêbini qebul ken, en semed ra semedi yewbinun ra ceraveti heq û baweri bêbini merdimanu iqaz ken.

Baweri bêbini, badêye vefati Pêxamber gerek baweri kı verê cû min Erebus dı biya, ena baweri hewne kota wertı, gerek ay memleket ki fetih biyi kulturi aynun ra umiye, çimeyi ehli kitab name yi israiliyat pe rivayetkerdış umiye meydun.

Esılı xû İslamiyet, rueje ewil ra hetun ewro, ewro ra hetun qiyamet semedi weradayış baweri bêbini umiyo. Wextuna kı İslamiyet umiyo min komeli Erebus, en semed ra vera İslamiyet vıneret. Qurani dı derheq in dı zaf ayet est. Eshab û alımı din vera baweriyun bêbini mucadelı kerd û saye yın aqıdeyi İslamiyet hetun ewro umiyo. Ena mucadelı ewro zı ha dewam kena. La insun, fıkrasabit ra açarnayış bine zehmeto. Rıstımı baweri bêbini wışk nêbiyu, wışkbıyayışi yi zi zehmeto.

Vılakerdışi baweri bêbini zırari yi tena nêginen ay ki baweri bêbini ken vıla. İn bin qılıfı din dı muejniyen insunun wehari pak baweriye û him zırar dun dini İslamiyet himı zi zırar dun baweriye in qedı merdımun. O semed çiko kı dini İslamiyet vısnıye xû dı verdon vera in mucadelı kerdış gureye hemeye bıslımununo.

Tikêye merdim semedi varayışi varun dua kerdış baweri bêbini qebul ken. Heta çiko kı din dı est aynun baweri bêbini hesabnen. Esılı xû in nıvıskari din, baweri bêbini hesabnen. Ma sey in qedı nıvıskarun çiko kı aqılı ma nêgen ma tira nêvun baweri bêbini. Çunkê ma zun kê, ma baweri arda kê, Quran dı Allah wextuna

kı xususiye bısılmunu umaren ın qedı yew çı vun: “Ay ki baweri an ğeybı ri.”⁶⁴ Eg baweriye yew ten in ayetun çineb, qe varayişı varun dua kerdiş, qe nêweşi dua kerdiş sey in çiyun hemeyine baweri bêbını hesabken.

2.3.Bawero Bêbını û Eleqe yi Kultur

2.3.a. Dınya dı Misali Bawero Bêbını

Ewro dınya dı, xaseten Rojawan dı fal uneyn hema destpe kar ken. Anadolu di zı ın qedı baweri rvej ra rvej he ben ziyed. Cer dı qedog ma misal de, verê cû baweriyun bêbını zaf ibi; la bele en wext dı tewiri bawero bêbını bınena biyi ziyed.

Dınya dı misali bawero bêbını ma eşken bin yew çen hew kılawe dı bınuse:

Derheq Oxırti dı Baweri Bêbını

Baweri yena kê, şew terakerdişı nengu bêoxırtiya.

Baweri biyar vaj tikêye rvej bêoxıre.

Baweri biyar vaj merdımı kılm bêoxırti an, merdımı derg oxırti an.

Bin mergun ra şayiş bêoxırti qebul beno.

Cumaye Hiresın: Mitolojiye İskandinav dı wextuna kı tanriye hiresın kot min duzeys tanriyun baweri arda cı kê, taleho xırab yen meydun.

Hewayo tafırdumun dı terakerdişı gıjik taleho hol an.

Kera bierz awe, baweri yena kê, taleho xırab an.

⁶⁴ Sureye Baqara, ayeti 2'yin

Keyi dı yew eyne bêsebeb bışikin, baweri yena kê, o keyi dı hewt ser bêtalehti bena.

Merguna diling wextuna kî akerde bî yew hirêgoşe vıraziyena. Bin mergun ra şayış goreye baweriye Xıristiyunun baweriye hırıyın(teslis inancı) xerpiyena û taleho xırab ana.

Şıknayışi şûşe elamete xeyro.

Şûşe yewne ten hetun nimî awe dekerde bî tî awe ser ker û bıwer tû ri taleho xırab an. Terlik ye zı sol serbın bî bî bêoxırti bena.

Tikêye heywun(sey bûm, qertal, pısinga siye) bêoxıre.

Tikêye umarnameyunu pêoxır ye zı bêoxır qebulkerdış. Unayış, wunayışi fal û baweri ardış.

Tı lapıku bî di yew, herinde lapıkun dı taye mêger baweri yena kê taleho xırab an.

Veri yew Gulun, dar ra vıl terabiker biyar keyi, taleho xırab an.

Wûtnayışi bûm bêoxırti an.

Yewyo ruej sey kari dest, pakışti bêoxırti an.

Zaf komelûn dı baweri yena kê, zerêye keyi dı akerdışi şemsiya taleho xırab ana.

Semed oxırti ardış lew pereye sıftehan, xû ser sare rano û pere bierz erdo baje hewne bıger.

Ver keyi ye zı ver dıkun dı dardkerdışi nali astuer ye zı estereyi berun.

Wexti ver Mısır di “*Tanrıça Bast*” sey pısinga siye xeyal kerdin. Goreye Xıristiyunu çine kî dinun binu ana vir aya taleho xırab ardin û vera din yın vındertin.

Pısinga siye zı zırar den din yın, kotin benate yıno tanriyun. Ma ene zı vaj kê, kumyo cini kı pısinge ye bıben pe sucdariye cadıti ceza werdin wexti dadgeh Engizisyon dı.

Wextuna kı çikoyo hol ra qıse bi bi û qayılñib zırar cir biyor hırı hew diyon text rı.

Wextuna kı keyi gezi ben, eg heteye tıver ra gezi bı bı baweri yena kê, bexti keynawa ezaw qefiliyen.

Bestişi muraye nazer.

Dıverdayişi erjiş.

Semed cadiyun ra xû pawıtış muraya kesk gerena.

Sol newe ser masa dı nêverdiyen.

Derheq Turbeyun dı Baweri Bêbını

Turbeyun ye zı darun a çikoyo sey bez û çapût bestış.

Turbeyun dı veşnayışi mum.

Turbeyun dı sozdayişi qırbun û bırnayışi qırbun

Turbeyun dı qırbun ye zı dik bırnayış.

Rueje şeme destpe kar bı bı, o kari nêqediyen.

Ser mezelun dı ronayışi çeleng.

Mermer ki he dormaleye turbeyun dı pereyo asniyun bıdûsni mermer.

Qıj kı newe kuwen pay, eg bûil şiyer mêmman yen.

Ziyareti turbeyun dı umıtışi şıfa.

Derheq Awe dı Baweri Bêbını

Ezrail qılınç xû aya awe dı şuwen, awe bena pis o semed nêşımıyena.⁶⁵
(Kıbrıs).

Merdım kı şın rar yı dıma eştışı awe.

Yew merdım wextuna kı kon rar yı dıma awe bierz eynı ra, qeza ay merdım nêvinena.

Yew merdım wextuna kı şın ğurbet yı dıma awe bıdıverdi hım qeza yı ri niyena, hımı zi ğurbet ra lez geren a.

Aweye meyit wextuna kı ha gıriyena yew çuwa niyena ser awa, baweri yena kê, wa şeytun dest xû mêorz de.

Awe kı pe meyit şıyo aya awe bı dı merdımo qumarbaz, baweri yena kê, qumar warverden.

Derheq Cınaza û Merg dı Baweri Bêbını

Badêye defini cınaza nameye qebr rı qırbun kerdış û dayışı ziyafet.

Badêye defini cınaza nêşiyen yewne keyi, baweri yena kê, şıyer yewneye keyi yewneye ten miren.

Baweri yena kê, dısmal û xewli vıla ker guneye merdi ef ben.

Baweri yena kê ezmun ra yew estera xıji bı yew ten miren.

Cınaza hema nêrziyena mezal gereka terlıkun u kincuni merdi bı di yew feqir, eg nêyed baweri yena kê merdı rueje mehşer ling ware û zıtbult mezal ra wırzen wı.

⁶⁵ <http://www.dinahlak.com/index.php?option=com> 13 Kasım 2014

Ardışı qij ra dıma çoras ruej bıviyer cini tor qiji xû wa verniye cınaza ra şiyor, baweri yena kê oxırti an.

Eg cesedi cınaza mêcemed baweri yena kê, badêye merdi yewne ten miren.

Eg keyeyi cınaza dı hiri ruej adır bıfiyin tiye, baweri yena kê guneye merdi veşen.

Eg pısing ser cınaza ra şiyer, baweri yena kê, o merdı ben **hortlak**.

Eg tı heyat dı solun yew feqir nêd, badêye merg tı ling vare şın heyati axret.

Keyi ki cınaza teravejiyawa û ay keyi ki he dormale yı dı, awe yın gereka bıdıverdi.

Kum kı hewe henarun erd medıverd û bıwer, şın cenet.

Kum kı qiji yı çine bı nıška ci ri qij bı bi hewt ser gıji kı qij nêqesiyen, eg bıqesn miren.

Kum hewe engur û boçe buestûn bıwer bêbabi munen.

Merdi ra çik watış.

Merdım kı bımır û hemara zı çim yı akerde bı baweri yena kê badê yı yewne ten miren.

Nızdi dı yew bûm hiri hew bıwût baweri yena kê merg yen uja.

Qij ki bêsunet bımır kurdela besten cûke yı wa.

Pe awe cınaza qij yen şıtış, vun wa lez gırdı bı.

Reenkarnasyon (Baweri yena kê, wextuna kı merdım miren ruhe yı kuwen yewne beden)

Rueje hırın dı feki merdımo merdi ben a, en fıkr ra bırnayışı heywun û vılakerdişi heywun.

Sawun k1 pe meyit şuyo pe ay sawun merdım k1 xûy y1 wo xırab bışuy baweri yena kê en merdım beno ısleh.

Şew akerdışı senduq, akerdışı mezel xû wo. Yani vendışı mergo.

Şew vinceli cawıtış yen ena mana kê asık tû goştı merdı cawıt.

Wadı k1 cınaza tera kota tıver awe tedı nêyena ru, baweri yena kê ruhe merdı yen awe şımen.

Wextuna k1 cınaza ra geren a baweri yena kê, kum k1 dar bıbırn miren.

Wehar keyi cınaza dı gereka raşt bı, niyobı baweri yena kê, ruhe merdı tepiya yen.

Wextuna k1 yew bıdır sela wunayış. (Sela wunayış, merdım k1 merd semedi diyayışı xebere mergi y1 wunen a. Pe yewne qedi zi xeber diyena. Vaji sela mewun nêben o wext ben bêbın.)

Zewaj dı şewe ewil cini ye zı cumêrd ra kum verê cû rakor, o verê cû miren.

Baweri bıyar vaj kum k1 aşme remezun dı bıdır hesab nêvınen û şın cenet.

Derheq Nıkeh dı Baweri Bêbını

Aşme Muharremun dı bırnayışı nıkeh bêoxırtı an.

Benate dı roşanun dı veywı nêben.

Cini benate dı cumêrdun ra şıyer nıkeh ye kuwen.

Wextuna k1 nıkeh bırnıyen veywe û zuma ling berz ser linge yewbinun.(En yew edeto. Zaruretiye y1 çiniya. La bele goreye edet beno.)

Zewaj dı şewe ewil cini ye zı cumêrd ra kum verê cû lapat ay bini rı dı sôz yı
yen goşdarikerdış.

Ciniye viye qe keynuna cêz hedır ker baweri yena kê ay keyne zi viye munen.

Derheq Numaj dı Baweri Bêbını

Wextuna kı vengi cini biyer baweri yena kê, numaj ben betal.

Derheq Koği dı Baweri Bêbını

Eg lape destu çep bıwir şıma koği ken, lape destu raşt bıwir pere yen.

Ser sehpun dı kard biyerı pêser baweri yena kê o keyi dı koği ben.

Sey meqes, kard tikêye çi wextuna kı dest bıbediln albı pırı nıyob koği ben.

Derheq Zunayış dı Baweri Bêbını

Eg tıvaj zanıstki hemeye derdun ri bena dermun en izi xurafewo.(Diyanet)

Derheq Nêweşi dı Baweri Bêbını

Kum kı sare yı bıdej, cumi pe gezi kı keyi ra ard pe ay gezi semed
weşbiyayişi sare xû gezi bıker.

Yew wext, Almanya dı nengu bısawiyen herinde linge yew ten, baweri umen kê, o merdım beno leng.⁶⁶

Wextuna kı wertı dı yew çik çineb keyi dı yew kutık bılaw baweri yena kê o keyi dı yew ben nêweş.

Derheq Feqirtı dı Baweri Bêbını

Keyi kı ver yı dı kayi beştaş biyor keykerdiş o keyi rı feqirti nêyena. (Kıbrıs).

Ser çuwale piyunza ce çik roni feqiri yena.

Derheq Wasılı İnsun dı Baweri Bêbını

Rojawan Afrika dı yew komel (Nuba) wextuna kı şın ver qral, kıftı xû wo raşt aker û qral dest xû tera bıçarn merg ra xelisiyen, ina mêker bawerken kê, miren.⁶⁷

Derheq Keyi dı Baweri Bêbını

Wextuna kı hewılniyen newe yew keyi, geze keyi wo verin bıber hol niyu.

Kışta gureteye kard gereka meverd û metepişi, bawerken kê, Allah û melek ben birindar.⁶⁸

⁶⁶ Köse-Ayten, *e.n.v.*, r. 53.

⁶⁷ Freud, *e.n.v.*, r. 68.

⁶⁸ *E.e.* r. 148.

Derheq Dışmenti dı Baweri Bêbını

Yew merdım dest ra sawun bı di yewneye ten, dışmeneti kuwena benate in wırdun.

Derheq Dua dı Baweri Bêbını

Tuwalet dı kum dua biker, baweri yena kê, dua qebul bena.

Kum dındun xû bin balışna dı ron û dua biker baweri yena kê duaye yı qebul bena.

Derheq Ğiybet dı Baweri Bêbını

Eg goş tû bıwir yew ho pe tû qalken. Eg goşo çepo xırab vajiyena, goşo raşt bı hol vajiyena.

Derheq Qıjun dı Baweri Bêbını

Eg yew cini yew meywa ra zaf bıwer, meywa qıj yer bena totem.⁶⁹

Qıj bin ling ra lew panıyın qıj beno bêtaleh.

Kum kı ci rı qıj nêben,semedi biyayışı qıj zun deva dun yı werdış.

Yew xort wextuna kı şını tıver hema keyi ra nêvejen yew nimeye pırun nun bıwer, nimowo bin bıverd, nun kı bin dı mend o hewne venon yı; o semed tepiya yen bêqeza û bêbela.

Qe dındartiye qıj naki qıj erziyen veri cumi..

⁶⁹ Durkheim, e.n.v., r. 272.

Naki merdim kumca dı bierzi bin erd, baweri yena kê, wehar ayi nak uja dı
cuyen.

Nengu û gıjık badê terakerdiş gereka biveşn ye zı bin erdker.

Qij kı zaf bermen, eg kincun yı bısaw erdişe Pêxamber ir bermeye yı qediyen.

Pe gezi yew ri di o ben kepşı.

Xışxışikun ken zereye dest yew qij û pe kard bınen, baweri yena kê, varayişi
xışxıjikun biriyen.

Derheq Cin u Şeytun dı Baweri Bêbını

Baweri yena kê, kum kı fek ber dı ronış cin yı ri nêdun.

Ser secdewo akerde dı şeytun numaj ken.

Kum ser wele adır di şiyor cin dun yır.

Sol verapey bı bı şeytun sera numaj ken. (Kıbrıs).

Adır zaf ro ra şiyer huna zi ver wel dı niyeni rakotiş. Baweri yena kê, cin û
şeytun he min wel dı kaykên.

Vendişi ruh(eg biyor; o ruh niyu, cında)

2.3.b Anadolu dı Misali Bawero Bêbini

Anadolu dı rıstımı zafeye baweri bêbini rasen Şamanizm ir.⁷⁰ Mesela;

Wextuna kı yew şın ğurbet, yı dima awe eştiş: Edeto kê kûlt awe ra vejıyo.

Mum: Hewşeye cumi dı veşnayışi mum, bez û çapût dar ır bestış, termine Şamanizm ra umiyo hetun ewro.

Pırıdayişi text: Semed çikoyo xırab ra xû pawıtış hırı hew ginen text ır. En bawero bêbini, baweriye Şaman ra umiyawa hetun Anadolu. Goreye eşnawutun; Ameriqa zı ita ra gûret.

Dıverdayişi erjij: Wextuna kı ruh xırab musallat merdim ben, dıverdayişi erjij ay ruhun xırabun fetinen. Şamanun tıra vatin: “Kut Kuyma.”

Kurdelawa Sûr: Kurdelawa sûr bestiyena sereye ciniyekun zarcuelin, vun wa şeytun ra bıpaw, dadiye û qiji ki newı biyi.

Aşm: Anadolu dı aşm wextuna kı newı vejıyena, insun çequ şın erd uneyn aşm ra, ezmun û erd ra waştışun xû wazen. Aşma newe çikoyo newe ana.

Umarnume Çorasın: Umarnume çorasın termine totemti ra mendı yew baweriyo. Çoras ruej bade cû meyit, vunitişi mewlid, Xıristiyun dı semed hezirbiyayışi pasqalya çoras ruej, rueji tepıştiş, Ayasofya dı çoras hew estun û çoras hew pencere rıstım yi rasen Şamanizm ir.

Merg: Şamanizm dı kutık, nızdibiyayışi ruh pe lawıtış xeber dun. Merdim en ruh vinder baweri yena kê nızdi ra miren. Anadolu dı zi kutık bılaw bêoxırı yena qebulkerdiş. Baweri yena kê, kutık tikêye olayun verê cû his ken û lawen.

⁷⁰ Meydan, *e.n.v.*, r. 34.

Derheq Cin, Melek û Şeytun dı Baweri Bêbni

Pe çuwe vaşo arguzınir dı baweri yena kê, pel melekun şikiyen.⁷¹

Adır zaf rona şiyor huna zi ver wele dı rakotiş rasti niyu. Baweri yena kê, wele dı şeytun û cin qay ken.

Şew wextuna kî kuwen ra, adır ki ho veşen huna nêker dormale yî dı cin qay ken.

Ca wo leyşın û xırab ın caye cıduno.

Zereye keyi pak nê bî, o keyî melek nêşın, şeytun şın o keyî. In qedî o keyî dı nêreheti bena.

Kum kî bin gozêre dı bıcuy şeytun yî gen û ben.

Kum kî bin dareyo incir dı rakor şeytun yî gen û ben.

Fek ber dı runiştîş nêben, fek ber dı şeytun est.

Mezelun dı dar nêbiriye. Baweri yena kê dar dı cin esta.

Semed pawitişî cin ra ciniya kî ha qij ana, nuşte erziye bin caye ye.

Derheq Oxırti dı Baweri Bêbni

Keyna, şaleyoy siye bıger xû ser baweri yena kê, bext ye ben xırab.

Pe la wo sûr nêşiyen keye yî cirun. Baweri yena kê, yew bêoxırti yena cirun ser.

Semed abiyayişi bext, merdım kî ho ezun wunen hete yî wa tiyera şunayişi dısmal.

⁷¹ Şexiso Şeşın

Semed abiyayişi bext, qeldayişi secdeye cumi.

Albı eştışı adir, neng çinayişi adir, nengu eştışı adir, dıverdayişi awe bêoxırti an. Argûş verniye yew ten biger, bêoxırtiya; eg mumkini esta o rar ra biger a.

Cini rar dı verniye cumêrd bıbirn bêoxırtiya.

Destun ser çaqun dı bestış, gıştu berz yewbinun o qedı vındertış hol niyu; qısmet merdim qefiliyen.

Derheq Merg û Cınaza dı Baweri Bêbını

Kum kı şew bımır hetuni sersıbe kard niyena ser yı wa.

Kum çurdeke engure, boçe buestûn bıwer bêbabi munen.

Kum kı darayo siye ra bıgin er, nêcuyen.

Şew ser yew keyi dı bûm ye zı qelawa siye bıwıtın o keyi ra cınaza vejıyena.

Şew yew keyi dı kutık bılaw ye o keyi ra ye zı nızdiye o keyi ra yew ten miren.

Eg zereye axur dı sey astor, gay, nahal, heywun bêhuzur bı, o keyi ra yew ten miren.

Şew; qazun, tencere yew keyi ra bıdiyi yewne keyi vendayişi mergo.

Fek meqes akardı bımun ben sebebi qesnayişi kefen.

Badê cû şıtışı meyit, qazun verapey meqeld yewne ten miren.

Yew keyi ra meyit bıvej hemeye qabun awe dıverdiyen. Eg medıverdi, Ezrail hemeye awe un dest kot de, o semed bela(belki) yewne ten bımır.

Yew keyı dı eşyayun ra yew bıgin erd ye zı bışkin işareti mergo.⁷²

Wextuna kı sol vejıyen serbın bı bı o keyi ra cınaza vejıyena.

⁷² Şexiso Puncın

Keyi kî cınaza tî ra vejîyawa çoras ruej cereyan finiyan tiye, wextuna kî ruh
yen wadî, wa xû raşt dî viner.

Kınci meyit ginen meyit şitiyer.

Qe cınaza mewlid yen wunayış, baweri yena kê, merdî ezaw qebr ra
xelisiyen.⁷³

Ari ra ardun kî ewil yen, ay ardun ra nun biyer vıraştış ay nun ra ewil nun
kum bıwer ciniye yı mîrena.

Ay kî yen tezayî sol yın çot nêniyen ru.

Ciniya kî çay nımı bışımın bêmêrdî munena.

Dest bestış hol niyu. Dest bestış cerabiyayış, bêbabi mendîş û işareti mergo.

Derheq Qijun dî Baweri Bêbîni

Yew Cini, benate dî hew cumêrd un ra bıviyer qij yer nêben.

Yew cumêrd, benate dî hew cini yun ra şiyor hin vate yı pere nêken.

Yew laj, benate dî hew keyna yun ra bıviyer ben bêmuyin (köse).

Yew qij, tımotım bıqer o keyi dî muhaqeq merg yen meydun.

Qesnayışi gıjık qıjoyo ewil lajin ye api lajek, ye zı xali lajek qesnen.

Eg bezi qij dara yawın dî biyer dardkerdış qij ben yawın.

Ciniwa newı qij ard, şiyor ver yewne ciniya newı qij ardaye şit ye biriyen.

Wadıwo kî qij tedı kuwen ra, pisiye merdim bin kıncun dî bınımın, qij cın un
ra pawiyen.

Qij kî newı ben qebir û turbeyun ra herr bıtor û biyar, cadi qijun nêxenıqneña.

Çorasine qij hetun nêqeyd nenguye qij biyer terakerdış, qij ye ben bêar ye zı
ben dızd.

⁷³ Şexiso Puncın

Qij ki newı biyu, eg rueje roşan çot bınaşn ser her, civar dew dı bıçarn emir yı hol şın.

Ca wo kı qij tedı biyu, kari dest biyer vıraştış nak yı nêkuwen.

Rueje cumi lingi qij yew cumiya bıbest, badê cumi aker, nêweşi qij nêrasena.

Qij ki bêsunet bımır gıştun yı ra yew gereka bışıkin.

Ri qijun dı çekule bıvej, kum ki ho kışte dengiz dı cuyen ye zı yew ki kot dengız bıwuno riye qij mesh bıker çekuleye qij ben weş.

Qij ki umiyo dınya bışuy, sole pırasaw û bıpêş bez ra, qij ben çım mırd.

Naki qij dêsi cumi, ye zı xewşê cumi dı bıgemin qij ben dindar, min keyberi mekteb dı ye zı xewşê yı dı bıgemin qij ben âlım, eg axur dı bıgemin qij ben maldar.

Qij bierz min awe, xûy yı ben hol, zereye keyi dı yew ca dı bıgemin çım yı tıver dı nêmunen.⁷⁴

Baweri yena kê, qijo hewtın ben wehari şıfadayış.

Ciniya nêweşe qij çine kı bıwaze o wext bûn çine ra qiji ye munen ay ir.

Gıjiki keynawa ewil, eg xali keynek bıqesın gıjiki keyna beno zaf.

Eg in ki umiye vatış ma bûn in un ır, weşiye zaf qıjun ha bin baweriyun zırarunun dı, ın qedı yen fumkerdış. Zafeye merdim ma baweriye xû arda çiyoko in qedı.

Derheq Zewaj dı Baweri Bêbını

Keyna keyi babi ra ye paşeme ye zı cumı vejıyena.

Ser yew dı deştış bı bı, qısmeti ay qefiliyen.

Bin sol veywe dı nume kum bınisê en ewil o zewciyen.

Fek ber dı runıştış nêben, merdim bêzewaj munen.

⁷⁴ Şexıso Şeşın

Derheq Heywun dı Baweri Bêbmi

Luwi destpe lawayiş bık, hewa beno a; beno germ.

Wextuna kı munga bızıy eg keyi ri yew çikoyo girun bıgeri ye zı çiyoko girun weradiyi şiti munga biriyen.

Wextuna kı luwi bılaw gereka albı bıker erdı rı, eg o qedı niker yew felaket yena merdim ser.

Ver yew keyi dı bûm bıwiç, o keyi dı yew ten miren ye zı yew felaket bena.

Rışnayışi şit munga hol niyu, heywun bena nêweş.

Merdım kı şiyor seyd verniye yı ra cini şiyor o merdım nêşken çik bıkiş. Ay ra o merdım gereka nêşiyor seyd.

Ewil şayış ware dı min munga ra yew ğerib şiyor munga nêziyena.

Cınavır bızur ye beno serd sıpûr ye zı vor varena.

Eg mar bıkişi, bıerz awe û mar awe dı vini bı varun varen, laser yen.

Heywun ki nêweş bı adır ra bıviyar beno weş.

Derheq Roşan dı Baweri Bêbmi

Wextuna kı qırbun yen bırnayış heywun zun xû voji tıver wehar qırbun aya ser miren.

Çoras tenun ra pere biyer arıdayiş û pe in pereyun qırbun biyer bırnayış qebul ben.

Derheq Dındunun dı Baweri Bêbını

Kum k1 dındun y1 bideji kereye yew mezel gaz bıker dındun y1 ben weş.

Dındun wextuna k1 bıgin erd, gereka o qedı yew ca dı bınımı çoy mevin ye zı
gereka bin erdker.

Derheq Berki dı Baweri Bêbını

Qebr ki merdımo bımbarek ho tedı, dormale y1 dı xelq ha tedı cuyena rızqı
yın beno zaf.

Eg yega dı zina bı bı berkıye yege qediyen.(Zina kumca dı bena wa bı bı
çıkoyo xıraba; la bele berkıyi yege çı sebeb ra qediyen a aye ma nêzun

Wirdeye nun bıerz erd û pe lıngun sera bıger berkeye keyi şın.

Eg çıleye wadi cumêrd aker o keyi dı tımotım ben berkeyin.

Derheq Ğıybet dı Baweri Bêbını

Eg adır veng bıvej, yena ena mana kê, ay ki adır vıst ta derheq y1 dı he qıse
ben.

Eg tı meqes akerdı verd dışmen tû derheq tû dı qıse ken.

Derheq Feqirti dı Baweri Bêbını

Pe la şayış keyeyi cirun nêben; eg şıyer, keyi cirun dı ğela bena.

Fek ber dı runıştış nêben, merdım beno feqir.

Derheq Meywe dı Baweri Bêbını

Hewe henarun bıdıverdi erd gunawo, henar meyweye ceneta.

Derheq Qırbun dı Baweri Bêbını

Qe merdi qırbun mêbırniw baweri yena kê merdı weşun munen.
... O semed gereka qe hemeye merdun qırbun biyeri bırnayış.

Kum kı qırbun mebırn çıkoyo xırab ben musalet yı.(Bırnayışı qırbun fermani
Allah o. La, ma nêşken vajı kum mebırn çıkoyo xırab yen yı sare ser.)

Qırbun, qeder bedılınen.

Derheq Keyi dı Baweri Bêbını

Awan keyi dı kerawa siye bıerzi hol niyu.

Ver dêş dı rakotış hol niyu, wurınti ginena pırı.

Keyi ki çıle yı nêveşena timotım ben tari. Himı zi wehar keyi bıırırı mezel yı
ben tari.

Keyi kı merdı tedı şuyo gereka hırıye rıej çıla bıveşn.

Kum kı ver ber dı bıırışı rû buetun ben pe.

Keyi ra yew ten şiyor ğurbet o rıej keyi gezi nêben, mêmán qebul nêben.

Derheq Bir dı Baweri Bêbını

Kum ser bir dı rınişo qıse bıker, baweri yena kê yew musıbet yı vınen.

Derheq Turbeyun dı Baweri Bêbni

Semed rındiyetiye mast, mezel ra çulı diyen ari, erziyen bin şıto gireyin.

Kum turbeyun ra çik ber tıver vuruntı ginena pırı.

Merdı kı defın biyu, hırı ruej ver mezel yı dı nobete metepişi merdı tersen.

Merdım kı mezel kenon eg pere nêdiyi yı, baweri yena kê, merdı ben nêrehet.

Mezelun dı kum darun bıbırn vuruntı ginena pırı.

Pe gışt mezel muetiş hol niyu. Kum pe gıştun mezel bımuejn gışti yı ben vışk.

Derheq Şew dı Baweri Bêbni

Qij, şew punc kerreyu(beştaş) qay biker dışmen yen.

Şewni keyi gezı bı bı, berkeyi keyi şın.

Şewe cumi kum ziyaretiye yew merdı nêşiyer o merdı dejayene.

Şewe çaşeme kerdışı miz, şitişi kıncun û pakış nêben.

Şew nengu teranêben, fitik nêceniye, vinceli nêcawiyen.

Şew kumca kı piyunz umiyo werdış melek nêyen uja.

Şew kum bın eyne ra emir yı ben kê.

Şew çiyoz guzın (biber, piyunz, sir) nêdiyen tıver.

Şew mast, şıt, penir nêdiyen tıver.

Şew cenayişi fitik gunawo.

Şew keyi ra keyi sole nêdiyena.

Şew fek ber gezı nêben.

Kum kı tariyi şew dı astarun bıumar destun yı dı bıkre vejien.

Derheq Ruejun dı Tikê Baweri Bêbını

Ruje Şeşeme destpe guri bı bı gurı nêqediyen.

Ruje Şeme xebat, bêoxırtiya.

Şewe Çaşeme destpe guri bı bı, "Cınıye Çaşeme" yers bena zırari ye diyen o keyi.

Ruje Paşeme cıl biyer şıtış dewlemendi bena.

Ruje Şeşeme kinc newe bıger pı ra, kinc veşen.

Ruje Çaşeme şımtışi şit, guretişi keyi hol niyû.

Şewe Yeni (Cuma) pakerdişi keyi gûnawo.

Ruje Şeme şıtayişi cılun bêtalehti an.

Ruje erfi deştişi cılun gûnawo.

Ruje erfi cınıya kı deştiş bıker asık çermeye qij xû wo merdi bıderz.

Baweri yena kê, kum kı zaf bıwiyi peyni dı wı bermen.

Dara siye ra gunguela nêvıraziyena.⁷⁵

Kum kı şiyor tıver (ğurbet) werdê yı ra tikêye nun yı dizd ben.

Kum kı yew çi bışikın baweri yena kê qeza û bela ra xelisiyen.⁷⁶

Derheq Adır di Baweri Bêbını

Sersıbe kum kı keyi xû ra adır bı dı yone ten keyi yı şiyen ra.

Semed hunakerdişi adır awe nêdıverdiyena, herr erziyena ser adır ir.

⁷⁵ Şexiso Noyın

⁷⁶ Şexiso Hewtın

Derheq Dua/Qebulkerdiş di Baweri Bêbini

Qe qebul kerdişî mewlid, gereka ziyafet dî pilawa bêgoştin biyer potiş.

Derheq Nazer dî Baweri Bêbini

Semed pawitiş nazer ra goş qaşkerdiş û hirî hew vaj; erjij şiyer goş şeytun.

Derheq Ocağ di Baweri Bêbini

Ser dêza veng bî bêoxirti yena.

Tencerî dî awe bilasebeb bigir dîşmen ben ziyed.

Derheq Wasilê Însun dî Baweri Bêbini

Wextuna kî dest şuyen gereka desto raşt ra başlıker, vêre cû desto çep ra başlıkerdiş bêtalehti an.⁷⁷

Wexti dest tepîştîş dî ye zî wextuna kî çik dun yew, gereka desto raşt bîşuxulni; desto çep bêoxirti an.

Wextuna kî gîjîk yen şunikerdiş, ay muyî kî rîşiyen, eştîşî aynun hol niyu; in muyî diyen ari wextuna kî merdîm mîren in muyî erziyen qebre yî. Çunkê en gîjîk rueje qiyamet hewne yen.

Wextuna kî çoy kuwen ra, puç un xû heteye sareya ron hol niyu, eg ron lez mîren.⁷⁸

⁷⁷ Şexiso Noyîn

⁷⁸ Şexiso Şeşîn

Şeqnayışi gıştun çikoyo holo, muejnon kê merdım weşo.

Derheq Eşya dı Baweri Bêbını

Lınge sac nışka bıku, çikoyo xırab yen keyi ser.

Wextuna kı haceti yew çik bı bı komır ye zı yew pelı aşıl niyen ser, o qedı diyen cı.

Wextuna kı sol bıyori vetış serbın bı bı, baweri yena kê, wehar solun nızdira miren.

Yew merdım zaf yew wext meyor keyi ye zı vini bı sole erziyena solun yı. Merdım lezabez geren a yen keyi.

Goreye Diyanet Listeye Baweri Bêbını

Weşınaye Kovare Sereki Diyanet dı mewzuye “Sesere 21 dı Turkiye dı Baweri Bêbını” destpe kerd. Turkiye dı henzar hirsewo heşte hew baweri bêbını” est. En liste dı tikêye baweri bêbını ma cer dı eşken ın qedı bınısê:

Kum kı awe adır ri ker cın duna yı ri.

Şew fek werdê meqefind cın o werdê wena.

Cumêrd goşarı paker hol niyu.

Eg tı vaji, tesiri burcu ser merdım di est.

Turbeyun ra ardım vaştış.

Kerreye mezelun rı veşnayışi mum.

Tepîşnayışi waştîş.

Qij ki sunet ben semed kêmkerdîşi deji qij, dadiye qiji û ciniye bin tir taden.

Qij ki newe yen dinya qe dindartiye qij, nak yî biriyen û erziyen xewşe cumi.

Qij ki nêşken cehdî ra şiyer, la besten linge yî ra numaji cumi ra kum merdım ki ewil bivejî, la dun yî terakerdîş.

Wextuna kî ser qij ra şiyer baweri yena kê, qij kilm munen.

Keyi ki tedî qij biyu, baweri yena kê o keyi gereka çoras ruej goşt meyor.

Baweri yena kê qij ki newe biyu, çoras ruej yî hetun nêqeyd gereka keyi ra tıver nêvej.

Baweri yena kê qij ki dergi ye yî bivelç kilm munen.

Baweri yena kê qijo lajin bi dî verare veywe, qijo lajin ci ri ben.

Semed çikoyo xırab ra pawıtîş, caye ciniya lohusa gezi, piyunz, dardkerdîşi sir, bin balîşne ye çikoyo sey derzin û kard eştîş.

Ciniya lohusa hetun çoras rueji ye nêviyer tena nêverdiyena.

Baweri yena kê ciniya kî nêweşe qij a gereka gijik xû meqesn.

Wexti nıkeh dî veywe û zuma bûn lıngun yewbinun ra, baweri yena kê, kum ki vêrê cû lıngeye xû bıerz ser lıngeye ay bin keyi dî sôz ay viyeren.

Ser veywe û zuma; eştîşi pere, şeker, ver ber dî şıknayışi kûp.

Semed akerdîşi qısmeti keyneyun ezawun pe desti muezin minare ra eştîşi pere, dısmal ye zı tiyeraşunayışi çit.

Wûtnayışi bûm.

Verniye merdim ra viyertişi pisinga siye.

Bêwaqit vendişi dik.

Verniye merdım û maknun ra arguweş bıviyer bêoxırti yena qebulkerdiş.

Wûtnayişi qela yena ena mana kê, bela yen.

Benate dı roşan dı bırnayişi nıkeh hol niyu.

Semed qebulkerdişi dua şewun bımbarekun dı ziyaretgahun dı tavıstışi mum.

Rueje cumi û erfi şıtışi cılun, deştış û pakış.

Cınaza dı şewe hewtın, çorasın, puncas dıyın dı û dore serreye meyit dı xıtım ye zı wunıtışi mewlid. (Quran xıtımkerdiş çıkoyo xeyro; la bele yew wexti xıtım çiniyu.)

Wextuna kı cınaza viyerena kuwayişi çapik.

Peyniye cınaza ra eştışi slogan û eştışi(rumıtış) çiçek.

Cınaza dı rueje hırın dı vılakerdişi helaw û nun.

Zereye kefen dua, ayet û wesiyet eştış.

Merdım kı bımr semed yı ra rueje erfi bırnayişi qırbun.

Ser sare nêweş dı çarnayişi sole, hunakerdişi adir, dıverdayişi erjıj.

Rueje hıdırellez kıştıye dengiz kum o herr dı resimi keyi, wesayitun, ye zı resimi ciniyun bıvıraz û baweri bıyar vaj, baje ma ben wehar in resimun.

Wextuna kı şın zereye cumi lew niyen dêsa.

Aşm u ruej wextuna kı tepışiyen, eştışi demunçı, cenayişi tenki.

2.3.c. Çewlig dı Misali Bawero Bêbini

Bawero bêbini hemeye miletun dı est, min komelun dı ciya ciyaye.⁷⁹ Zereye eyne devlet dı benateye bölgeyun dı ferq esen. Ver in dı tikêye baweri bêbini zi est, hemeye insunêt ir bi mal. Tikêye baweri bêbini ki Çewlig dı esiyen Ma cêr dı aynun nisen.

Dewun dı baweri bêbini zafe goreye bajarun.

Derheq Golun dı Baweri Bêbini

Çewlig dı derheq golun dı baweri bêbini, Seyahatnameye Evliya Çelebi dı n qedı umiye nuştış.⁸⁰

Awe Gola Şur werdê kı ho peşen min ay werd bı, o werdê ben lezetın.

Cini kı Golê Hatun ra awe bışımın, bena nêweşê qij.

Cini ki kuwena golê harem, bena runeyın û zıxm. Wextuna kı qij ana zehmet nêuncena.

Golê cebbar ra merdımın ye zı heywun awe bışımın, ben bêrehm.

Golê Egminin(Ballı Göl) şeker ra lezetına, sersibe ver ye dı helawê qudret esta.

Gola Gûnin dı (Kanlı Göl) her ser yew merdım xeniqiyen.

Golê Zırnik dı kum kı xû bışu, hemeye muye yı rişiyen.

Golê Salbaş ra kum yew çen hew awe bışımın hemeye nêweşiye xû ra xelisiyen û ben weşwahar.

Gola Mirçık(Kuş Gölü): Yew seyddar yew mirçık kışen û sarıbırnen, wextuna kı ho ena gol dı şuwen gûn yen mirçık, kuwena gol û bena vi. Baje pe emir Allah,

⁷⁹ Okan, Alay, *Kültür Dünyamızda Bingöl*, Üniversite Kitap Evi, Bingöl, 1996, r. 356.

⁸⁰ E.e.,r. 356-357.

dormalê y1 dı henzar hew gole yen meydun. Kumayo golê heyata beli niyu. O semed nume ene ra gola mirçık umiyo vatış.

Her ser zaf kesexur Golê Kerkes r11 ra awe şimen, eg yew merdım uja ra awe bışımın erdişê y1 bena sıpi.

Kum Golê Muhannes ra awe bışımın, ben tersnık.

Kumyo cumêrd k1 Golê Er di xû bışu ben zıxm.

Qij ki hema baliğ nıbiyu, ‘*Kılı Gol*’dı hiri hew xû bışu ben muyın.

Kum ki Golê Bike ra awe bışımın, cima ra tepiya munen.

Kum k1 Golê Sendban ra awe bışımın, ben wehar xuy xırabin.

Kum k1 sey zerd û sim mucewher k1 he zereye Golê Kasim ra bıger aynun biyer xeniqiyen.

Nêweşi sara Golê Miskin dı xû bışû, ye en derd ra xelisiyen ye z1 miren.

Çewlig dı baweri bêbını binun ma eşken ın qedı rêzık:

Derheq Darun dı Baweri Bêbını

Baweri yena kê, kum k1 çoras hew darun bıcen dê şın cenet.

Kum daruni şehidun/mezelun bıbırn vurinti ginen a y1 ri.⁸¹

⁸¹ Şexıso Heştın

Derheq Heywunun dı Baweri Bêbını

Hewa mûjdûmun bı, her zaf bızır, yena ena mana kê, cıawır kot min dıwar
(heywun)

Kıştışı maruni keyi weş niyen vinayış. Eg biyer kıştış berkeye keyi u xuzuri
keyi şın.

Wexti şun kerra merziyena pısinga siye ra. (Şew tariya, kerra bierz pısing çik
ben cı kes nêvnen, pısing perşu bena. Wextun bin un da zi gereka kerra mêrz
pısing.)

Sey bûm, qertal, kerga siye û pısinga siye heywun bêoxır hesabiyen; zarej,
fesadına; quling(turna), heçecıke, dûde oxırın yen zunayış.

Baweri yena kê, kum kı helimi borunu bışun wı keye yi zı şiyen ru.

Bûm û qela biyer ser kumyo keyi, bêoxırti an ay keyi. Baweri yena kê o keyi
ra meyit vejıyen.⁸²

Kutik zaf bılaw bêoxırti an.⁸³

Derheq Wasıle İnsun dı Baweri Bêbını

Zinc bıwir mêmân yen.⁸⁴

Kum cumêrd kı lez cıqlı bı bı, yena ena mana kê, cine xû ra zaf hesken.

Bin lıngun bıvir merdım rar şın.

Dındun ki kuwen ye zı uncıyen merziyen, nımmıyen. Eg in dındun vını bı
baweri yena kê, buetun ben o merdim, bela yı vinen.

Kum ki destun yewne ten dı bıkreıun bıumar dest yı di zi bıkre vejıyen.

⁸² Şexiso Çeharın

⁸³ Şexiso Heştın

⁸⁴ Şexixo Çeharın

Desto raşt bıvir pere yen, desto çep bıvir pere şin.

Derheq Koği dı Baweri Bêbını

Gıjiki cini namûs ciniwo. Ser gıjika sund yen werdış. Çewlig dı dı ten koği biker, semed warbiyayış koği laçûk eştiş beso. Ser laçûk eştiş dewamkerdişi koği, asık tû namûs eşt bin lıngun.⁸⁵ (Çiteye cini elbet namus cini qebul beno. La bele, laçuk eşt hemara zi koği ho dewam ken, o zamun namus eşt bin lıngun ma nêşken ın qedı vaj.)

Dı ten wextuna kı he koğê fek dı, eg piyordayış yın yen waştış; yew sol tinape ben dard.

Derheq Şewe dı Baweri Bêbını

Kum kı şewe bûn eyne ra bext yı bestiyen.

Kum kı şewe gıjik xû şunı biker û bıvırazn emir yı beno kılm.

Kum kı kincun xû verapey xû ra dı o ruej gure yi tinapeki şin.

Eg şewe fitık bıcenê, baweri yena kê, vendiyo cındun û şeytunun.⁸⁶

Kum qere çaşeme zipun dı sedeqa me dı, sare yı bela ra nêxelisiyen.⁸⁷

Derheq Zewaj dı Baweri Bêbını

Veyveke newin ver vıstûri û vıstori dı nun nêwena. (In yew edeto; la bele ver yın dı nun bıwer çikoyo xırab nêyen ser yın.)

⁸⁵ E.e., r. 357.

⁸⁶ Şexiso Puncın

⁸⁷ Şexiso Heştın

Veyveke kî kuwena keye mêrde xû, ver ber dî vındariyena, sersari ra hetun bîn lingun çiyoy şeker û pere erziyen ser. Wextuna kî kuwena zereye keyi şûşeyê çay ye zî şûşeyê awe şiknena. In qedî xuyun xû wo xırabınun ra xelisiyena, destpekena newî yew heyat. Badê in, Quran niyen ser sere ye wa bîn Quran ra pe lingayo raşt şına zere. (Xuyî xırabın encaq merdim bîwaz warverdon; pe şikayîşî şuşî xuyî xırabın nêşin. Tor in ra bîn Quran ra şayîş yew edeto holo, yen ena mana kê, ita ra pe, goreye Quran hereket ken a.)

Keyna û lajo ezaw textabiti bîger xû dest, wextuna kî textabiti veradun textabiti kumayo heta şiyor baweri an kê o hete ra zewijiyen.⁸⁸

Derheq Werdîş dî Baweri Bêbîni

Kum kî bêbîsmilê destpe werdê biker şeytun ben şirik yî. O semed merdim in qedî mîrd nêben, eg mîrdîbî zî yew tum nêgen. (Goreye bawerîye ma hemeye gurî pe bîsmile başî ben a. La ma nêşken vajî şeytun beno şirîkî yî.)

Kum kî leteye nun ser sıfri dî bîverd nasib yî ben kê.

Nun kî tenûre dî peşen, kum nun a ewil bîwer ciniye yî lez mîrena.

Kum kî nun veşayî bîwer ben rînd û yewa rîndî dî zewjîyen. (Verê cû feqirtî ziyedî bî, in qedî vatin wa nun bîlsebeb mêrz. Îke zî vun numî veşayî merdim nêweş ken.)

Derheq Ruejun dî Baweri Bêbîni

Ruejê yewşeme û paşşeme oxırin yen qebulkerdîş.

Şewe paşşeme keye gezî nêben.

Rueje yenî kinc nêyen şıtîş.

⁸⁸ Şexîso Puncin

Derheq Eşya dı Baweri Bêbını

Sol biyer ser yewbinun wehar solun cehdê şın.

Zereye çay dı demo çûleyın biyor, yena ena mana kê, mêmman yen. Goreye şekli demo çûleyın mêmman texmin ben.

Meqes akerde bımun, feki dışmeni zı ben a.⁸⁹

Derheq Nazer dı Baweri Bêbını

Semed nazer ra pawıtış ser ber tıver keyi dı muraye nazer bena dard.⁹⁰

Derheq Qıjun dı Baweri Bêbını

Ser qıjun ra şıyer qıj kılm munen.⁹¹

⁸⁹ Şexiso Noyın

⁹⁰ Şexiso Çeharın

⁹¹ Şexiso Çeharın

3.Beşe Hirm

3. Vıstunik û Tehlili Vıstunikun

3.1.a. DİK SİLÊMUN Û PİR

Cêk bı nı bı, yo pir esta, qiji ye çini. Xû ri yew dik ard, kerdo qij. Nume yı Dik Silêmun.

Pir, Dik Silêmun ra vuna:

- Şuwer çule biyar ez mar malêz pojêna.

Dik Silêmun şın çule dun ari an. Pir pe çuleyu adır kena wı.

Pir, Dik Silêmun ra vuna:

- De şu sêri bunun da key bı hetun ez mar malêz bıpoj. Dik Silêmun şın sulı şın a, baje yen veri pir.

Dik Silêmun, Pir ra vun:

- De malêz biyar ma bine bıwer.

Pir, Dik Silêmun ra vuna:

- Wulê mı malêz werda. Tı nêume o semed mı werda.

Dik Silêmun vun:

- E Wulê ez mera cerg biyar tû ser.

Pir vuna:

- Wulê tı Mera cerg biyar mı ser.

Pir bawer nêkena. Vuna dik seni cerg an mı ser. Dik, kuwen rar şın raşt yo eqrep yeno.

Eqrep vun:

- Dik Silêmun tı he şın ça?

Dik Silêmun vun:

- Ez ha şına cerg ana pir ser.

Eqrep vun:

- Yewi ez.

Dik Silêmun û eqrep piya rar ra devum ken. Raşt yew sulape sil yen.

Sulape sil vun:

- Dik Silêmun şıma he şin ça?

Dik Silêmun vun:

- Ma he şin cerg ani pir sêr.

Sulape sil vun:

- Yewi ez.

Kuwen rar şin şin, zaf-tay şin, raşt yew bunki yen.

Bunkı vun:

- Dik Silêmun şıma he şin ça?

Dik Silêmun vun:

- Ma he şin cerg ani pir sêr.

Bunkı vun:

- Yewi zi ez.

Şin şin raşt yew verg yen.

Verg vun:

- Dik Silêmun şıma he şin ça?

Dik Silêmun vun:

- Ma he şin cerg ani pir sêr.

Verg vun:

- Yewi zi ez.

Şin şin raşt yew mar yen.

Mar vun:

- Dik Silêmun şîma he şîna çê?

Dik Silêmun vuna:

- Ma he şîna çêg ani pîr sêr.

Mar vuna:

- Yewî zî ez.

Dik Silêmun mîl xû ken berz o qedî rar ra şîna. Pîyorî hesnen xû. Dik Silêmun pîyorî piya gen yen ver ber. Bunkî, ser suwarnî ra nun ro, verg ver ber dî verden, mar pêşen estûn ra. Cê pîr ho ver estûn dî rakerdî. Eqrep erziyen bin cêyî pîr. Sulape sil nun ser lojîna. Pîr çîm xû kena a, eqrep pê ra dun pîr îr. Bena hewarê pîr, pîr heteye estûna şîna, mar dun pîr îr. Bena hewarê pîr.

Pîr vuna:

- Hewax ez seker.

Pîr Şîna kuwena pîxerî, sulape sil gînen pîr sar îr. Hewne bena hewarê pîr,

Pîr vuna:

- Hewax ez seker.

Pîr Şîna ser şûmşîna. Bunkî ser suwarî ra gînen pîr sar îr. Pîr zî bena kuwena o bîna. Verg ben pîr ra gen û şîna.

Mî ra zur, humay(Allah) ra raşt, mî uja dî ca verda ez umeya.

3.1.b. Tehlîf Vîstunikê Dik Silêmun û Pir

Dik Silêmun tı vun de insuno o qedı pir wı olad guret. Halbukê, dik mera çoy semedi heywuntı biger. Pir nume insun no dika. Seni çoy uneyn insun, insun dı qal ken pir o qedı muamelı kerd dik ri.

Dik Pir ra malêz wazen. Halbukê, se serre şiyor nê dik zun malêz çinewa, nê zi kuwena yı vir.

Wextuna kı eqrep dik ra person vun diko tı he şin ça? Dik vun ez ha şına cerg ana pir ser. Eqrep vun diko yew zi ez. Diko eqrep hım qıse ken, hım zi semedi zırdayışi yew ten piya hereket ken. Eqrep eşken zırar bı dı merdim; la nêşken tor pilan biker.

Wextuna kı sıl dik ra person vun diko tı he şin ça? Dik vun ez ha şına cerg ana pir ser. sıl vun diko yew zi ez. Dik û sıl hım qıse ken, hım zi semedi zırdayışi yew ten piya hereket ken. Sıl nê eşken zırar bı dı merdim, nê zi eşken pilan biker. Mera insun şiyer ser sil dı xû leyşinker.

Wextuna kı verg dik ra person vun diko tı he şin ça? Dik vun ez ha şına cerg ana pir ser. Verg vun diko yew zi ez. Dik û verg hım qıse ken, hım zi semedi zırdayışi yew ten piya hereket ken. Verg eşken zırar bı dı merdim; la nêşken tor pilan biker.

Wextuna kı mar dik ra person vun diko tı he şin ça? Dik vun ez ha şına cerg ana pir ser. mar vun diko yew zi ez. Dik û mar hım qıse ken, hım zi semedi zırdayışi yew ten piya hereket ken. mar eşken zırar bı dı merdim; la nêşken tor pilan biker.

Wextuna kı bunkı dik ra person vun diko tı he şin ça? Dik vun ez ha şına cerg ana pir ser. bunkı vun diko yew zi ez. Dik û bunkı hım qıse ken, hım zi semedi zırdayışi yew ten piya hereket ken. bunkı nêşken zırar bı dı merdim, nê zi eşken pilan biker. Mera insun şiyer bunkı dı bixewt û zırar bı dı xû.

Welhesıl eqrep, dik, sıl, verg, mar nêşken qalbık, nê zi eşken pilan bik zırar bı dı çoy. İn çikoyo inayin hemeye vîstunikun dı, efsaneyun dı, mitoloji dı beni. Pir û

Dik Silemun mitolojik qehreman e. Semedi zunaye wa heraye b. mewzuye mit r. 23-26.)

3.2.a. PİR Û PİSİNG

Cêk ben cêk nêben, yew pir û pîsing ben.⁹²

Pir pîsing ra vuna:

- Pîşe, bo ez ha şına keye xalun xelilun, mı şıt no ser adiri ya, tı adır huna mêkir û şıt mêşim!

Pîsing vuna;

- Wab dapir, tı bun keyf xû.

Pir şına keye xalun xelilun, pîsing tena keyi dı munena.

Pîsing nata bueç kena weta bueç kena, goş nuna leşe xû ser, xo xo vuna, liya ez biya veyşun, ez biya teyšun. Şına nişena şıt ra, şıt şımena.

Binek wext benate ra viyeren ra mize ye yena, tı nêvun, pir ber qafilno, pîsing nêşkiyena şiyor tıver mize xû biker, ca dı mize xû verdena adir, adiri zi kena huna û şına cêk xû nuna ver tij a.

Pir keye xalun xelilun ra gerena a, yena keyi, pîsing vine na pir ha yena, ca dı vazdena şına xû pey embari dı nımnenena.

Pir yena zere, pîsing cêk nêesena, nat vendena pîşe, wet vendena pîşe, pîsing ra veng nêvejiyen.

Pir şına heteye adiri ya uniyena cı, egi pîsing miz verdawa adir, adır kerd huna. Qepax tencereyi şıt kena a, egi pîsing şıt zi şımit. Hin zuna kê, pîsing fişkê xû zuna şıya xû nımit.

Pir pe qestikin a vuna;

⁹² Tikêye cayun dı vun; cek bı nı bı.

- Pîşe pîşe, biye mı tû ri keye xalun xelilun ra eskij ard.

Pîsing vengi eskijun şın cı, fişkeye xû vira kena, ca dı vazdena yena ver pir bueçe xû nata weta şunena tiye ra.

Pir ca dı pey mil pîsing dı tepişena û bueçe ye nuna ser yew dari ya û kard erzena cı tera kena.

Bena qajd - wajde pîsing.

Pîsing vuna:

- Ez hin tû ra yers biya. Bueçe mı bîd ez şına keye xalun xû.

Pir vuna:

- De şuwer şit mı biya!

Pîsing şına ver munga, vuna:

- Munga, munga, tı tay şit bı di mı, ez bena duna pir, pir bueçe mı duna mı, ez bueçe xû nun pa û şına keye xalun xû.

Munga vuna:

- Şit, golik şimit, guyın mı veng, de şuwer mı ri vaş biya ez bıwer, wa hewna şit biyor mı guyin, ez dun tû.

Pîsing şına ver yega û vuna:

- Yega yega, tı tay vaş bı di mı, ez vaş bena duna munga, munga şit duna mı, ez bena duna pir, pir bueçe mı duna mı, ez bueçe xû nun pa û şına keye xalun xû.

Yega vun:

- Esmer⁹³ varun nêvaro. Vaş mı çinik. De şuwer mı ri yeni ra awe biya ez vaş duna tû.

Pısing şına ver yeni û vuna:

- Yeni, yeni, tı tay awe⁹⁴ bı di mı, ez awe bena duna yega , yega vaş dun mı, ez vaş bena duna munga, munga şıt duna mı, ez bena duna pir, pir bueçe mı duna mı, ez bueçe xû nun pa û şına keye xalun xû.

Yeni vun:

- Ewro qet qer mı niyen. De şuwer Keynun ra vaj, wa keyne biyer ser mı dı govend bıker, ez awe duna tû.

Pısing şına ver keynun û vuna:

- Keyne, keyne, şıma biyer ser yeni ya govend bıker, yeni, tay awe dun mı, ez awe bena duna yege, yega vaş dun mı, ez vaş bena duna munga, munga şıt duna mı, ez bena duna pir, pir bueçe mı duna mı, ez bueçe xû nun pa û şına keye xalun xû.

Keyne vun:

- Bo tû ra esen, ma he ling ware, de şuwer solderz ra vaj, wa mar solun sûrun bıderz, wa ling ma newe bi.

Pısing şına ver solderz û vuna:

- Solderz, solderz, tı mı ri çend cıteye solun sûrun bıderz, ez solun bena duna keynun, keyne pay ken⁹⁵ şın ser yeni ya govend ken, yeni, tay awe dun mı, ez awe bena duna yege , yega vaş dun mı, ez vaş bena duna munga, munga şıt duna mı, ez bena duna pir, pir bueçe mı duna mı, ez bueçe xû nun pa û şına keye xalun xû.

⁹³ İmsor, İmsor(Bu sene)

⁹⁴ Aw, awe, ab, awke.

Solderz vun:

- Ez veyşun a, quwet mı dı çinik, de şuwer mı ri hakun biya ez bıwer, ez bıeşk tû ri solun bıderz.

Pısing şına ver kergun û vuna:

- Kergen Kergen, şıma hakun bı di mı, ez hakun bena duna solderz, solderz mı ri çend cıteye solun sûrun derzen, ez solun bena duna keynun, keyne ken pay şin ser yeni ya govend ken, yeni, tay awe dun mı, ez awe bena duna yege, yega vaş dun mı, ez vaş bena duna munga, munga şıt duna mı, ez bena duna pir, pir bueçe mı duna mı, ez bueçe xû nun pa û şına keye xalun xû.

Kerg vun:

- Ewro çendo kesi qut ma nêdo. De şuwer mar qut biya ma bıwer, ma hakun dun tû.

Pısing şına ver kuwar û vuna:

- Kuwarı kuwarı, tı tay qut bı di mı, ez qut bena duna kergun, kerge hakun dun mı, ez hakun bena duna solderz, solderz mı ri çend cıteye soluno sûrun derzen, ez solun bena duna keynun, keyne ken pay şin ser yeni ya govend ken, yeni, tay awe dun mı, ez awe bena duna yege , yega vaş dun mı, ez vaş bena duna munga, munga şıt duna mı, ez bena duna pir, pir bueçe mı duna mı, ez bueçe xû nun pa û şına keye xalun xû.

Kuwarı vun:

- Bo hal mı ho tû ra esen, hemeye caye mı qule, de şuwer tay sıl biya mı ra saw, ez qut duna tû.

Pısing şına axur ra tay sıl una, sawena kuwarı ra. Kuwarı qut duna cı.

Qut bena duna kergun, kerge hakun dun cı.

Hakun bena duna solderz, solderz ci ri çend cıte solun surun derzen, dun cı.

Ya solun surun bena duna keynun, keyne pay ken ⁹⁶ şin ser yeni ya govend ken.

Yeni, qer yı yen, tay awe dun.

Ya awe bena duna yega ra, yega vaş dun cı.

Ya vaş bena duna munga, munga şıt duna cı.

Ya şıt bena duna pir, pir bueçe ye duna cı.

Ya bueçe xû nuna xû wa şuna tiye û şına keyeyi xalun xû.

Mı ra zur, Humay ra raşt, mı uja dı ca verda ez umeya.⁹⁷

3.2.b. Tehlilî Vıstunikê Pir û Pısing

Pir, semed cinêka extiyar nêşuxulniyawa. Pir heyat dı yew raştuneye yı çiniwa, vıstunikun dı ın qedı yew çik esto.(b.d.) Pir, pısing ra vuna; pışe, bo ez ha şına keye xalun xelilun, mı şıt no seri adırı ya, tı adır huna mêkir û şıt mêşim! Tı vun de pısing, xalun xelilun şinasnena. Tı vun de pısing insuna, çiko kı pir vuna wa fumbiker.

Pısing vuna; wab dapir, tı bunı keyfi xû.

Tı vun de pısing zuna qalbiker, cewap duna pir, pir ra vuna tı bunı keyfi xû.

Xo xo vuna, liya ez biya veşun, ez biya teşun. Pısing nê zuna qıse bıç, nê zuna mışewrı bıç, nê zuna xû eri xû dı vaj, nê zi zuna vaj ez biya veşun û teşun.

Pısing vine na pir ha yena, ca dı vazdena şına xû pey embar di nımna. Pısing wextuna kı yew di eg tersa şına xû nımna; la nêşkena ina pılan vırazo pe pılan hereket biker.

⁹⁶ Yewye ca dı vun; Ken pay

⁹⁷ Humay ra, Hume ra(Allah'tan)

Vengi eskijun şın pısing, fişke xû, xû vira ken a, ca dı vazdena yena veri pir, bueçe xû nata weta şunena tiye. Tı vun de pısing fişke xû qebul ken a, wa xû vira biker.

Pısing şına, şına veri munga, vuna; munga munga, tı tay şıt bı di mı, ez bena duna pir, pir bueçe mı duna mı, ez bueçe xû nuna pa û şına keye xalun xû.

Pısing û munga yew binun dı mişewrı ken, pısing munga ra ce çik wazena. Munga cewab duna pısing vuna; golik şıt şımt, guyin mı veng, de şuwer mi ri vaş biya ez bıwer, wa hewne şıt biyor mı guyin, ez duna tû. Halbukê, nê pısing eşkena qıse bı, nê munga eşkena qıse bı, nê zı eşken derdun xû yewbinun ra vaj.

Pısing û yega yewbinun dı mişewrı ken, pısing yega ra ce çik wazena. Yega cewab dun. Pısing vuna; yega yega, tı tay vaş bı di mı, ez vaş bena duna munga, munga şıt duna mı, ez bena duna pir, pir bueçe mı duna mı, ez bueçe xû nuna pa û şına keye xalun xû. Tı vun de yega zun qalbiker, yega yen zun qıse ken vun; imser varun nêvaro, vaş mı çinik, de şuwer mı ri yenı ra awe biya ez vaş duna tû. Lewı dı qedok ma va pısing zi nêzuna qıse biker.

Qer yeni nêumayış, eg keyne biyer ser yı dı govend biker o wext qer yı yen ca, o wext awe duni cı. Çiko kı nêşk qalbiker nêşken şertı zi biker.

Pısing û Kerge yewbinun dı mişewrı ken, pısing kergun ra ce çik wazena. Kerge cewab dun pısing vun; er çendo kes qut ma niyedo. De şuwer ma ri qut biya ma bıwer, ma hakun dun tû. Çiko kı nêşk qalbiker nêşken şertı zi biker.

Pısing şına ver kuwari û vuna; kuwari kuwari, tı tay qut bı di mı, ez qut bena duna kergun, kerge hakun dun mı, ez hakun bena duna solderz, solderz mı ri çend citeye solun sûrun derzen, ez solun bena duna keynun, keyne ken pay şın ser yeni dı govend ken, yenı, taye awe dun mı, ez awe bena duna yega, yega vaş dun mı, ez vaş bena duna munga, munga şıt duna mı, ez şıt bena duna pir, pir bueçe mı duna mı, ez bueçe xû nuna pa û şına keye xalun xû.

Pısing û kuwari yewbinun dı mişewrı ken, pısing kuwari ra ce çik wazena. Kuwari cewab dun pısing vun; bo hal mı ho tû ra esen, her cay mı qule, de şuwer

taye sıl biya mı ra saw, ez qut duna tû. Pising şına axuer ra taye sıl una, sawena kuwarı ra. Kuwarı qut dun cı.

Qut bena duna kergun, kerge hakun dun cı.

Yeni, qer yı yen, taye awe dun cı.

Ya awe bena duna yege, yega vaş dun cı.

Ya vaş bena duna munga, munga şıt duna cı.

Ya şıt bena duna pir, pir bueçe ye duna cı.

Ya bueçe xû nuna xû wa şuna tiye û şına keye xalun xû.

3.3.a. VISTUNİKÊ ZEWAJÎ GULALXATÛN

Cek ben cek nêben, yew Gulalxatûn bena.

Gulalxatûn hin ser viyert, tena wa. Tenayi çetın a.

Gulalxatûn solun sûrun kena pay, mûndiya sıpi bestana xû miye ra. Xû kıl kena, lılıkkena. Vuna, ez xû ri şiyer cek sare weyî bi, lingun kuwena piya û şına.

Şına şına zaf-tay çi şına cek raşt yo cıtiyer yena. Cıtiyer vun:

- Gulalxatûn xeyri ya, tı xû hend best tiye, se ra şına?

Gulalxatûn vuna:

- Ez Gulal ım, Gulalxatûn ım, soli çençegun ım, desmal remrequn ım, ez dıçım dızewijim.

Cıtiyer vun:

- Gulalxatûn, la mı cıtiyeriyer, mı nun zafiyer, qe tı xû ri mı nêgena?

Gulalxatûn vuna:

- Gurêye Homay belı nêben. Tû di ce ruejek ma da piyor. Egi ma da piyor, tı pe çita wa mı kuwen?

Cıtiyer nat uniyen wet uniyen çe towe nêvinen. Uniyen cı yew mısas ha desta.

Cıtiyer vun:

- Ez tı pe ena mısasi ya kuwena.

Gulalxatûn vuna:

- La tı a mısasi ra yew mı ri dı ez ca dı mirena. Ez tû nêgena.

Gulalxatûn şına, şına, zaf-tay çi şına cek raştı yew şuni yena.

Şunı vun:

Gulalxatûn xeyri ya, tı xû hend best tiye se ra şına?

Gulalxatûn vuna:

- Ez Gulal ım, Gulalxatûn ım, soli çençeçun ım, desmal remrequn ım, ez bekar ım, ez dıçım dızewijim.

Şunı vun:

- La mı şuniyer, mı zelwuniyer, mı çuexiyer.

Gulalxatun vuna:

- Gurêye Hoday belı nêben. Tû di ce ruejek ma da piyor. Eğı ma da piyor, tı pe çıta wa mı kuwen?

Şunı zeleye xû muejnen cı vun:

- Ez tı pe zeleye xû wa kuwena.

Gulalxatun vuna:

- Wule mı gun xû erd nêdiyo. La tı yew zel da mı ro, ez ca dı ben pılarz, mirena.

Gulalxatûn şına şına, zaf-tay çi şına cek raşti yew meri yena.

Merı vun:

- Gulalxatûn xeyri ya, tı xû hend best tiye sera şına?

Gulalxatûn vuna:

- Ez Gulal ım, Gulalxatûn ım, soli çençeçun ım, desmal remreqûn ım, ez bekâr ım, ez dıçım dızewijim.

Merı vun:

- La mı meriyer, mı mişkaliyer, mı dıdunçekuniyer, mı bueçsırtiyer.

Gulalxatûn vuna:

- Gurêye Homay (Allah) belı nêben. Tû di ce ruejek ma da piyor. Egı ma da piyor, tı pe çıta wa mı kuwen?

Merı bueçe xû muejnen cı vun:

- Ez tı pe bueçe xû wa kuwena.

Gulalxatûn uniyena cı, egı yew bueça barçiyeka qıjkalek ha merı ya. Xo xo vuna, wule mı mêrdeye xû ca kerd.

Gulalxatûn û merı zewjiyen, hewt ruej û hewt şew veywe ken.

Ruejek merı vun:

- Ciniyek, ez ha şına Palu, laji miri Pali ho zewjiyen, in ke goşt moşt çi zafe ye. Ez mar yew kapasteye goşt biyar, ma xû ri bıwer.

Gulalxatûn vuna:

- Mêrik tı şuwer, ez ha bınek sıl ken a gude hetun tı biyer.

Merı şın Palu, Gulali zi şına vejyena yew qıl a, cek yew sulape sil vinena dûsêna pa, sıl ken a gude û ha leyr ken a, hend vinena gude sil sinacer⁹⁸ leyr ben a, Gulalxatûn zi pa leyr ben a ginena bin pird ro. Gulalxatûn bin pirdi ya linge ye kuwena yo qırşa, otır pa maleqa munena linge yı şikiyena.

Zaf-tay çi wext benate ra viyeren ra, gulal ha pird a dalıqnayi, ûhû yo aspar uja ra viyeren a ra.

Gulalxatûn vendena vuna:

- Asparo asperako, tı zeng zeri ken, tı teng bırsimin ken, tı şı keye miri Pali, xeber bı dı miri mışkali ra vaj, aya kı tı çım di, zerr veji, bergiz bin pird bi, lıng şikiya xezûz- xezûz tiyever şı.

⁹⁸ seracer

Aspar dormaleye xû uniyen nêuniyen cı, cek çew nêvinen û dun ra şın. Şın koşke miri Pali û vun:

- Liya ez ena hal ha ver pird ra yen, bin pird ra yew veng umen û vatin:

“Asparo asperako, tı zeng zeri ken, tı tengi bırsımın ken, tı şı keye miri Pali, xeber bı dı miri mişkali ra vaj, aya kı tû çım di, zerr veji, bergiz bin pird bi, ling şikiya xezûz- xezûz tiyever şı.”

Lakim ez dormalê xû uniyawa nêuniyawa mı kes nêdi.

Merı ho bunıstun ra goşdari ken. Nata kı vengi aspar şın meri, merı ca dı zun ce yo hal umiyo Gulalxatûn ser. Hin merı bawe fasal nêvından ca dı xû bunıstûn ra zit ken û min pilawe berxuli ra kuwen yew asteye goşti ya û wışt erziyen.

Mılet niyena meri dıma, o vun, merı goşt berd, o bin vun, merı goşt berd, o yew von, liya de veywe wo, yew kapasteye goşti zi wa merı ber, towe nêben.

Merı kapasteye xû gen şın, şın ver pird, uniyen cı Gulalxatûn ha yew ling ser pird a dalıqnayi.

Merı vun:

- Gulalxatûn, destı xû derg ık.

Gulalxatûn vuna:

- Ez tû ra yers biya, tı kumca mend mêrik?

Merı hewne vun:

- Gulalxatûn, destı xû derg ık.

Ya hewne naz kena û vuna:

- Ez tû ra yers biya, tı kumca mendi mêrik?

Merı ken-nêken Gulalxatûn yers xû ra nêviyerena.

Merı yers ben ca dı pe bueçe xû wa verdiyên Gulalxatûn, Gulalxatûn qelden zereye awe, Gulalxatûn awe dı şına xenıqiyena.

Mı ra zur, homay ra raşt, mı uja dı ca verda û ez umeya.

3.3.b. Tehlîf Vıstunikê Gulalxatûn

Gulalxatûn û merı ena vıstunik dı qehreman e. Qehreman heywun bi ma vun xususiyet fable tedı est. Fable, eleqederi çekuye mit a.(b. r. 23.) Vıstunik fek ra fek, nesil ra nesil umiye, o semed yew yo ca dı bediliye, xususiyeti efsaneyun tedı esti.(b. r. 27.)

Gulalxatûn insun niya kê, wa bızun extiyari çinewa, tenayi çinewa wa bızun tenayi çetin a.

Gulalxatûn insun niya wa bızun solun sûrun payker, mûnda sıpi best xû miye ra.

Gulalxatûn insun niya wa bızun xû bıvıraz, wa vaj ez xû ri şiyer cek sare weyi bi, wa Cıtiyer dı qıse biker, wa vaj ez qayıla bızewij.

Cıtiyer wextuna kı vun; Gulalxatûn, la mı cıtiyeriyer, mı nun zafıyer, qe tı xû ri mı nêgena? İnsun zun Gulalxatûn insun niya ye dı zewaj nêben, piyordayış nêben. İta dı yew baweri bêbını esta.

Gulalxatûn vuna; la tı aya mısasi ra yew mı ri dı ez ca dı mırena. Ez tû nêgena. Gulalxatûn pé pırıdayişi mısasi mırena; la nêşkena ena qal vaj, nê zı zuna pe pırıdayişi mısasi ra pe sebena.

Mışewre şûni û Gulalxatûn dı ın qedı yew baweri bêbını esta; Şûni zun Gulalxatûn çinewa, zun Gulalxatûn dı qıse nêben, zewaş nêben, la vıstunik dı semedi zewaj yewbinun dı qalken. Şûni zun Gulalxatûn çiye pırıdayişi niya, Gulalxatûni zı nêzuna gûn çinew, gûn xû erd nêdiyayış çinew, pılarzbiyayış û mireyiş çinew, ın hemeye baweri bêbını.

Merı û Gulalxatûn benate xû dı mışewrı ken, merı Gulalxatûn ra vun;
Gulalxatûn xeyri ya, tû xû hend best tiye, sera şına? Gulalxatûni zi cewab duna meri.

Gulalxatûn nêzuna xû vıraz, xû bıbest, mışewrı bı.

Merı vun; la mı meriyer, mı mışkaliyer, mı dındunçekuniyer, mı bueçsırtiyer.

Merı, merı wo la nêzun merıti çınewa, nêzun mışkaliyer, dındunçekuniyer,
bueçsırtiyer çınewa.

Gulalxatûn vuna; gureye Homay belû nêben. Tû di ce ruejek ma da piyor. Egi
ma da piyor, tı pe çıta wa mı kuwen?

Gulalxatûn çızuna Huma kumo, gure yı çınew, piyordayış çınew, kuayış
çınew. İn hemeye baweri bêbınıye.

Merı bueçe xû muejnen cı vun; ez, tû pe bueçe xû wa kuwena. Merı zun
bueçe xû bışun tiyera; la nêzun vaj bun ena bueçe mı na ez pe ena bueçe tû kışena.

Gulalxatûn uniyena cı, egi yew bueça barçiyeka qıjkalek ha meri ya. Xo xo
vûna, wule mı mêrdeye xû ca kerd. Gulalxatûn nê zuna qalbiker, nê zuna mêrdı
çınew, nê zı xo xo wa çik vaj.

Gulalxatûn û merı zewjiyen, hewt ruej û hewt şew veywe ken. Nê Gulalxatûn
zuna zewaj çınew, nê merı zun zewaj çınew, nê zı zûn veywe kerdış çınew.

Ruejek merı vun; cinêk, ez ha şına Palı, laji miri Palı ho zewjiyen, in ke goşt-
moşt çi ezafiy. Ez ma ri yew kapasteye goşt biyar, ma xu ri bıwer. Merı çızun Palı
çınew, goşt moşt çınew, kapasteye goşt ardış çınew.

Gulalxatûn vuna; mêrik tı şıwer, ez ha bıne kı sıl kena gude hetun tı biyer.
Gulalxatûn nêzuna mêrik çınew. Gulalxatûn zuna sıl çınew, sıl gudekerdiş çınew; la
nêzuna vaj mêrik tı şıwer, ez ha bıne kı sıl kena gude hetun tı biyer.

Gulalxatûn şına vejiyena yew qıla, cek yew sulape sil vinena dûsyena pa, sıl
kena gude û ha leyr kena, hend vinena gudeye sil seracer leyr bena, Gulalxatûni zi pa
leyr bena ginena bin pird ri. Gulalxatûn bin pirdi ya linge ye kuwena yew qırşa, otir

pa maleqa munena linge ye şikiyena. Gulalxatûn eşkena bıvej lewe qıl, eşkena sıl gudekôr; la wextuna kî bıgîn er linge ye wa çinewa kê, wa bışikîn.

Gulalxatûn vendena vuna; asparo asperako, tı zeng zeri ken, tı tengi bırsımın ken, tı şiyer keye miri Pali, xeber bı dı miri mışkali ra vaj, aya kî tû çım di, zerveji, bergiz bin pird bi, lıng şikiya xezûz- xezûz tiyever şî. Gulalxatûn nê zuna aspar çinew, nê zuna xeber çinewa, nê zi zuna aya kî tû çım di çinewa.

Aspar dormalê xû ûniyena nêuniyena cı, cêk çew nêvînen û dûn ra şın. Şın kûşkê mirêye Pali û vûn; liya ez ina hel ha vêri pird ra yen, bin pird ra yew veng ûmiyo û va:

“Asparo asperako, tı zeng zeri ken, tı teng bırsımın ken, tı şî keye miri Pali, xeber bı dı miri mışkali ra vaj, aya kî tû çım di, zerveji, bergiz bin pird bi, lıng şikiye xezûz- xezûz tiyever şî.

Lakim ez dûrmalêye xû ûniyawa nêuniyawa mı kes nêdi. Aspar eşken dûrmalêye xû buin la nêşken qıse biker. Nêzun Pali çawo, çinew, xeberdayiş çinew, nêzun aya kî tû çım çinew, nêzun zerveji, bergiz bin pird bi çinew.

Merrı ho bûnıstun ra goştari ken. Nata kî vengi aspar şın merri, merri ca dı zûn cê yew hal ûmiyo Gulalxatûn sêr. Hin merri bawı ki fasal nêvînden ca dı xû bûnıstun ra zit ken û miyûn pilawê berxwuli ra kuwen yew astêye goştı ya û wûşt erziyen.

Merrı goş yı est, eşkeno goşdari biker; la nêşkeno pilun bıç û o qedı goşdari biker.

Merrı kapastêye goşt gen şın, şın vêr pird, ûniyen cı Gulalxatûn ha yew lıng sêr pird a dalıqnaye.

Merrı vûn: Merrı nêzun qalbiker.

Gulalxatûn, destı xû derg ik. Destı gulalxatûn çiniwo kê, wa derg ker.

Gulalxatûn vûna; ez tû ra yers bıya, tı kûmca dı mênd miyerık? Gulalxatûn çızuna yers biyayış çinew, wa vaj tı kûmca dı mênd miyerık.

Gulalxatûn hewne naz kena. Gulalxatûn çızuna naz biker.

3.4.a. WAYE Û HEWT BIRAYE

Cek bı cek nêbı, yew waye û hewt bıraye bi. Hewt bıraye keyna zi seydari bi. Ser sıwe diyen hewt bıraye şın seyd. Waye û ciniyi hewt bırayun keyi dı munen. Wurzen wı, vun ma adır wûker. Geren nêgeren adırgı nêvinen.

Veywe, waye ra vun tı şıwer adır viner bıyar ma pe adır wûker.

Waye vuna:

- Ez şına ça ra adırgı ana.

Veywe vuna:

- Şu ser bun ra bûin, kumca ra dumun esen şu uja ra adır bıyar.

Waye şına ser bûn, unêna cekoyo dure dı yew dumun esen. Waye kuwena cehdı şına. Şına şına hewt qıl un viyerena, rasena yew ca hera.

Unêna yew pir a hewt sari, ver her yew sare ye dı yew keyneye ha yew sare ye vijnena. Keyneye pir uneyn waye ha dormaleye adır di gerena. Keyneye pir şın ver ye binek adır erzen ser astum duni waye.

Keyneye pir ye ra vun:

- Keyna keyna heyf tû niyu. Eg dadiye ma tû vin, tû wena.

Keyna zaf tersena, vuna:

- Hewax ez eka sekena.

Keyneye pir ye ra vun:

- Hun tûwer yew şuni, binek bîrsim, yew zi matareye awe. Wextuna kî dadiye ma rasa tû, tî in şuni erzena verniye ye, pir ir ben gem tûwer ben cehdî wo raşt. Eg hewne zî rasa tû, tî in bîrsim erzena verniye ye, pir ir ben şew tari zurmat, tûwer ben ruej. Eg hewne zî rasa tû, tî in matareye awe erzena verniye ye, pir ir beno ro, tûwer beno cehdî wo raşt.

Keyna in hîrî hew çiyun gena kuwena cehdî. Binek şîna hend vinena pir ha ye dîma yena. O şuni kî Keynuni pir da bî cî ay şuni erzena verniye pir. Pir ir ben gem, ye ri beno cehdî wo raşt. Pir hetun min gem ra şîna, keyna zaf cehdî şîna. Şîna şîna hend vinena pir hewne rasa wa ye. Binek bîrsim erzena verniye pir. Pir ir beno şew tari zurmat, ye ri beno ruej.

Pir verniye xû nêvinena. Wextuna kî cehdî ra şîna ginena darun ra bena bîrindar. Hunce zî cehdeye xû war nêverdena.

Keyna şîna şîna hend vinena pir hewne zî rasa wa ye. Matareye awe erzena verniye pir. Pir ir her ca ben roe, ye rî beno cehdî wo duz. Pir hetun min roe ra vejena, keyna zaf ca şîna. Şîna şîna rasena ver ber, hend vinena eg pir rasa wa ye.

Ber kena a şîna zere. Estunu erzena pe ber, hol şelnena. Pir yena ver ber, duna ber îr, waye ber a nêkena.

Pir vuna:

- Tî ber kena a nî ez ber şîknena yena tû wena.

Keyna hîna ber a nîkena.

Pir vuna:

- Ye tî ber kena a ye zî tî gîşteye xû qulike ber ra kena tîver ez gîşte tû sîpnena.

Waye gîşte xû qulike ber ra ana tîver, pir gîşte ye sîpnena. Yew mudî pir yena, gîşteye waye sîpnena, waye bena nêçar. Bîraye waye, pe hesiyen.

Bîraye vun:

- Waye qe tı ehne kı biya nêçar.

Waye vuna:

- Ez nêzuna, çı semed ez ina biya nêçar.

Bıraye hewne waye ra persen.

Bıraye vun:

- Waye qe tı ehne kı biya nêçar.

Waye vuna:

Ez şımar a vuna, la ez tersena vaj. Ez vaj, pıra hewt sari esta, yena mı wena.

Bıraye vun:

- Waye hin taye mevaj ma fum kerd.

Sersibe diyen, bıraye hemeye şın seyde. Bıraye pıl pawen keyi, hetun şın vinen, taye nêvinen. Ruejo bin yewne bıraye keyi pawen wi zi taye nêvinen. hemeye bıraye tiye dıma pawen keyi çe towê nêvinen. Dor yena bıraye qıj. Hemeye bıraye şın seyde, bıraye qıj pawen keyi. Hend vinen Yew pıra hewt sari yena fek ber, waye gışteye xû qulike ber ra ana tıver, pır gışte ye sıpnena. Bırayo qıj uja kı tedı xû nımit uja ra vejen heteye keyi ra yen. Rasen ver pır kalmeye xû vejen dun sareye pır ir. Yew sareye pır tera ken. Yone kalmeye xû vejen dun sare pır ir, sare pıroyo dıyini zi tera ken. Yewne kalme dun sare pır ir, sareye pıro hirini zi tera ken. Yewne kalme dun sareye pır ir, sareye pıroyo çeharını zi tera ken. Yewne kalme dun sareye pır ir, sareye pıro puncını zi tera ken. Yewne kalme dun sareye pır ir, sareye pıro şeşını zi tera ken.

Pır vuna:

- De hin qaşe mı me bı. Bu ni ez hin biya sey şıma, yew sareye mı tena mend.

Bıraye qıj dun sareye pır ir, sareye pıro hewtını zi tera ken û erzen.

Şew diyena bîraye yen keyi Bîrayo qij, mesla hemeye bîraye xû ra vun.
Bîraye bine kî ben rehet.

Yew çen ruej cuwa pe bîraye vun:

- Waye ena pir ça ra tû hesawa umiya wa ita.

Waye vuna:

- Adir ma çine bî, ez hewt qîl un viyerta, rasa wa yew cayo hera, ena pira hewt sari û hewt keyne ye aya ca wo hera dî mî di. Mî wextuna kî adir guret ez umeni keyi, pira hewt sari kot mî dîma.

Bîraye pil bîrayun xû ra vun:

- Ma ser sîbe şin caye keynun pir.

Ser sîbe diyen hemeye bîraye wîrzen wû, nîşen astuerun xû wo kuweni cehdî. Şin şin hewt qîl un viyeren, raseni cayo hera, caye keynuni pir. Her yew bîraye yew keyneye pir marî ken û gen naşneno astuere xû şin keyi.

Waye û bîraye, veyveyo verin û veyveyo peyin yew keyi dî munen. Yew wext cuwa pe;

Keyneye pir yew binun ra vun:

- Ena waye dadiye ma seni da kîştîş, ma zi ye duni kîştîş.

Sersîbe diyen gel keyi taşte xû wen. hemeye bîrayun şin seyd. Keyneye pir şin astuere bîrayo pil vera dun, astuer şina.

Keyneye pir yen waye ra vun:

- Astuere bîraye tû veradiya û şiya. Ma in zerû nêzun, tî şû astuer biyar.

Waye kuwena cehdî şina. Gellek şina şina astuere bîraye xû vinena, ana keyi. Waye zaf bena têtşun, lew ye teqen, hal tedî nêmunen.

Veyvun ra vuna:

- Ez zaf qefiliya wa, de mer yew awe biyarin ez bışimni.

Veyve yew liri mar erzena min awe û duna cı. Waye awe xû wena nışena ru.
Yew mudı cuwa pe pize waye dejen, binek binek pize ye ben gird.

Bıraye waye ra vun:

- Waye en çı hal umiyo tû ser.

Waye vuna:

- Ez nêzuna sebiyu mı?

Keyneye pir vun:

- La qe nêzuna sebiyu ye. Ya hol zuna; la nêvuna. Tersena waj. Waye şıma nêweşe qija. Ay ra şarmiyena, şıma ra nêvuna.

Bıraye waye ra vun:

- Waye tû sekerd, tû qe ina çikoyo xırab kerd.

Waye vuna:

- İn veyve he buetun ken mı? Mı en gurıwo xırab nêkerd.

Waye ina vuna la bıraye goşdariye ciniyun xû ken. Bıraye yen yew ca. Vun ma waye xû sek. Verê cû vun ma bıkiş, baje qemiş nêben.

Bırayo qıj vun:

- Ez waye ma bena yew ca wo yawını dı verdena yena.

Ser sibe diyen bırayo qıj astuere xû ken hedır vun:

- Waye, biye ma şu cek, ma buin ay pize tû ra.

Waye xû kena hedır tor bıraye xû nışena astuero şin. Zaf ca şin,

bırayo qıj vun:

- Waye ma zaf qefiliye biye ma ita dı binek vıner.

Yen wari, waye dı taqet nêmend. Bıraye uniyen taqet waye dı nêmend.

Bırayo qıj vun:

- Waye eg tı wazena xû ri binek rakuer.

Waye vuna:

- Bıraye mı niyeb ez rakuer tı mı caverdo şiyer.

Bırayo qıj vun:

- Waye ez seni qemiş tû bena, tû warverdena. Co gı tû ina vat, ez quwel xû erzena bin sareye tû, wa ez nêşk tû caverd.

Waye kuwena ra şına huna. Şew diyena bıraye uniyen waye kota ra. Meqes erzen quwel sıtreye xû tera ken, kuwen cehdı şın. Waye bena aya, şew tari zurmata, eg bıraye kuweli sitri terakerd û remo şiyu.

Waye vuna:

- Bıra bıra ez qemiş tû nêbena zot tû ri di; la o qedı yew çik biyer tû sarı, tı hemeye hekimun, hemeye zunayun bıger yew tekı zi nêşk tû weşker tı hewne biyer ez vesile weşbiyayişi tû bı bi.

Hetun sersibe xeyalun kena. Sersibe diyen wırzena kuwena cehdı. Şına şına rasena veri yew yege. Min yege dı yew cıtiyer ho cıt ken.

Keyna vuna:

- Xalo xalo ez zaf biya veşun û teşun. Binek nun û awe est.

Xal vun:

- Waye şû wı ver ay dırkiliyer, uja dı nun û awe piya est.

Waye şına veri dırkiliyer nun û awe wena û binek nişena ru. Xal qefiliyen heteye waye yen. Uniyen eg yew mar ho mini dırkiliyer dı qakıbnen û vun:

- Mêrik mêrik tû xû ri bızunen zereye ena keyna dı yew mar est, tû yew bız sare bıbirnen, sole pırıkerdên, biden keyna, linguni keyna bunıstı ra bıdaleqnen, yew têştı zi bin sare ye dı ruenen û awe cı nêden o mar zereye, ca dı vejıyen tıver. Wextuna kı in mar min dırkılıyer ina qakıbnen mêrik hend vinen yew mari zi zereye keyna dı ho qakıbnen.

Mar zereye Keyna vun:

- Mêrik mêrik o mar min dırkılıyer ho tû xapnen.

Mêrik keyna ra vun:

- Waye çoye tû est nê çiniyu?

Keyna mesleye xû xal ra vuna.

Xal vun:

- Tı wazena ma şû keyi ma.

Keyna qebul kena, xal dı şına keyi. Yew cinêka zunaye yena keye xal.

Cinêk seni keyna vinena xal ra vuna:

- Ena keyna wa ğerib kuma?

Xal, keyna dun şınaskerdış, mesleye keyna û mesleye mar ena cinêka zunaye ra vun.

Cinêk xal ra vuna:

- Ay mar çine kı vat, raşta vat. Eg tı bız bıbirn, goştı ye wo solın, bi dı keyna, lingun ye bunıstı ra dard ker, sare ye unvard ker, yew têştı zi bêrz bin sare ye, awe cı nê di o mar zere ye vejijen kuwen tıver.

Mêrik şın yew bız birnen, sole ken dunı keyna, lingun ye bunıstı ra ken dard, sare ye ken unvard, yew têştı zi erzenı bin sare ye. Yew çendı ruej viyeren, lewi keyna teqen, keyna awe wazena; la Mêrik awe cı nêdun. Mar zere ye dı ben teşun.

Mar sareye xû an tıver uniyen yew têştı zi ho ser erdiya, têşt ho pır awe. Mar xû erzen zereye têştı awe, mêrik uniyen mar ra la qaşı mar nêben. Mar veradun, mar şın.

Serre şın, zamun yen keyna bena weş, laji xal di zewjiyena. Qij ci ri ben. Ruejek, cini (waye) ha keyi dı gurı kena, Qij ye yen; zereye dest yın dı, sêz est, he sêzu wen.

Dadiye yın vuna:

- Qijên ay çine şıma he wen?

Qij vun:

- Tıver dı yew xal est, sêziyer ha seri lingun yı dı hemeye qıjun he tı ra sêzu teraken û wen.

Cinêk qıjuni xû ra vuna:

- De şêrin vendin ay xal, wa biyor ez aya sêziyer linge yı ra vejena.

Qij şın xal ra vun:

Dadiye ma ha vende na tû, vuna wa biyor ez sêziyer linge ye yı ra vej.

Mêrik vun:

Şiyerin dadiye xû ra vajin ez nêşkena biyer zereye keyi. Ez zuna yew faydeye dadiye şıma mı nêrason. Eg wazena wa biyor tıver dı bun cı.

Qij şın dadiye xû ra vun.

Cinêk derzine xû gena û yena.

Mêrik vun:

Waye ez ehn şıya hekimun nêşke taye biker tû wa feqir sekena.

Waye yew derzin erzena sêziyer nêvejena. Derzine dıyin erzena hend vinen sêziyer ling ra vejıyena kuwena wertı.

Mêrik vun:

Waye waye tû ez yew derdo gırd ra xelısna wa tı mı ra çı holiti wazena ez tû wer biker.

Cinêk vuna:

Bıra bıra ez yew holiti tû ra nêwazena. Yen tû vir zaf serre ver ike cini yun şıma buetun mı kerd şıma zi vateye cini yun xû kerd, tû ez berda yew ca wo yawrı dı verda wa. Ez pe aya nêweşiye xû tena mend a. Mı uja dı zot da tû rı. Zot mı dima ena sêziyer lıngeye tû da umiye de.

Bıra şarmiyon nêzun vajı se.

Vun:

Waye mı eff bıık, heqi xû helal bıık.

Waye daymiş nêbena bıraye xû eff kena.

Bıra vun:

Waye xû hedır kerin ez şıma xû dı te bena.

Waye vuna:

Bıra ez nêşkena şıma dı biyer. Eg şıma qayil şıma biyerin caye ma.

Bıra wurzon wı astuere xu kôn hedır, kuwen cehdı. Rason keyi, mesla bırayun xû ra vun, hemeye bıraye ciniyun xû warverden, hediriye xû vinen, kuwen cehdı şın veri waye xû. Hemeye uja dı xebat keno, uja dı cuyen.

Mı ra zur, Hoday ra raşt. Mı caverda ez umaya...

3.4.b. Tehlîf Vîstunikê Waye û Hewt Bîrayê

Pîr yew unsure mitoloji wa.(b. d.) Mar kî ho zereye merdim dî qîse keno, semedi in b. mewzuye sehr r. 12, mewzuye mit, efsane û hikayeyi xelq r. 23-34)

Waye şîna ser bun, uniyena ce ko dure dî yew dumun ho esen. Waye kuwena cehdî şîna. Şîna şîna hewt qîl un viyerena, rasena yew duzi. Merdim şiyor seri bun ra bun mera wî bînek ca vin. Pe hewt qîl un dî çine est, çine çin nêşken vinder. Ma vaj o dumun di, semedi dumun kum şin hewt qîl un viyeron û şin adîr an.

Unena yew pira hewt sare, ver her yew sare ye dî yew keyna ha yew sare ye vijnena. Vun eg dadiye ma tû viner tû wena. Pira hewt sare çikoyo raştin niya. Eg çikoyo en qedî bîben hewt hew qîj ci ri nêbin. Çiko kî insun wen, seni ben insun.

Keyneye pir vun hun tûwer yew şunî, bîne kî bîrsim, yew zi matareye awe. Wextuna kî dadiye ma rasa tû, tî in şunî erzena verniye ye, pir ir ben gem tûwer ben cehdî wo raşt. Eg hewne zî rasa tû, tî in bîrsim erzena verniye pir, pir ir ben şewa tariya zurmat, tûwer ben ruej. Eg hewne zî rasa tû, tî in matareye awe erzena verniye ye, pir ir ben roe, tûwer ben cehdî wo duz. Keyna in hirî hew çiyun gena kuwena cehdî.

Çikoyo inayin mera vîstunikun dî bî bî. Çire çoy bîrsim erzen, yew ri ben şewa tariyo zurmat, ay bin ri beno ruej; seni şunî erzena verniye ye pir ir ben gem waye ri beno cehdî wo raşt; matareye awe erzena verniye ye, pir ir beno roe waye ri beno cehdî wo duz.

Pir rasena fek ber vuna; tî ber kena a nê ez ber şiknena yena tû wena. Ya tî ber kena a ye zî tî gîşte xû qulike ber ra kena tîver ez gîşteye tû sîpnena. Waye gîşteye xû qulike ber ra ana tîver pir gîşte ye sîpnena. Qulike bero inayin cekîd çini wa. Mavaj gîşteye xû qulike ber ra ard tîver pir çikoyo sey insun bîben seni gîşteye yoy sîpitin.

Bîrawo qîj rasen ver pir qalme xû vejen dunî sareye pir ir yew sareye pir tera ken. Yewne qalme dunî sareye pir ir sareye pir o dîyini zî tera ken. Yewne qalme dun sareye pir ir sareye pir o hirini zî tera ken. Yewne qalme dun sareye pir ir, sareye pir o çeharini zî tera ken. Yewne qalme dun sareye pir ir sareye pir o puncini zî tera ken. Yewne qalme dun sareye pir ir sareye pir o şeşini zî tera ken. Pir vun a de hin qaşe

mı me bı. Bun ez hin biya sey şıma yew sareye mı tena mend. Bırawo qıj dun sareye pır ir sareye pır o hewtını zi tera ken erzen. Hetun ike dı sareye yew ten ma eşnawıt ıb, la ma hewt sareye yew ten nêşnawıt. Mavaj ina yew çık bı, la yew sareye tera bı, seni merdım eşken qıse bıker.

Veyve yew liri mar erzena min awe duna cı. Waye, awe xû wena nişena ru. Yew mudı cuwa pe pize waye dejen, bınek bınek pize ye beno gırd. Mar zereye insun kuwer ye mar mıren zere dı, ye zı insun mıren.

Uneyn egı yew mar ho min dırkılıyer dı qakıbnen vun mêrık mêrık tû xû ri bızunen zereye ena keyna dı yew mar est, tû yew bız sare bıbirnen sole pırıkerden; bıden keynek, lıngun keynek bunıstıra bıdaleqnen yew têştı zı bin sare ye dı ruenen û awe cı nêden û mari zereye ca dı vejenı tıver. Wextuna kı en mar min dırkılıyer dı qakıbnen mêrık hend vinen yew mari zi zereye keyna dı qakıbnen vun mêrık mêrık o mar min dırkılıyer dı qakıbnen o ho tû xapneno. Ma ene hol zun kê, mar qalnêken, halkerdışı mesla seni beno aye zı nêzun.

Mar hım nêzun qalbıker, hımı zi zereye insun dı çıqe dı munen.

Cinêk xal ra vuna ay mar çine kı vat raşta vat. Eg tû bız bıbirn, goştı ye solebıker, bı dı keyna, lıngun ye bunıstı ra dardker sare ye unvardbıker yew têştı zi bêrz bin sare ye awe cı me dı û mar kı ho zereye keyna dı o zere ye ra vejen û kuwen tıver.

Cinêk xal ra çıko kı niyen vatiş vuna en çıkoyo raşto.

Mêrık şın yew bız bıbirnen, sole ken û dun keyna, lınguni keyna bunıstı ra ken dar sareye keyna unvar dun, yew têşt ser erd ra nun ru. Yew çen ruej şın lewi keyna teqen, keyna awe wazena; la mêrık awe keyna nêdun. Mar zereye keyne kı zi beno teşun. Mar sare xû an tıver uneyn yew têşt ho ser erda, têşt ho pır awe. Mar xû erzeno zereye têşt, awe wen, mêrık uneyn mar ra; la qaşeyi mar nêben. Mar veradun, mar şın.

Çikoyo in qedı çiniyu. Mar wa qalbiker, insun vateye mar biker, mar zereye insun ra bun tıver ra, zereye keyna dı teşun ıbı, wextuna k1 têşt di, wa xû bêrz zereye têşt, asık taye nıbiyu wa o qedı hereket biker.

Qij vun tıver dı yew xal est, sêziyêr ha seri linge y1 dı, hemeye qij u he tıra sêzû teraken û wen. Qij şin dadiye xû ra vun, cinêk derzine xû gena û yena. Mêrik vun waye ez ehn şiya hekimun nêşke taye biker tû wa feqir sekena. Waye yew derzin erzena sêziyer nêşkena bıvejê. Derzine dıyin erzena hend vinen sêziyer ling ra vejijena kuwena wertı.

Sêziyer ser linge ye çoy dı nêvejiyena, nê z1 wa sêz biyer pa. Mavaj umiye lınga, pe derzin tera nêvejiyena.

Netice

Vateye Allah kumayo komel dı biyu vıla, eyne wext dı mumkino kê, raşti bawero bêbini biyer. Vateye Allah hemeye komelun ri şiyi, en fikir ra ma hereket biker, ma eşken vaj; komelun yew wext cuwa pe bêbawero heq hereket kerd. Bawero bêbini sey bawero heq vinit û pe cuye, bawero heq ra çik nêmend. Wextuna in qedı bı, mesajı Allah hunce başle umayış kerd. Ma, badê binek cigerayış ene vinen kê, pe waştışo hol tikêye çı başlı ben, badê cû en waştışo hol şın vira, herinde waştışo hol bawero bêbini gen û o qedı dewum ken. Eg tarix dı ma bun sebebi başlıkerdışi baweri bêbini, ma eşken çarı viner, semed ewro û ameyox dı nêkotış eyne xeleti. Turbeyun dı waştışo hol ra, ay ki qe duakerdış şın, Quran wunen, qe qıju turbeyun dı şeker nun ru, in un bızunen, yew wext cuwa pe, turbeyun ra çik yen waştış, Quran kı yın wend pe perun rueşiyen bela yın in qedı yew çı nêkerdin. Ma eşken misalun ziyedik. Eg ma qayil ni peyni dı raşt çikoyo ina xırabın biyer, kê ma qayil ni, mollaye cami ra hetun muxtari mehla, muduri mezulun ra hetun muduriye umumi, hewt serraye ra hetun hewtiyes serre hemeye merdımın gereka ce çik biker.

Elbet ma nêşken sey tikêye muhitun in qedı vaj: Çıne kı din ra umiye bêbiniwo, çiko kı pe aqıl izahat yı nêvıraziyen bêbiniwo. Ma zun kê, caye bawero bêbini din dı çiniyu, la tıvun de esıl din eno milet pe in hereket kena.

Zunaye, wextuna kı ce çı nısen, ye zı vun, gereka bıne na diqet biker. Eg zunaye diqet mêker xelq dı esılı din ra çik nêmunen.

ÇIMEKÎ

1-ŞEXISÎ ÇIME Û KÛNYE YÎ YIN

ŞEXISE YEWIN

Name ye, Name yi Kaliki ye: Sayime APUHAN

Ser ye- Kari ye: 66-Xanıme Keyi

Perverdeye ye: Wendış û nıştış ye çiniyu

Ay ki ye vat: Vıstunikê Dik Silemun û Pîr

ŞEXISE DIYİN

Name ye, Name yi Kaliki ye: Kıymet KOÇ

Ser y1- Kar y1: 66-Xanıme Keyi

Perverdeye y1: Wendış û nıştış ye çiniyu

Ay ki ye vat: Zewaji Gulalxatûn(Hımı zi ma uniye kitabi İsmet BOR ra)

ŞEXISO HİRİN

Name y1, Name yi Kaliki y1: Veysi APUHAN

Ser y1- Kar y1: 68-Emekli

Perverdeye y1: Wendış û nıştış y1 esto

Ay ki y1 vat: Waye û Hewt Bıraye(Y1 wo Sayime APUHAN piya vat.)

ŞEXISO ÇEHARIN

Name ye, Name yi Kaliki ye: Ayşe K. APUHAN

Ser ye- Kari ye: 37-Mamoste

Perverdeye ye: Zanengah qena wa

Ay ki ye vat: 82, 84, 90, 91.

ŞEXISO PUNCIN

Name y1, Name yi Kaliki y1: Murat KİBAR

Ser y1- Kar y1: 38-Mamoste

Perverdeye y1: Talebe yi Mastır o

Ay ki y1 vat: 72, 73, 86, 88.

ŞEXISO ŞEŞİN

Name y1, Name yi Kaliki y1: Ozan MATARACI

Ser y1- Kari y1: 37-Mamoste

Perverdeye y1: Zanengah Qeno

Ay ki y1 vat: 71, 74, 78.

ŞEXISO HEWTİN

Name y1, Name yi Kaliki y1: Mustafa BULUT

Ser y1- Kari y1: 40- Mamoste

Perverdeye y1: Zanengah qeno

Ay ki y1 vat: 76.

ŞEXISO HEŞTİN

Name y1, Name yi Kaliki y1: Bayram GÜNÇE

Ser y1- Kari y1: 41-Mamoste

Perverdeye y1: Zanengah qeno

Ay ki y1 vat: 81, 83, 87.

ŞEXISO NOYİN

Name y1, Name yi Kaliki y1: Musa APUHAN

Ser y1- Kari y1: 44-Esnaf

Perverdeye y1: Zanengah qeno

Ay ki y1 vat: 75, 77, 89.

2. ÇIMEYİ NUŞTEYİ

Alay, Okan, *Kültür Dünyamızda Bingöl*, Üniversite Kitap Evi, Bingöl 1996.

Artun, Erman, “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9-10, İstanbul 1998.

Ayhan, Ferhat- Yarar, İnci “*Batıl İnançların Psikolojisi*”, 4(17), Pivolka 2005.

Bor, İsmet, *Vistonikê Dadîye Mi*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2013.

Candan, Abdulcelil, *Bid'at ve Batıl İnançlar*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2014.

Çakan, İsmail Lutfi, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*, Rağbet Yay., İstanbul 2003.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1997.

Durkheim, Emile, *Dini Hayatın İlk Şekilleri*, TDV Yay.,Çev. İzzet, Er, Ankara 2009.

Freud, Sigmund, *Totem ve Tabu*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2014.

Ferhengê Zazakî, Gruba Xebate ye Vateyî, İstanbul 2009.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, Aka Kitapevi, İstanbul 1977.

Günay, Muzaffer, *Hurafeler ve Batıl İnançlar*, Sevgi Yayınları, İstanbul 2002.

Köktaş, Emin, *Türkiye’de Dini Hayat: İzmir Örneği*, İşaret Yayıncılık, İstanbul 1993.

Köse, Ali-Ayten, Ali, *Batıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Analiz*.

Meydan, Burcu, *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013.

Nazima, Ali,-Reşat, Faik, *Mükemmel Osmanlı Lügati*, TDK Yayınları, Ankara 2002.

Özkırımlı, Atilla, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1991.

Robert, L. Park, *Batıl İnanç*, İKÜ Yayınevi, İstanbul 2010.

Sami, Şemsettin, *Kamusi Türki*, ideal Yayıncılık, İstanbul 2012.

Sedat Veyis, Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara 1966.

Strauss, Claude Levi, *Mit ve Anlam*, İthaki Yay.,Çev. Gökhan Yavuz Demir, İstanbul 2013.

Strauss, Claude Levi, *Yapısal Antropoloji*, İmge Kitapevi Yayınları, Çev.,Adnan Kahiloğulları, Ankara 2012.

Ünal, Kübra, “Popüler Dinin Düşünüş Biçimi Üzerindeki Etkisi”, *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 7(1), 2007.

Varlı, Mustafa, *Bid’at, Hurafe ve Batıl İnançlar*, Ensar Yayın evi, İstanbul 2014.

Watt, Ian, *Modern Bireyciliğin Mitleri*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Çev. Mehmet Doğan, İstanbul 2014.

Yel, Ali Murat, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.18, İstanbul 1998.

3.SİTEYİ İNTERNET

<http://www.forumalev.net/soru-lar-ve-cevap-lar/545305-batil-inanc-ve-hurafenin-tanimi.html>) 12 Kasım 2014.

<http://www.dinahlak.com/index.php?option=com>. 13 Kasım 2014.

[www.mumsema.com/İslami Kavramlar/111913-bébinî çinewa](http://www.mumsema.com/İslami_Kavramlar/111913-bébinî_çinewa). 14 Kasım 2014.